

РАСКОВНИК

Из садржаја:

Народне умотворине

НАРОДНЕ
УМОТВОРИНЕ У
ЗАПИСИМА
ВЛАДИМИРА
БОРОВИЋА

Наш народни живот

СВАДБА У ШТУБИКУ
КОД НЕГОТИНА

Расправе

ВЕРОВАЊА У ВАМПИРЕ
У ЈУГОИСТОЧНОЈ
ЕВРОПИ

АНТИЧКЕ БАСМЕ И
БАЈАЊА

ПРОЛЕКЕ
Л Е Т О
1 9 9 3.

Расковник је некаква
(може бити измишљена)
трава,
за коју се мисли
да се од ње
(кад се њоме дохвати)
свака брава
и сваки други заклоп
отвори сам од себе.

Из Вуковог „Рјечника“

РАСКОВНИК

часопис за књижевност и културу

Први број изашао 1968.
Београд, пролеће—лето 1993.
Година XIX, број 71—72.

УРЕДНИШТВО

Драган Кочишевић
Ненад Љубинковић
Добривоје Младеновић
Миодрaг Павловић
Љубинко Раденковић
(главни и одговорни уредник)

ИЗДАВАЧ

Народна библиотека
„Вук Караџић” — Београд
Гирила и Методија 2

РАСКОВНИК

Појављује се у пролеће, лето, јесен и зиму.

Рукописе откуцане машином у пуном прореду слати на адресу: Народна библиотека „Вук Караџић” (за „Расковник”), Ул. Ђирила и Методија 2, 11000 Београд.

Рукописи се не враћају.

Претплату упућивати на жиро-рачун Библиотеке града Београда 60806-603-7038 са назнаком: претплата за „Расковник”. Годишња претплата за иностранство: Сједињене Америчке Државе 20\$; СР Немачка DM 40; Француска Ffr. 90.

Телефони уредништва и претплате: (011) 423-483, 403-018, 422-003

Уредништво прима уторком од 13 до 15 часова

Тираж 1000 примерака

Штампа: Графичко предузеће „Нови дани”, Београд,
Војводе Бране 13

На основу мишљења Републичког комитета за информације број 651-760/87-02 од 02. 09. 1987. часопис „Расковник” је ослобођен пореза на промет.

Народне умотворине

НАРОДНЕ УМОТВОРИНЕ У ЗАПИСИМА ВЛАДИМИРА БОРОВИЋА

1.

АГАНОВ ЈАГЛУК

У Агана, у мога драгана,
Везен му је јаглук за појасом.
Ја га иштем да га мени даде,

Да га даде ил' да га продаде.

Нит' га даје, нити га продаје,

Већ га меће себи у њедарца.

„Труни, вени, мој везен јаглуче!

Труле руке које су те везле!”

Једна везла, а друга га прала,

А трећа га миром посипала:

10

„Нек миришу друми и сокаци,

Куд мој драги буде пролазио!”

Забележио у Мостару

2.

НА САСТАНКУ

„Ој дјевојко, душо моја,

Гдје ја синоћ с тобом стоја,

Остаде ми сабља моја,

Сабља моја и марама,

У марами огледало,
 Хајде, душо, да тражимо! 5
 Ако Бог да, те нађемо
 Братски ћемо дијелити:
 Мени сабља и марама,
 Теби, душо, огледало. 10
 Огледај се до јесени,
 О јесени хајде мени,
 О пролећу ја те нећу!"

Забележио у Мостару

3.

/МЕСЕЧИНО, ЦАРЕВА ДЕВОЈКО/

Месечино, царева девојко,
 Што не грејеш д'њу како ноћу?
 Грејала би, ал си пород немам.
 Сву ноћ ткајем свилене пелене,
 В'зд'н плетем свилене повоје, 5
 Да повијем студено каменче,
 Па се молим Богу јединому:
 „Дај му, Боже, уста да прозбори,
 Дај му, Боже, душу да продија,
 Дај му, Боже, ноге да прооди, 10
 Дај му, Боже, руке да промрда!"

Забележио у Врању

4.

СЕСТРА СИНОМ БРАТА ОТКУПЉУЈЕ

Сестра брата на вечеру звала:
 „Ходи, мили брато, вечерати!"
 „Не могу ти, сестро, вечерати,
 Јер сам синоћ био у механи,
 Са Турцима заметнуо кавгу, 5
 Убио сам једнога у мајке,
 Па сад ишту замјену за главу,
 А ја немам да замјеним главе,
 Веће сјутра морам погинути."

Опет сестра брата дозивала: 10
 „Ходи, мили брате, вечерати,
 Ја имадем до четири сина,
 Једнога ћу цару поклонити,
 Да искупим твоју русу главу”.
 Кад у јутру јутро освануло 15
 Кука мајка као кукавица:
 „Боже мили, шта ћу и како ћу!
 Кога ли ћу сина прегорјети!
 Ако ли ћу сина Радована,
 Радован је прво радовање; 20
 Ако ли ћу сина Милована,
 Милован је прво миловање;
 Ако ли ћу дијете Јована,
 Јован ми је много изучио;
 Ако ли ћу сина Симеуна, 25
 Симеун је мезимац у мајке”.
 Све мислила на једно смислила,
 Па отиде у одаје горње,
 Гдјено Симо сладак санак снови,
 Па дозивље сина Симеуна: 30
 „Устај сине, синило је сунце,
 Тебе ујак у сватове зове
 Да му будеш дјевер уз дјевојку”.
 А говори сине Симеуне:
 „Остави ме, моја добра мајко, 35
 Ја не могу ујку у сватове,
 Јер сам ноћас ружан сан уснио:
 У мог ујке кржаве рукаве,
 Кржаве му руке до рамена.
 Ја се бојим да ћу погинути”. 40
 Опет мајка сина дозивала:
 „Устај, сине, синило је сунце,
 Тебе ујак у сватове зове”.
 На ино се Сими не могоше,
 Већ се диже из мека душека, 45
 На се' врже свилену кошцуљу,
 До појаса од сувога злата
 Од појаса од бијеле свиле.
 На се' врже господско одјело,
 Сво у срми и у сувом злату. 50
 Па појаха дору дебелого,

Право иде низ поље широко.
 Кад је био на сред поља равна
 Срегоше га два Турчина млада.
 Један вели: „Ја добра јунака! 55
 Како ће га прежалити мајка!”
 Други ћути ништа не говори,
 Ману сабљом одсјече му главу.
 Мртва глава сама проговара:
 „Бог убио сваку ону мајку, 60
 Која воли братау него сину!”

Забилежио од др-а Ш. Њежића из Приједора

5.

/ПИВО ПИЈУ АГЕ САРАЈЛИЈЕ/

Пиво пију аге Сарајлије
 На Илици покрај Жељезнице:
 Два Морића и два Цинцафића,
 С врх Ковача два Халилбашића, 5
 Из Бистрика до два Џенетића,
 С Чекрцика до два Ватрењака,
 С Башчаршије двије Тахмишчије,
 С Чобаније двије Туркације,
 Са Хисета двије Одабаше, 10
 Са Бјелава Пињо-барјактаре,
 Из Беркуша Кунa Хасан-ага.
 Таман ага тридест и четири,
 Међу њима од злата трпеца.
 Њихке служи Савка Бебецика
 Златном чашом и десницом руком, 15
 Како коме чашу додаваше
 Сваки јој се под грло хваташе
 Испод грла мезет узимаше.
 Проговара Савка Бебецика:
 „А бора вам, аге Сарајлије, 20
 Ако могу свима слуга бити,
 Ја не могу свима љуба бити,
 Осјем једном најбољем јунаку,
 Који може Дрину препливати,
 Под пусатом и под салтанетом, 25

Под силахом и под бен-силахом,
Мене младу на плећима прен'јети".
Сви јунаци ником поникоше
И у црну земљу погледаше.
Ал' не гледа Пшњо-барјактаре, 30
Нег' дјевојци међу очи црне.

*Забилежно у Сарајеву од Шејх Сејфудин
еф. Кемуре*

Мање познате речи:

Тахмишчија — презиме настало од арапско-турске речи *тахмишчија* у значењу: онај који је узео право да пржи и продаје каву; *Чобанија* — име једне махале и цамије у Сарајеву на левој обали Миљацке, недалеко од Народног позоришта; *Хисета* — махала у Сарајеву; *Ћебеције* — име махале у Сарајеву крај вишеградске капије, где су некада ђебеције ваљале ђебета; *пусат* (тур.) — оружје; *салтанет* (арап.) — сјајна и блистава опрема; *силах* (арап.) — оружје; *бен-силах* (тур-арап.) — широк кожни опасач, појас, опасује слабине (бен-тур.), који спреда има више преградака: за новац, духан, ножеве, оружје.

6.

/БЕГ ЈУСУФ-БЕГ НА ГРАДУ СЈЕБАШЕ/

Бег Јусуф-бег на граду сјебаше
Вјерну љубу на крилу држаше,
Вјерној љуби тихо говораше:
„Вјерна љубо, што си тако бл'једа?
Јеси л' бл'једа код мајчице била? 5
Ил' поблеће како мени дође?
Ил' су теби необични двори,
Или моје ђузел-одијело?
Или моја остарјела мајка?"
Јусуф-бегу одговара љуба: 10
„Нисам бл'једа код мајчице била,
Нег' побл'једах како теби додох.
Нису мени необични двори,
Нити твоје ђузел-одијело,

Нег' је мени необична мајка. 15
 Јутрос ме је јако увр'једила:
 „Кујо, кучко, Јусуф-бега љубо,
 Шта донесе Јусуф-бегу младу?“
 — „Дон'јела сам своје бјело лице
 И донесох своје црне очи, 20
 Црне очи и обрве вроне!“

*Забилежио у Сарајеву од Шејх Сејфудин
 еф. Кемуре*

7.

ОПАСНА ОКЛАДА

Оклади се момче и дјевојче,
 Да спавају, да се не играју:
 Момче меће седло и богата,
 А дјевојка ћердан испод врата.
 Кад је било ноћи о поноћи 5
 Проговара лијепа дјевојка:
 „Окрени се, не окренуо се!
 Мртва ми те окретала мајка!
 Што ти жалиш седло и богата?
 Ја не жалим ћердан око врата. 10
 Твога ћогу раздерали вуци,
 А мој ћердан попили хајдуци!“
 Превари се на њезиној руци,
 Превари се, уједе га гуја!

Забилежио у Сарајеву

7а.

У граду Велес кућа Шимширова,
 И у кући цамлија одаја,
 У одаји Султана девојка,
 Ем си седи, ем си Бога моли:
 „Дај ми, Боже, што ми срце сака, 5
 Срце сака пет стотин' дуката,
 Да си купим игле од биљура,
 Да сашијем два свил'на душека,

Да покријем себе и бећара, Да си видим бећар како спава —	10
Бећар спава како рудо јагње, А девојка како водан ђавол”.	
Облага се момче и девојче, Ем да спават, ем да се не дираг:	
Момче такса ата и саата,	15
Ја девојка бердан од дуката, Па легнали с’на да боравив.	
Момче спава како рудо јагње, Ја девојка како водан ђавол,	
Па говори млада девојчица:	20
„Ја прежали’ бердан од дуката, А ти жалиш ата и саата”.	
Т’г се младо л’ко подигнало, Па искрши таја рамна снага,	
И измрси теје русе косе,	25
И измрси теја гајтан веће, И ижљуби теја бело лице, И зоба ву теја црне очи, И изгрли теја бело грло, И ву скршил тија т’нки прсти ...	30

Забележио Урош Стајић од Тројана Апостоловића, неписменог сељака из Меглена у Кумановској Кари. Објавио Свет. Симић у „Извештају врањске гимназије за 1895/96 годину”, Београд, 1896, 5.

8.

ОПОМЕНА ЗА ДЈЕВОЈКЕ

Ој девојко, бриго материна,
Све се бринеш удати се нећеш.
Удаћеш се и покајаћеш се!
Стећеш мужа, венућеш ко ружа,
Стећеш децу, венућеш ко цвијеће! 5
Спомињаћеш своје дјеговање,
Дјеговање, своје царовање.

Забележио у Сарајеву

КО КРСНО ИМЕ СЛАВИ ОНОМ И ПОМАЖЕ

Било један сирома човјек са женом и три сина. Пазно је више свега своје крсно име, Светога Борђија, славио га и њему се молио. Једне године зле зараде и неродице он се нађе негдје пред Бурђевдан без игдје ишта и не преостане му ништа друго, него да те године затвори своју кућу и пропусти своје крсно име. Видећи се на невољи он се дуго смишљао шта ће и како ће и кад не знаде ништа друго узме најстаријег сина, одведе га на пазар и продаде као роба. Тим новцем купи што му требаше за славу и спреми крсни колач. Друге године би му још горе. Изненада удари град, оби њему и свему селу све што је понијело и не преостаде му готово ништа ни да се прехрани преко зиме, а камо ли да прослави крсно име. У невољи он узме и другог сина, па за крсну славу продаде и њега. Треће године сломи га болест и он није могао ни да изиђе из куће, а камо ли да нешто заради. Кад виђе пред Бурђевдан да ће морати затворити кућу, он се опет смисли и посла жену да прода и најмлађег сина.

Било му тешко да у пустој кући слави крсно име, али се тјешно да су му дјеца жива, макар и не била с њиме. Кад је стигао дан славе и он болан устао да ужегне крсну свијећу, засија се одједном сва соба, и на вратима се појави сјајан светац на бијелом коњу, и поред њега сва три сиромакова сина. Њих је светац довео богате и обдарене да помогну свог родитеља да и даље славе њега као своје крсно име и свога светитеља.

Забилежио од Митра Војиновића, неписменог сељака, на Палама код Сарајева

Додатак — Ђоровићев испис из збирке
Луке Илића

САРАЈЕВСКА КУГА

Сарајево, гњиздо соколова,
Сарајево, да би те не било!
У теби ми три добра умрше:
Прво добро стара мила мајка,
Која ме је млада његовала, 5
Његовала и прси дојила;
Друго ј' добро побро по оружју,
С којим сам се војеват' учио;
А треће је љуба Анбелија,
Која ми је душеке стерала. 10
Да Бог даде и недилџа млада,
Свети Петар и Крститељ Јово,
Да с' у теби љубе не удају,
Не удају ни момци не жене,
У тебе се чедо не родило, 15
Ни у руку мајке заплакало!
Јер ј' у теби змија од три главе
Од три главе са козјими нози!"
Ал' говоре буле сарајевске,
Ал' говоре незнаном делији: 20
„Бог т' помогао, незнана делијо!
Зашто кунеш равно Сарајево,
Да с' у њему љубе не удају,
Не удају ни момци не жене,
Да се чедо у њима не роди, 25
Ни у руку мајке не заплаче,
Јер ј' у њему змаје од три главе,
Од три главе са козјими нози?"
„Није оно змаје од три главе,
Од три главе са козјими нози, 30
Ниј' то змаје, незнана делијо,
Већ то куга да би је не било!
И онога, тко ју ј' испустио,
Из тавнице цара силеного,
Да нам пусти села и вароше 35
И раставља љубе од момака!"
*Забележио у Мигаловцима (пожешке жупаније)
и објавио Лука Илић, Народни обичаји славонски,
Загреб, 1846, 302—3.*

У рукописној оставштини гласовитог историчара Владимира Ђоровића (1885—1941) о којој је већ било речи на страницама овог часописа¹ налази се и тринаест листова са записима народних умотворина. Очигледно је то тек незнатни део Ђоровићевих теренских бележења народног усменог стваралаштва. Записи народних умотворина, као и највећи део кореспонденције и радних бележака, пропали су за време Другога светског рата и непосредно после њега. Нема поузданих података о времену када су сачувани записи начињени. Извесно је то учињено пре Првога светског рата, највероватније у раздобљу од краја 1908. године до краја јуна 1914. године, у годинама када је Владимир Ђоровић био још и те како везан за босанскохерцеговачке просторе, за Мостар и Сарајево.

Ђоровић је студије словенске и германске филологије окончао 1908. године. Међу осталима, професори су му били и Ватрослав Јагић, Милан Реицетар, Константин Јиречек. Исте године, након одбрањене докторске дисертације о Лукијану Мушицком, промовисан је 11/24. јуна за доктора наука. Породици се није вратио одмах, већ је неколико месеци провео радећи у великим европским библиотекама (у Минхену, Паризу, Болоњи). По повратку у домовину, у родном Мостару није се скрасио ни годину дана. На предлог Косте Хермана, уредника проаустријског часописа „*Nada*” и једног од стегоноша аустроугарског режима у Босни и Херцеговини, Владимир Ђоровић је царским указом постављен за практиканта Земаљског музеја у Сарајеву. Поред рада у Земаљском музеју за који је примао плату, Ђоровић је предано сарађивао и у сарајевском Балканском институту који је водио археолог и историчар Карл Пач. Бавио се свим оним за шта је и на студијама показао велико интересовање (филологија, књижевна историја, историја, архе-

¹ в. Халил Лубен, Два непозната фоклорна записа Петра Кочића, Расковник, бр. 67—68 (пролеће—лето), Београд, 1992, 72 и даље.

ологија, етнологија, усмена народна књижевност). Чини се да су посебно озбиљна, осмишљена и научно широко заснована Ђоровићева проучавања народне књижевности². Пажњу му једнако привлачи и усмено народно стваралаштво које је чином бележења сведено на текстуални запис, као и усмена народна књижевност у контексту свеукупног народног живота, обичаја, веровања, међусобног општења.

Разлози интересовањима за народну књижевност донекле су једнаки Ђоровићевом занимању за народну историју. Живео је и делао у време-

² Године 1909, у издању Матице српске у Новом Саду, Ђоровић је наштампао сопствену збирку *Српских народних приповедака* („Књига за народ”, Матица српска, св. 132). Антологију *Шаљиве, кратке српске народне приповијетке* обелоданио је 1913. године, такође у оквиру популарне библиотеке „Књига за народ” Матице српске, као 147. свеску. У заједници са пријатељем Шејх Сејфудином еф. Кемуром објавио је 1912. године српскохрватске песме босанских Муслимана из XVII, XVIII и XIX века (*Serbokroatische Dichtung bosnischer Moslims aus dem XVII, XVIII und XIX Jahrhundert von Scheich Saefudin ef. Kemura und Dr Vladimir Corovic*, Сарајево, 1913). Проучавајући систематски штампане збирке народних песама и народних приповедака начинио је и значајне покушаје да систематизује и критички оцени њихову појединачну вредност (*Српске народне пјесме, Библиографски преглед збирки*, Српски књижевни гласник, књига XXVII, св. 8, 593—603, св. 9, 672—681, св. 10, 750—758, Београд, 1911; *Прилог библиографији Српских народних приповиједака*, Српски књижевни гласник, књига XV, св. 4, 304—307, Београд, 1905; *О некојим врелима српских народних приповиједака*, *Летопис Матице српске*, год. LXXXIV, књига CCL, св. 4, 15—41, Нови Сад, 1908; *Краљевић Марко у српским народним приповијеткама*, Српски књижевни гласник, књига XXI, св. 9, 668—675, св. 10, 768—775, св. 11, 844—850, св. 12, 921—928; књига XXII, св. 1, 43—50, св. 2, 119—124, Београд, 1908. и 1909). Ђоровићева интересовања за проучавање и тумачење народне књижевности по најбоље илуструје *Библиографија Владимира Ђоровића* коју је начинио Јеремија Д. Митровић (прештампано из Историјског гласника 1—2, Београд, 1976, 205—312). Јеремија Д. Митровић је написао и Ђоровићев животопис (*Владимир Ђоровић, Прилози за биографију*, Споменик САНУ, књига CXXXI, Одељење историјских наука, књига 7, Београд, 1992, 241—259).

нима која су захтеvala утврђивање националног идентитета и свих могућих конститутивних елемената тога идентитета. Историја, археологија, етнологија, топономастика омогућавале су поузданија и извеснија сазнавања чињеница. Народна књижевност, као и свеукупна народна традиција — протакли су све чињенице кроз властити филтер спознаје и рецепције. Историјска, чињенична случајност сучељавана је са вековним народним искуством. Сучељавањем и сукобљавањем настајала је нова, необична приповест. Она је, по правилу, садржавала пре искуствену, него ли историјску истину. Додатни и свакојако не мање битан разлог Ђоровићеве љубави према народној песми јесте у музици самој. Врстан певач, тзв. херојски тенор вагнеријанског типа коме је у Бечу озбиљно нуђено да школује глас и да му певање постане професија, Владимир Ђоровић је и волео и умео да запева. Многи савременици, посебно пријатељи и колеге запамтили су га као изванредног певача и мераклију. Знаменити босанскохерцеговачки етномузиколог, Владо Милошевић, истицао је у књизи о музици севдалинке управо Владимира Ђоровића као њиховог врсног познаваоца и интерпретатора.³ У фелџонској литератури, у једној серији написа о тзв. бањалучком велеиздајничком процесу против организатора атентата на престолонаследника

³ Vlado Milošević: *Sevdalinka*, Muzej bosanske krajine Banja Luka — Odsek za narodne pjesme i igre, knjiga V, Banja Luka, 1964; 8:

„Da sevdalinka nije 'izraz bogatih mladića sa obale Miljacke', sasvim je tačno, ali nije isključeno da su oni unosili u tekstove pjesama i tok melodije žar neobuzdane mladosti. Da li je takvo tonski naglašeno i bujno pjevanje ostavilo traga i uticalo na dalji razvoj sevdalinke, ne tvrdim, ali moglo bi da bude. Vlado Čorović, istoričar i književnik, koji je dobro poznao političku i kulturnu prošlost Bosne i Hercegovine, i vrlo dobar pjevač narodnih pjesama, navodeći kako između pisaca 'koji su delovali u istoj zemlji i među istim narodom, nije bilo nikakvih tešnijih veza', o narodnoj poeziji izjavljuje...”

Следи дугачак цитат о севдалинкама и народној поезији уопште у Босни и Херцеговини из Ђоровићеве књиге *Босна и Херцеговина*, Београд, СКЗ, 1925, 103.

Фердинанда, забележено је како је у тренутку када се веровало да ће сви оптужени бити осуђени на смрт, један затвореник понудио да сопственим животом откупи живот некога од затвореника. Његов лични избор пао је на Владимира Ђоровића, јер, истицао је затвореник, „Ђоровић тако лепо и сетно пева”. Међу колегама се веровало да је Ђоровић понајрадије певао севдалинку „Од како је Бањалука постала”, мада је један од њих, покојни Божидар Ковачевић, казивао да је он лично био највише потресен када је Ђоровић једне вечери запевао песму о младом Мухамеду који поткива коња, а глас му пева да је посао узалуд:

Не куј коња злато Мухамеде,
Умрла је кићена дјевојка...⁴

Међу умотворинама које је Владимир Ђоровић забележио и чији су записи одолели злехудним временима налази се седам лирских песама, једна балада, једна народна прича. Од седам лирских песама, четири су записане у Сарајеву („Пиво пију аге Сарајлије”, „Бег Јусуф-бег на граду сјеђаше”, „Оклади се момче и дјевојче”, „Опомена за дјевојке”), две у Мостару, у граду Ђоровићеве младости, у граду о коме је често и надахнуто писао („Аганов јагрук”, „На састанку”), једна потиче из врањске околине, а не вели се где је записана. За баладу („Сестра сином

⁴ Варијанту ове песме Лудвик Кућа у Бањој Луци је обелоданио у *Glasniku Zemaljskog muzeja u Sarajevu* (XX, Sarajevo, 1908, 255, pesma br. 436). Песму је Муниб Маглајлић уврстио у антологију *101 sevdalinka* (Mostar, Prva književna komuna, 1978, br. 91):

„Konja kuje zlatu Muhareme,
konja kuje po dragu se sprema.
Muhu vila iz gore doziva:
„Ne kuj konja, zlatu Muhareme,
ne kuj konja, ne troši dukata,
draga ti se za drugog udala,
za drugoga, za jarana tvoga,
za najmlađeg Selimbegovića!”

брата откупљује”) се не вели тачно где је забележена, већ од кога је забележена и из кога је места њен певач (Приједор). Прича је записана на Палама крај Сарајева.

Поводом песме о опклади момка и девојке Ђоровић је придодао и препис варијанте коју је Светислав Симић објавио у „Извештају врањске гимназије” за 1895/6.

У шгурој, сувопарној белешци записао је како је песму о Дојчин Петру слушао и од свог пријатеља Шејх Сејфудин еф. Кемуре:

„Варијанту тој пјесми казивао ми је Сејфудин еф. Кемура са турским лицима. Мјесто Дојчин-Петра дошао је Мехмед Биоградлија; вино се не спомиње изрично (јер је Муслиман), него се говори о пиву (пиће Getränk), кори га Хасан-паша Босне зулумћар”.

Кемурину варијанту песме о варадинском бану није забележио, или запис није сачуван.

Уз сопствене записе, Ђоровић је придодао и препис песме „Сарајевска куга” коју је Лука Илић Ориовчанин штампао у оквиру знаменитог дела „Народни обичаји славонски” (Загреб, 1846, 302—303). Песма је забележена у пожешкој жупанији.

Текстови су пренети верно Ђоровићевим записима. Испод сваке умотворине стоји напомена да ју је он забележио или забиљежио. Разлику је (забележио, забиљежио) начинио сам Ђоровић и она сведочи о његовом личном поступном прелажењу на екавицу. Наслови песама су Ђоровићеви, ако нису у угластим заградама. Наслови у угластим заградама представљају почетни стих песме и једновремено напомињу да је Владимир Ђоровић у запису оставио песму без наслова. Уз неколике песме придодато је овом приликом тумачење мање познатих, тачније теже разумљивих речи. Тумачења не потичу од Владимира Ђоровића.

Приредио
Халил Лубен

НАРОДНЕ ПОСЛОВИЦЕ И ИЗРЕКЕ БАРАЊСКИХ СРБА

Боји се ко скеледија врага.
Боље се и цигански возити нег' господски ићи
пјешке.
Боље с паметним на војску нег' с лудим у сватове.

Воли сарму ко гајдаш.

Гатала баба да не буде мраза, а до ујутро пао
снијег.
Гледи ко крме у сјекиру.

Да видимо пошто ј' ока шљива!
Да нема сирромаха ни сунце не би сјало.
Да није њега и кашике остала би чорба.
(кажу за оног ко се много хвали)

Добар коњ или оћорави или ошанта.
Дочекао га ко на штучије ноге. *(мрзоволно)*
Дужан је и ћоравој кобилци.

Бе боље — ту дуље.
Бе ће коло без дандаре.

И отров се чува у малом стаклу.
И у нас се со учрвала.
Из луде рупе луди вјетар пири. *(кад неко прича
којешта)*

Из роба икад, из гроба никад!
Има више дана нег' кобасица.

Јаче село од сватова.
Једна штета а сто пријеха.

Кад би керови знали зашто лају, многи не би лајали.

Кад има — ни цар богатији, кад нема — ни просјак сиротији.

Кад се погача разломи нико ју више не састави.

Кад Циганин има масти онда ш њом и гузицу маже.

Ко вино вечера — воду доручкује.

Ко има среће и кола му се ждребе.

Кога нема ни тала му нема.

Коме је вијека томе је и лијека.

Коме поп, коме попадија.

Куд ће суза нег' на око.

Мала дјеца лебац једу, а велика срце.

Моја авлија — твоја капија. *(кад се неко тјера)*

Мртва уста не говоре.

Навалили ко овце на солило.

Надај се добру, зло ће и онако само доћи!

Најео се ко пас бува.

Не да на се док зна за се.

Не може се с једном гузицом у двоје сватова.

Не питај старца колико има година, ни чобанина колико има оваца!

Не тражи од слијепца очи!

Ни гајде неће празне да свирају.

Ни лијепе бабе, ни мирна дјетета.

Ни пушка не би у њега пукла. *(каже се за оног
ко је много ружан)*

Није луд ко је луд, већ је луд ко лудога слуша.

Није селу да расуђује, већ да осуђује.

Није човјек чарапа. *(на ако не ваља, опара се
и поново исплете)*

Ниједну зиму нису курјаци појели.

Никога нису керови развукли. *(свакога је неко
сахранио)*

Ново сито о клин виси.

Од невјешта и гора страда.

Окренуо кожушак наопако. *(промијенио ћуд)*

Остаде ко некувана нога. *(ни тамо ни овамо)*

Паметном не теци, лудом не остави!
Пијан ко торба.
Подај рукама, па тражи ногама!
Поједе се ко Месец.
Покис'о ко додола.

Разишли се ко ракова дјеца.
Раширио се ко паорски кревет.

Само још на вјешалима није био.
Свачија се врата могу затворити, али уста ничија.
Скупља пита нег' телсија. *(кад је већа штета од
користи)*
Спава ко бунда.

Тај зна више нег' што перо пише.
Тај зна и ће враг спава.
Тешко правом док се кривац нађе!
Тикву у воду — тикву из воде. *(кад је неко
тврдоглав)*
То је родбина ко девете бабе жарило. *(каже се
за далеко сродство)*
Тућа мука не храни унука.

У друштву се и калуђер оженио.
У лето сто кола кише а једна кола блата, у зиму
једна кола кише а сто кола блата.
У луда нема суда.
У шали се и дјеца праве.
Увијек спреман ко Турчин на војску.

Хвал'те ме уста, јер ћу вас раздрт'! *(каже се
оном ко се много хвали)*

Што ближе гори, а гости све гори.
Што можеш уради данас, а за сутра само леба
остави.

Што на мосту доби, на ћуприји изгуби.
Што на уста, то кроз уста. (*када неко не мисли
шта прича*)
Што сте ћерали врага на шљиву? (*када неко
изазива*)
Шути ко звијезда.

Записао
Милан Дворнић

ЗАГОНЕТКЕ ИЗ БАЧКЕ

Миш прутуће изнад куће, плете гаће — путоваће.
(дим)

Сави злато, увече, разви злато ујутро — увијек
злата једнако.
(жара)

Једна жлица масла цијелом свијету доста.
(Сунце)

Триста јаше, триста паше, један пуче, сви стадоше.
(жица и разбој)

У нашег солдата курац од злата, не вади га
до мрака.
(плуг)

У наше Вранице пуна пизда јарице. (смоква)
Нева неву звала из зеленог гаја: Дај ми, нево,
свој, док се напне мој.
(квасац)

Петоро шиљешце поткопало сијенце. (кудеља и
прсти)

Црна кошара, црљена говеда црвених рогова.
(броћ)

На вр' гора шака шушња. (коса на глави)
Два се бора ошинуше, све се пране потресоме.
(бодење волова)

Девет браће око грма шапће. (чекрк и кишићи)
Отисно се во низ попов до, низашто се не може
уватити већ за ждриц.
(прела и вретено)

Јави овце огран чобан и за њиме ласан пасан,
огран чобан прикућљује, ласан паса призвиждује.
(Месец и звијезде)

Два се брата цию дан бише, увече се загрише.
(гребени, справа за влачење вуне)

Кући иде, боб сије, од куће иде, боб сије.
(брабоњање овце)

Шта је и у мене, и у тебе, и у овце бјелице, и у зрна пшенице исто? (*расјекотина испод носа*)

Шта најчешће међу ноге долази? (*праг*)

Црно малено, сву ноћ цара варало. (*бува*)

Све горе покисоше, четири брата не могаше.

(*сисе у краве*)

Девет баба по леду се ваља, једна другу у гузицу бада.

(*ушгици у тави*)

Шта је и на теби и на мени извраћено? (*уши*)

Казивала

Драгиња Срдих

(Младеново код Б. Паланке)

Записао

Борђе Врањеш

ЗАГОНЕТКЕ, КЛЕТВЕ И ИЗРАЗИ НИПОДАШТАВАЊА ИЗ ГРУЖЕ

Загонетке

Има четири крила, у сваком крилу по седам пера, свако перо има своје име, птица није.

(месец, недеља и дан)

Један отац има на хиљаде деце, свима капу купи, а себи не може.

(храст и жир)

Кад направи себи кућу онда угине, човек није.

(svilena буба)

Кућу носи, храну проси, свуд се креће, само у месту неће.

(Циганин чергар)

Крила има — птица није, ноге има — човек није, свуда се креће — свуда слеће.

(авион)

Обесио уда према свима људима.

(гице са грозђем)

Очи нема — све види, уши нема — све чује, уста нема — а говори.

(телевизија)

Сурлу има — слон није, крила има — птица није, шарено је — погоди шта је!

(ћуран)

У кући стоји, често се броји, шарено је, малено је.

(карте за играње)

У средини дрвено, околу меснато, крај ватре се играло, за весеље спремало.

(прасе на ражњу)

Четири четирка, два лепирка, пред њима пабирак.

(кола, волови и човек)

Чича бркати, цело лето капут носи, а у зиму го на тавану спава.

(кукуруз)

Што је старије — то је снажније, човек није, животиња није.

(старо вино)

Једно стабло, четири огранка а двадесет грана, дрво није.

(човек, ноге, руке и прсти)

Клетве

Адвокати те одрали!
Акрепи ти се родили!
Алав био!
Аманет немао!
Анатема те убила!
Амалин био!

Бандрљив био!
Бедан био!
Био глув и нем!
Био дужан, никад се не одужио!
Био гробар!
Била ти гола гузица!
Био црн ко ојачар!
Био непокретан!
Блеј'о ко овца!
Бог те жигос'о!
Бог те громос'о!
Бог те обележио занавек!
Бог те ошамутио!
Бог ти дао рокове!
Бог ти дао најгоре!
Бог ти судио и пакао пресудио!
Болесни ти сви у кући били!
Болов'о, а не мог'о умрети!
Болов'о и никад не оздравио!
Болницу никад не напуштао!
Браће немао!
Буљина ти очи вадила!
Бумбарску главу имао!

Вадили ти живом очи!
Ватра те изгорела!
Вашке те појеле!
Вечито богаљ са штакама (био)!
Вечито гладан и жедан (био)!
Вечито го и бос (био)!
Вечито исцепан тур носио!
Вечито под катанцем (био)!
Вечито био пијан и никад се не трезнио!

Вечито терет носио!
Виле те устрелиле!
Вилице не могао саставити!
Воденички камен те самљео!
Водили те на ланцу ко цуле!
Вране ти место пспа молитву читале!
Врат искривио!
Вук'о дрљачу!
Вук'о се ко змија по камењару!
Вук те растрг'о!

Гаврани ти на кућу трактали!
Главу сломио!
Гладан и на Божић (био)!
Глогов колац те пробо!
Говнима те 'ранили!
Говор ти се одузео!
Голо ти све било!
Грбав да си!
Гребени те чешљали!
Грло ти умукло!
Гробовима весеље бројио!
Гробље ти у кући било!
Гром ти кућу запалио!
Гром те погодио у чело!
Губа те нашла!
Гудео и кору хлеба просио!
Гуштери ти очи вадили!
Гузица те хранила!

Дабогда зарадио ко пчела на брусу!
Дабогда и на Ускрс постио!
Дабогда се обесио!
Дабогда се у квргу претворио!
Дабогда ти из костију трава ницала!
Дабогда по облацима але јурио!
Дабогда и на Божић пасуљ јео!
Дабогда за укор децу имао!
Дабогда мачке водио!
Дабогда кућни праг преорав'о!
Дабогда сви на тебе прст пружали!
Дабогда се скаменио!

Дабогда се повампирео!
Дабогда сви од тебе главу обртали!
Дабогда ти дим ишао на врата а не на оцак!
Дворио непријатеља вечито!
Деца ти од глади липсавала!
Децу желео, а немао их!
Дангуба био!
Дно ти се свуда видело!
Дочекао да слепце водиш!
Драо се ко дрекавац!
Дугов'о док си жив!
Душа ти на лакат изашла!
Душа ти се у казану кувала!

Баво те однео!
Баволи те узја'ли и не скидали се!
Баво ти по кући водио коло!
Бабрали те ко мазгу!

Жабе ти у стомаку крчале!
Жедан био, воде немао!
Желео га, а не видео га!
Желео свега, а немао ничега!
Живео у највећим мучкама!
Жена ти била курва!
Женио се и ражењав'о!
Живог те драли!
Живео у пећини ко медвед!
Жив се уцрвљ'о!
Живота дугог немао!
Жмурео вечито!
Журио, а не стиг'о!
Жут ко свећа био!
Жутицу болов'о!

За лечење и црно иза нокта дао!
Залогат ти у гркљану стао!
За тобом ти се црева вукла!
Затрло ти се и семе и племе!
За шта се у'ватио у камен се претворило!
Звериње те растргло и појело!
Згурен био!

Земља те живог затрпала!
Земља ти кости истурила!
Згромос'о те Свети Илија!
Здравља никад немао!
Зевао, никад уста не затварао!
Земља те у своја недра не примила!
Зла те срећа у животу пратила!
Змије ти очи испијале!
Змије ти у кући биле место деце!
Змија ти у уста отров излила!
Зобницу о врат носио!

И за славски колач испросио брашна!
Изгубио оно што ти је најмилије!
Име ти се затрло!
Име ти се само по злу помињало!
Имовина ти се на добош продала!
Ишао потрбушке!
Ишао по свету за кору хлеба!

Јад и чемер у кући ти само био!
Јадиков'о и кукао вечито!
Јалова ти сва стока била!
Јарам ти не скидали са врата!
Јарац ти само у тору вречао!
Језик ти се укочио!
Језик имао, а мутав био!
Јео сено и сламу ко стока!

Кад сви певали — ти кукао!
Камен ти главу разбио!
Камен ти под главом био!
Катраном те намазали и запалили!
Кола те погазила и поломила!
Колико ти одовуд стопа толико ти отуд година!
Коњи те живог растрзали!
Коцем ти кућа била поткочена, да се не претури!
Криво се вечито клео!
Крви се људске напио!
Кроз двориште пут ти пролазио!
Кукучија ти стално кукучијала!
Кукао док си жив!

Курјак ти све овце појео!
Кавга ти у кући вечито била!
Кров над главом никад не имао!
Кућног прага не имао!
Кућом се огријао!
Кућу не видео, срећу не имао!
Кућа ти пушта остала!
Кућа ти се претурила и тебе убила!
Кучка ти више жуцила но крмача!
Кучка ти реп у кућу окренула!

Лај'о ко пас!
Лека за тебе нигде не било!
Лечио се али не излечио!
Липсав'о ко псето!
Луд био и тиме се поносио!

Мајка те желела, а не видела!
Мајка те вечито клела!
Мајка те у ладно чело пољубила!
Мајчино ти млеко пропиштало!
Мало свега имао!
Мачке те мрвог гризле!
Миши ти уши одтризли!
Много јео, никад се не најео!
Морски таласи те удавили!
Моткама те испребијали!
Мрави те јели!
Мртви ти сви у кући били!
Мулка те изела!
Муња те опржила!

Навалила ти болештина у кућу!
На вешалима завршио!
На гузицу говорио!
На колац те живог набити!
На кући ти вечито црн барјак висио!
На кући ти катанац био!
На коцку ти имовина отишла!
Наопако ти све у кући било!
Наследио на мору маллу!
На уста срао!
На робији завршио!

Невоља те увек пратила!
Не дочекао да сина ожениш!
Немао ни хлеба ни с' леба!
Немао ни рода ни порода!
Немао ни кошуљу ни постељу!
Немао ни кучета ни мачета!
Немао здравља ни славља!
Немао ни куће ни кућишта!
Немао ни врата на кући!
Немао ни ко да ти свећу запали на самртном часу!

Немао ни ситно ни крупно!
Немао мира ни на оном свету!
Немао соли ни за хлеб!
Несрећа те нашла!
Никад се нигде не скрасио!
Никад не запевао!
Никад не скидао товар с леба!
Никад те сунце не огријало!
Никад ништа своје немао!
Никад ти сузе из очију не престајале!
Никад ти у кући весело не било!
Ни кум ти у кућу не долазио!
Ни у гробу немао мира!
Никаквог подмлатка у кући немао!
Ничему се немао радовати!
Нога ти била саката!
Ни гаћа немао!

Образ ти од стида црвенео!
Обор ти био празан!
Обесио се у сред дворишта!
Од гована ти кућа смрдела!
Огњиште ти преорали!
Огњиште ти се затрло!
Од ничега вајде немао!
Од коже ти опуту правили!
Од тебе сапун кували!
Од тебе месо отпадало!
Одморио се само у гробу!
Одузеле ти се и ноге и руке!
Од куће ти гробницу правили!

Омркао, а не освануо!
Окове на ногама носио и не скидао!
Од куће ти само угарак остао!
Олајавали те сви у селу!
Освануо мртав!
Отишао и никад се не вратио!
Очи ти на затиок отишле!
Очи ти испале и слепог те водили!

Петли ти никад не запевали!
Погинуо на кућном прагу!
По злу те само познавали!
Појови ти само у кући певали!
Поплава ти кућу однела!
Проклет био и ко те родио!
Проја ти и за славски колач била!
Пријатеља нигде немао!
Празна ти кеса увек била!
Просјачким штапом се поштап'о!
Прангија ти кућу разнела!
Прићи, не пришао никад!
Подмлатка немао!
Пси те појели!
Псећим животом живео!

Радио до проба и ништа не зарадио!
Ракљу ти са врата не скидали!
Ране ти по целом телу биле!
Робијаш био!
Родила ти се змија место детета!

С баволима коло водио!
Са мртваца одело носио!
Са робије никад не долазио!
Са хајдуцима друговао!
Све ти ватра изгорела!
Све ти вода однела!
Све ти копилад била!
Све ти се у угљен створило!
Све ти у кући било мутаво!
Све ти од курвинске сорте било!
Све ти се у пепео претворило!

Све ти сакато и ћораво било!
Све што радио не вајдио!
Све што имао на лекове дао!
Све што желео ништа ти се не испунило!
Све што може најгоре тебе нашло!
Све што посејао ништа ти не никло!
Сви ти у кући лопови били!
Свиње ти огњиште преријале!
Синови те били!
Сиротиња те притегла!
Срећа те заборавила!
Сунце те спржило!
Сунце те никад не огријало!
Стално се удавала и разудавала!
Сметењак био!
Сломио и ноге и руке!
Свећа ти више главе горела!
Спавао у свињцу!
Слуга био док си жив!
Селио се стално и никад се не скрасио!
Свиње те цепале!
Све на парницу дао!
Сва ти стока полипсала!
Славу славио, слава ти не помагала!
Све што имао хајдуци ти опљачкали!
Сејао, а ништа не жњео!

Табане ти поткивали коњским плочама!
Талиге вук'о место коња!
Тућа те врата затварала!
Туће одело носио!
Тућина вечито служио!
Тућини ти вечито у кући били!
Тућ праг вечито прескакао!
Тућу њиву радио, своју немао!

Берке ти се копиле!
Бопав био!
Борав био!

Убила те чамска рђа!
У беди и немаштини живео!

У гробљу ти свадбу правили!
У затвору живот провео!
У кући ти коње везивали!
У једној кошуљи девет домова променила!
У лудници завршио!
У мору се утопио!
Умро кад сина женио!
У ранама издануо!
У црно те мајка повијала!
Уцрвљао се од рана!
Унаказио те бог!
Узео ти бог што ти је најмилије!
Урлао ко медвед!
Укочен био!
У кућу ти нико не улазио!

Црви ти из очију испадали!
Црквено звоно те веселило!
Црн ти образ био док си жив!
Црно ти се све писало!
Црно ти све по кући било!
Црним тамјаном те окадили!
Црво гладан и жедан!
Црква ти кућа била!

Што желео — не испунило ти се!
Што ти се рабало, одмах умирало!
Шугав био, никад се не излечио!
Штенад ти се место деце рабала!
Шамшула био и такав остао!

Изрази ниподаштавања

Аветињо!	Анатемо!
Агиру!	Антихристе!
Аждајо!	Апашино!
Ајдучино!	
Ајкуло!	Багро!
Акрепу!	Бабускери!
Ало!	Баксузе!
Алоња!	Балавандеру!

Балавко!
Барабо!
Батинашу!
Бауку!
Бегуљо!
Биволе!
Бику један!
Бикуљо!
Блато једно!
Богалу!
Богомрзенко!
Болесниче!
Босотињо!
Брбљивко!
Бравићу!
Бруко једна!
Бучачу!
Букво једна!
Булунцо!
Бургијашу!
Буздовану!
Будаку!

Вагабундо!
Ванцаго!
Варварине!
Вебоњо!
Вепру!
Вересијашу!
Вештицо!
Вештаче!
Волино!
Врачару!
Врдаламо!
Вретенару!
Вукодлаче!

Гагрицо!
Главоњо!
Глобацију!
Гмизавче!
Гњавало!
Говнару!

Голаћу!
Голотињо!
Гологузану!
Голошијану!
Горило!
Готовану!
Грабуљо!
Грдосијо!
Грешниче!
Гробару!
Грубијану!
Губару!
Гузоњо!
Гујо!
Гунђало!
Гурбету!
Гусеницо!
Гуско!
Гусану!
Гушавко!

Дембелу!
Дебелько!
Драмосеру!
Дрекавче!
Дроњо!
Дрљавко!
Дрмацију!
Дрндало!
Дроњавко!
Дрпанко!
Дугајлију!
Дулеку!
Душманине!
Дрољо!
Дркацију!
Дезертеру!
Дервишу!
Дивљаче!
Доколичару!

Баволе!
Бубретару!

Бумаро!
Бутуруме!

Жандарчино!
Жвакало!
Жгољавко!
Ждрапљо!
Ждероњо!
Жентурачо!
Животињо!
Жирафо!
Жмуравко!
Жуљавко!
Жутокљунче!
Жутавко!

Забрабени!
Забушанту!
Заваљени!
Завезани!
Заврзојло!
Заврнути!
Загуљенко!
Закекечени!
Закрпљенко!
Замазани!
Зарозани!
Запуштенко!
Затуцани!
Зауздани!
Згебо!
Звекане!
Зврндове!
Зевзеку!
Змијо!
Зубане!
Зулумћару!

Ибрегу!
Измуженко!
Испијени!
Ицепанко!
Издркани!

Извикани!
Инацијо!

Јавашлијо!
Јазавче!
Јајаро!
Јаловчино!
Јастребу!
Јатачино!
Јауду!
Јеврејине!
Јежу!
Јогунице!
Јолпазу!
Јудо!

Кавгацијо!
Кајишару!
Каљуто!
Камило!
Караконцуло!
Катранцијо!
Керу!
Кепецу!
Клипане!
Клемпоња!
Кљакави!
Кљуверино!
Кљусино!
Кмекавче!
Кожодеру!
Кокошару!
Кољашу!
Коњино!
Комарче!
Кондраку!
Коритару!
Копилану!
Костобольо!
Крastoња!
Крпави!
Крвниче!
Кривоноги!

Крмачо!
Крокодилу!
Крезубо!
Кртицо!
Куго!
Кулову!
Кучко!
Кусати!
Кустуро!
Курво!
Крмкү!
Куроњо!
Килавко!
Кучкин сине!

Лакташу!
Ладолежу!
Лајавко!
Леболежићу!
Лелекзу!
Леваку!
Линдро!
Липсанко!
Лисицо!
Лингаро!
Лопурдо!
Лүпендаро!
Лүлежу!
Лүкавко!
Лүдоглави!
Лүталицо!
Лүцкасти!

Љаго!
Љуштуро!
Љигави!

Магарче!
Мазгову!
Мајмуне!
Медведе!
Мекињару!
Метиљавко!

Мечкару!
Месождеру!
Млитавко!
Мрцино!
Мршавко!
Муло!
Мусати!
Мутавко!
Мафијашу!
Мудо!
Мачуго!
Марво!

Наврљени!
Нагарављени!
Надувенко!
Надрилекару!
Накаврљени!
Намргобени!
Накупче!
Наоблачени!
Насамарени!
Нагмурени!
Незграпни!
Незналицо!
Ненасити!
Неотесани!
Несрећо!
Ништавило!
Ниткове!
Нискогузи!
Ногоња!
Носоња!
Накарету!
Нацаку!

Обијачу!
Оболели!
Овнићу!
Отолели!
Огуљенко!
Одрани!
Одрпанко!

Окорели!
Ољуштени!
Омађијани!
Опечени!
Орлушино!
Осмубени!
Остарели!
Отрцани!
Очуљени!
Ошамубени!
Отубенко!

Паликућо!
Пандуру!
Печенко!
Пилићару!
Плашило!
Плашљивко!
Плачко!
Пљачкашу!
Пљуванко!
Подложаро!
Покондирени!
Прасе шугаво!
Пришипетљо!
Просјаче!
Простачино!
Прокљештино!
Псето!
Пувало!
Продана душо!

Рабацијо!
Разбојниче!
Разроки!
Разваљени!
Распуштенко!
Рашчепљени!
Рђо!
Репоњо!
Ркачу!
Рмбалијо!
Ругобо!

Сакацијо!
Самсару!
Свињо једна!
Сеизу!
Сероњо!
Силецијо!
Сиротињо!
Скигачу!
Слепче!
Слугерањо!
Слинавко!
Сметењаку!
Смрдибубо!
Смутавко!
Соме!
Сплачињару!
Стрвино!
Стоко без репа!
Стршљену!
Страшило!
Стењало!
Стрино!

Татабо!
Талигашу!
Тврдицо!
Творе!
Тетребу!
Тикво!
Торбару!
Тотове!
Трапавко!
Трбушанко!
Тресибабо!
Тресигаћо!
Трули!
Труте!
Трчилажо!
Туморе!
Тупацијо!
Тупоглавко!
Тутумраку!

Балову!
Белавко!
Боро!
Босави!
Бумезу!
Бурко!

Увијени!
Угурсузе!
Удворицо!
Ујдурмо!
Укоре!
Укочени!
Уљезу!
Умазани!
Усранко!
Усрдели!
Уседелицо!
Утваро!
Упоњо!
Уштуљени!

Факиру!
Фанатику!
Филоксеро!
Фирго!
Фукаро!

Хвалисавче!
Хијено!
Хрту!
Хрчку!
Хуљо!

Чавко!
Чађавко!
Чакарасти!
Чакљасти!
Чамотињо!
Чаморе!
Чанколизало!
Чапљызгало!
Чашљо!

Чачкалицо!
Чергару!
Четвртасти!
Чивијашу!
Чиращу!
Чкиперу!
Чокалијо!
Чокању!
Чудовиште!
Чумо!
Чвороњо!

Целаницо!
Цепидлако!
Цигањштино!
Цинцарине!
Ципове!
Цицијо!

Џамбасу!
Џелату!
Џепарошу!
Џимријо!
Џиброњо!
Џубе!
Џукело!
Џуклац!
Џанпризало!

Шамшуло!
Шарлатану!
Шароњо!
Шашавко!
Швалерацу!
Шверцарошу!
Шкембави!
Шинтеру!
Шпијуну!
Шуврљко!
Шутану!
Шпекуланту!

Записао
Милорад Никетић

ПСОВКЕ И ИЗРАЗИ НИПОДАШТАВАЊА СА БАНИЈЕ

Бог те попиш'о!
Боли ме курац за то!
Боли ме пичка!

Воли више курац него кру'!

Говно једно!
Глуп си ко мој курац!

Дркацијо један!
Докурчило ми је све!
Да га јебеш у младој нећељи, никако да крене!
Да ме јебеш, не знам!

Изјebали су ме ко вола!
Изјebали су ме ко санску козу!
Иди у пизду матер'ну!

Ја га јебем, а он прди!
Јеба га ти!
Јебе ме уздуж и попрјеко!
Јеби га!
Јеби ме сад ако знам!
Јебеш свој образ!
Јебеш своју ријеч!
Јебем те (боже, будаласта, блентава, балава, глупа, губава, зирава, згурава, заборавна, крмељава, луда, лажљива, мутава, муњена, маљена, мрљава, п'јана, смотана, стара, стару, слињава, сиједа, смрдљива, слијепа, ћорава, ћопава, шашава, шепави)!
Јебем те у главу!

Јебем те у нос!
 Јебем те у иркно!
 Јебем те у гујз'цу!
 Јебем те тако прсамићена!
 Јебем те у мозак!
 Јебем те отпола, а допола нек те јебе ћаћа, који
 те тако блесава направио!
 Јебем те у матери!
 Јебем те ће пишаш!
 Јебем га ће чуо и не чуо!
 Јебем га мртва у гробу!
 Јебем га у луду главу!
 Јебем га од киле!
 Јебем га, па таман да ми је робени ћаћа!
 Јебем му (вино, матер, миша, свеца, сестру, 'ћер)!
 Јебем му оно што се још није родило!
 Јебем му сву дјецу!
 Јебем му дијете у дјетету!
 Јебем му све што има и што ће имати!
 Јебем ти (брк, дијете, државу, Исуса, кру', кру-
 шац, курузе, ковртањ, кетен, календар, крузов-
 ницу, луму, матер, мајку, нећељу, очи, сунце, сја-
 ло, сестру, славу, сорту, таву, 'ћер, уво, уста, фа-
 милију, цркву, чесницу, шен'цу)!
 Јебем ти сјеме у сјемену!
 Јебем ти мајку мртву!
 Јебем ти све у кући!
 Јебем ти што видјо и невидјо!
 Јебем ти 'ћер у 'ћери!
 Јебем ти крзно које ти је први пут око врата
 било!
 Јебем ти све свеце!
 Јебем ти уста парадна!
 Јебем ти и мајку и колијевку!
 Јебем ти плазај'цу којом си први пут плазио!
 Јебем ти легло ће си први пут залег'о!
 Јебем ти крушну пећ!
 Јебем ти крушну мрву!
 Јебем ти све звијезде на небу!
 Јебем ти кру' који једеш!
 Јебем ти тетку ошишану!
 Јебем ти бручку низ коју се задња кап пишаће
 циједи!

Јебем ти ону крвопишцу код куће!
Јебем ти бијелу шен'цу!
Јебем ти свиралу кроз коју си први пут про-
свирала!
Јебо слику своју!
Јебо јежа у леђа!
Јебо своје бабе голе сисе!
Јебо козу у брзом возу!
Јебо своју матер, а мислио да је моја!
Јебо сам те, а ко да и нисам!
Јебо те (брат, ја, коњ, он, парип, пас, хаћа, ћено)!
Јебо те онај ко те направјо!
Јебо те онај ко те изаср'о!
Јебо те онај ко ти мјесто пупка није одрез'о
главу!
Јебо те онај ко те јутрос обув'о!
Јебеш ми уста ако лажем!
Јебеш моме мачку матер!

Нек иде све до курца!
Најебо је ко јеж!
Не јеби по тавану, слабе су греде!

Пичка му стринина!
Пичи брале!
Пиздуљо једна!
Пишаћеш са крви!
Пишам ти се у уста!
Преко курца!

Спичкаћу те!
Сероњо један!
Сјебо си ствар!

Ти си пизда од човјека!
То је курац од овце!
То ни курца не вриједи!
То је све за мој курац!
То је све пичкин дим!

Шта ти знаш, ко мој курац!

Мање познате речи:

блентав — спетљан, невест човек
бручка — стидна длака
згурав — погрбљен
зиправ — разрок
кру' — хлеб
крузовница — хлеб од кукурузног брашна, куку-
руза
дума — ветролејка
маљен — мали, мален
пишаћа — мокраћа
плазајница — траг од предмета који се вуче
пресамићен — снужден
ћено — пас
шелав — хром

У богатству наших народних лексичких творевина, посебно место заузимају псовке. Готово да нема онога који није бар једном нешто или некога опсовао. Па ипак, иако су обилато присутне у свакодневном усменом комуницирању, псовке су дуго биле „забрањена места“ за књижевност, штампу, радио и телевизију. Нема их ни у нашим речницима; тек у новије време стидљиво се записују и лексички обрађују. Схватања да псовке вређају јавни морал јер су скаредне и да су, стога, ознака за просташтво, некултуру и ниже социјалне слојеве оставила су, тако, овај специфични облик језичког изражавања изван научних истраживања, иако би о њима и те како много имала шта да каже лексикографија, социологија и психологија.

Иако свој зачетак има у магији и обредима, псовка је своје језичке модалитете развијала како су се развијали језик и друштво. Блиска грдњи, клетви и ругалицама, она је код Срба, могло би се рећи, најотворенији облик језичког изражавања — сви могу псовати и све се може псовати. Љутња, неспоразуми, свађа, забране, друге конфликтне ситуације између појединаца (или друштва), али и шала — корени су псовке. Псов-

ке су, заправо, као смех или плач (и друге емоционално снажне ситуације) катализатор нагомилане енергије коју карактерише снажно емоционално изражавање. Отуда је у псовању снажно испољена језичка агресивност, јер суштина псовке је управо у томе да прекорачи (прекрши) норме и обрасце понашања, сруши успостављене вредности и додирне недодирљиво, недопустиво. Псовка руши табуе, ауторитете, успостављени ред и кодексе и руга им се.

Иако је псовање семантички врло сужено (углавном се варира сиромашан вокабулар), језичка грађа је у њему максимално активирана и псовка, поред дословног, умножава и шири и своја симболичка значења. Може се то утврдити и на примерима које овде доносимо а који су записани у Великој Градуси (на Банији). Верујемо да ће овај мали прилог о псовкама и псовању бити подстицајан за наше записиваче и истраживаче и да ће псовке које готово свакодневно чујемо, коначно бити темељно анализирани и језички вредновани.

Записао и приредио
Никола Вујчић

ЗДРАВИЦА ИЗ САНЦАКА

Прву бисмо за помози боже, другу за добри час. Ова трећа, да је срећна. Срећан дан и бог на помоћ! Домаћине, хвала ти! Памти па врати! Срећни гости који су дошли! Да су у радости и веселости! Колико имаш на кући рогова, толико имао у кући синова! Колико прирожака — толико дјевојака! Синове женио, хљеба не желио; ћерке удавао, имање не продавао! Њиве жњео, ливаде косио, с тим се поносио, као Ужице дињама, Ариље свињама, а Пожега шљивама, као зец брзином, пчела мудрином и небо ведрином! Волови ти букали, а душмани укали! Ко ти овом добру манисао, мануо празном врећом пред твојом кућом! Жито ти узимао у зајам, жену и дјецу давао у најам! Здрав си, домаћине! Ову чашу пијем у здравље цијеле твоје фамилије!

Казивао
Радуле Чоловић
(Ерчег код Ивањице)

Записао
Бранислав М. Вуковић

Наш народни живојѝ

НОВОГОДИШЊИ И БОГОЈАВЉЕЊСКИ ОБИЧАЈИ У БРСЈАЧКОМ СЕЛУ МРАМОРЕЦУ — МАКЕДОНИЈА

Река Сатеска, у области познатог словенског средњовековног племена *Брзита*, данашњи *Брсјаци*, је десна притока Црног Дрима, чија вода отиче у Јадранско море. Сатеска у свом горњем делу прима притоку Мраморечку реку. Долина те реке усечена је између гребена Острец (1.326 м) са истока, и Опаленика (1.089 м) са запада. То је тешко приступачна долина и у њој су само два изолована села — *Мраморец* и *Турије*.

У долини Мраморечке реке, са десет студена-географа, провео сам један незаборавни априлски дан 1979. године, и то у чистом, здравом и пријатном селу Мраморцу. У непосредној близини је тремећа географских граница Охридске, Кичевске и Демирхисарске области. Мраморец спада у особито богата села изворском и текућом водом, шумом и пашњацима.

Село се дели на две веће махале: Горња и Доња. Куће у махалама су на окупу, а на празном простору између махала виде се црква и пробље. Куће, које се налазе на дну долине и на благим падинама, изграђене су од камена и дуго трају: неке данашње куће подигнуте су пре сто и више година. Лепа и већа црква, грађена од тесаног камена, посвећена је Св. Николи.

Цркву су сељаци почели да граде 1867. године али су Турци градњу спречили, па је завршена тек 40 година касније — 1907. године. Сељаци кажу да је њихова црква „најубава во цела околија”. Она је јак белег брсјачког православља. Камен за зидове доношен је са удаљеног места званог Студено. Крај поменуће цркве стоји и старија црквица, сада напуштена.

У Мраморцу је осам брсјачких хришћанских родова. То су: *Милошевци*, *Пејчиновци*, *Мијаљевци* и *Тутунари*, чија је крсна слава Митровдан. Други родови су: *Митевци*, *Србиновци*, *Пејовци* и *Младеновци*,¹ чија је крсна слава Св. Никола. Просечно сваки сеоски род има 13 до 14 кућа. Куће прве групе родова су у Горњој махали, док су куће друге групе родова у Доњој махали.

Занимања становника увек су била сточарство и планинска земљорадња (успевају раж, јечам, овас). Како се цени, 1940. године село је имало око 4.000 оваца и коза, око 500 говеда и 150 коња. Сваке године од почетка маја (од Бурђевдана) до средине јесени овде су постојале три радионице („бачила”) у којима је вршен откуп сеоског млека. Власници радионица били су охридски трговци, док су специјални радници од млека израђивали квалитетан сир, урду и масло. Сада је број стоке у Мраморцу мали.

Удаљено и усамљено село Мраморец одваја се од осталих брсјачких насеља не само географским положајем, него и много чим другим, а нарочито својим обичајима.

Нова година (14. 1.) је почетак „новог лета” и празник, у народу познат као „Василица”. Уочи празника „василичари” уз пратњу гајдаша обилазе куће у својим махалама. Тамо прикупе дрва за огрев и током ноћи у свакој махали на

¹ Порекло рода Младеновци је „од Параћин во Србија”. Оснивач рода потицао је од заробљеника кога су турски војници довели у овај крај по угушењу Српског устанка 1813. године. Таквих досељеника било је понегде и у другим насељима Брсјачке области.

празном простору запали се велика ватра. Око ње се игра и пева, а изјутра се са те ватре носи жар по кућама, где домаћини наложе ватру на својим отвореним огњиштима. Пре сунца иде се на чесму по воду.

На дан празника, изјутра, црквеним звоном најављује се долазак великог празника. Народ се у пролазу поздравља са: „Срећна Нова година!“. Пре подне, на простору званом *Матулица*, млади из две сеоске махале најпре међу собом „деле мегдан“ — ударају се „со суројци“, па буде и лакше поврећених.

Након тога, до ручка, младићи и дечаци — „суровари“ — поново обилазе куће свог рода. Штаповима лупају по кућним вратима, вичући: „Сурова, сурова“ и певајући нарочите песме. Добијају на поклон дарове, нарочито „колбасни“ (кобасице), пеку их на заједничкој ватри и једу.

Током тога дана младићи и дечаци, ако угледају пса или девојку, јуре за њима и ударају их граном од шљиве. Зато се каже: „Помина (провео се) како пес на Василица“. У народу се верује да је сврха тог обичаја да се повећају плодност и животна снага, да се разагнају зли духови.

Свака девојка на дан овог празника за ручак спрема такозвано „белмезе“ (врста пите са корама од кукурузног или пшеничног брашна). У средину се ставља дренава гранчица. То се чини „за здравје“. У обичају је и да се гата какво ће бити време у наредној години. После ручка у Мраморцу се игра заједничко оро (коло) до касно у ноћ.

Мушкарци, нарочито суседи и рођаци, посећују се по кућама, желећи једни другима да им Нова година буде срећна. Пре Другог светског рата Василица у Мраморцу прослављала се много свечаније, јер је у селу било више младих.

Богојављење или „Водица“, како се сматра у народу, после Божића је највећи зимски празник. Разликују се четири празнична дана: *Водопос* (Крстовдан), *Машки Водици* (Богојављење),

Женски Водици (Јовањдан), и *Кокошкини Водици* (21. 1.). Наведена четири дана строго се празнују и не раде се никакви други послови. Сваки сеоски род за ту годину има посебног бо-гојављењског кума.

Кумови сваког рода уочи Водопоса одлазе сеоском свештенику и односе му „погача, паорче со ракија, метални котлић, кита боснока и крст”. Те ноћи они су свештеникови гости. Изјутра кумови са крстом, босноком и освећеном водом у котлићу најпре обилазе сточарске зграде зване „кошаре”, власништво припадника свога рода. Кошаре се налазе на више места на синору (атару). Тамо прскају водицом „во ћелерот” где лежи стока, а након тога обилазе и куће припадника свога рода и позивају само мушкарце да им дођу на вечеру. Након вечере ови гости, уз пратњу гајдаша, обилазе и све остале куће свога рода.

На Машки Водици кумови из сваког рода су изјутра први поређани у сеоској цркви крај улазног зида „со котлиња и крст”. А сви становници из села који посете цркву бацају метални новац „во котлиња”. Након тога је ручак код кумова, такође само за мушкарце. Гости се најпре почасте ракијом и кафом, а иза ручка посећују куће свога рода и тамо добијају комад суве сланине и по једну погачу. Навече код кума кува се купус са сланином и вечерају опет само мушкарци. Певају се побожне или световне песме.

На Женски водици становници најпре посете цркву. Тамо су и кумови са крстовима и котлићима. Крај цркве се кува ракија за све присутне. После тога стари родовски кумови предају крст и котлић новоизабраним кумовима, а затим следе игре у колу. Након тога мушкарци из целог села иду на ручак само код једног сеоског кума (кога изаберу), док су жене на ручку код својих родовских кумова. После подне и мушкарци и жене сакупе се на заједничком веселу у средишту села. Пред вече и мушкарци и жене

су на свечаној вечери код свог родовског кума. Тада свака жена доноси куму погачу и тепсију (Ћувеч) са месом. Ту се вечера, до зоре певају посебне песме и весели уз свирање гајди.

На Кокоскини водици кокошкама се даје храна у кругу од конопца на земљи. Пре подне стари родовски кум по кућама у свом роду позива све становнике код себе на ручак. На трпезу се износи само оно што је остало од вечере. Тиме се завршава циклус богојављењских обичаја.

У селу Мраморцу наведени обичаји се и сада одржавају на описани начин. Међутим, последњих година, услед исељавања нема много млађих становника (има и кућа које су празне). Иако, како се види, код становника званих Брсјаци постоји велики број старинских народних обичаја, у нашој научној литератури систематско проучавање Брсјака још увек није вршено.²

Записао
Јован Ф. Трифуноски

² О селу Мраморцу видети више — Ј. Трифуноски, *Охридско-струшка област*, издање САНУ, Београд, 1992, 303—307.

СВАДБА У ШТУБИКУ КОД НЕГОТИНА

Код женидбе, односно удадбе обично се сматра да је свадба њен завршни чин. У Штубику је и данас остао добар део обичаја да се поред свадбе, која се сматра главним делом код склапања брака, изврше и друге али не мање важне припреме и радње, а то су: наводацилук, просидба, веридба, спремање дарова и сл. Под свадбом се подразумева: окупљање сватова, одлазак по девојку, венчање, долазак младе у кућу младожење, даривање кума и сватова, свођење младенаца, додела мираза и остале посете после свадбе.

Некада су се момци у Штубику женили са ненавршених 17 година, али обавезно пре одласка у војску. Момак који се до тада није оженио, сматрао се за „старог” момка и тешко се касније могао ожени. Девојке су се удавале и млађе од мушкараца, а у већини случајева са 16 па и 15 година. У кући се водио ред да се прво уда, односно ожени најстарије дете, али има случајева да се просиоцима допадну и млађе сестре или браћа. Дешавало се и то (и данас је случај) да млада, ако јој се не свиђа будући младожења за ког је удају, преко ноћи или у некој другој сличној прилици побегне за неког који јој се свиђа, често и не водећи рачуна о годинама. Некада се гледало да се момци искључиво жене девојкама из свог села, али је тај обичај последњих година напуштен, па су момци у село доводили невесте и из других села и крајева. Старији људи сматрају да момак који се не ожени девојком из свог села, није никакав момак, да је заостао и да има лску фалинку (ману), па девојка из другог села за то не зна. Момак и де-

војка се, кад стасају за женидбу, односно удадбу, упознају на вашарима, заветинама, црквеним и другим саборима и договарају се за будући заједнички живот. Све до Другог светског рата било је случајева да родитељи сами уговарају свадбу, а да се младенци довољно не познају или се нису ни видели. Ишло се на то да богатија домаћинства врше угодбу са богатијим и угледнијим, не водећи рачуна да ли се млади воле и колико се познају.

Када се у момачкој кући почну вршити преговори око женидбе, момков отац, или у ређим случајевима и сам момак, шаље девојачкој кући наводацију. За наводације се узимају посебно обдарени људи или жене који умеју добро да хвале и увеличавају младожењу и његове укућане. Наводација за тај посао (ако успе да среди преговоре) од младожење добија добар дар у новцу или одећи. Кад се родитељи момка и девојке добро познају или ако су у комшилуку, онда наводација није потребан, већ ту улогу преузимају сами родитељи и родбина.

Ако се ти преговори успешно заврше и кад се родитељи лично састану, онда они споразумно одређују дан свадбе, договарају се о миразу и сл. Девојка тада почиње да комплетира дарове (припремала их је још од малих ногу уз помоћ своје мајке и бабе) за сватове, а њен отац планира шта ће у мираз да додели кћери. Некада се у мираз додељивало парче земље, нешто од ситне стоке и ниска дуката. Данас младини родитељи у мираз дају савремене кућне апарате, целокупни намештај, новац, а понеко и кола. Ако су младини родитељи на привременом раду у иностранству, онда су дарови врло богати и о томе се надалеко прича.

Кад се закаже просидба, момак са својим укућанима, родбином и комшијама, одлази у кућу девојке да је проси. Тад, уочи поласка, на њега набацају чичак и друге лепљиве траве, како би се и девојка одмах за њега залепила и више се не одвајала. Ако девојка буде испрошена,

онда јој те вечери момак преда ниску дуката, а невеста (пре или после вечере) дарива његове рођаке. Будући пријатељи те вечери уговарају веридбу и прстеновање.

Веридба се обавља у заказани дан такође у младиној кући. Ако девојка није прстенована на просидби, онда је момак сад прстенује. Момкови родитељи донесу велику погачу на коју сви присутни бацају новац, како је ко имућан. На крају их девојка поново дарива својим везеним даровима. Како за време просидбе, тако и за време веридбе, момак не сме да буде насамо са девојком и да је „дира“.

Кад се одреди дан свадбе, отпочиње се са великим припремама. Обично је то с јесени, јер се тад заврше сви пољски радови а и кућа је најпунија. Момак своје сватове позива буклијом ракије, идући од куће до куће. У девојачкој кући обичај је исти, само што тамо сватове позива неко од мушкараца из фамилије. У Штубику је обичај да се на свадбу позове велики број сватова. Зову се и они који са младенцима нису никакав род нити комшије, само да би тиме учинили позајмицу и свадбено весеље увеличали. О куму и старом свату посебно се води рачуна и за њих је одређена посебна послуга. Свадба обично траје по три дана: субота, недеља и понедељак. Понегде где претекне јела и пића свадба се продужује и у уторак. Момак обезбеђује „музику“ за сва три дана свадбе. Уочи свадбе, девојке наките венцима младожењине капије, а за сватове припреме посебно увезане цветиће којима би се накитили. Многи од сватова доносе у „част“ печено прасе, јагње или јаловицу, колаче, балон вина или ракије и друго. Кад се сви сватови окупе онда се најављује одлазак младиној кући. Ако је кућа ближе, иде се пешице, а ако је даље, онда сватови седају у припремљена коњска кола која су окићена цвећем (у најновије време до младине куће иде се тракторима или аутомобилима). Младожења полази сам са кочијашем у кочијама, да би се у поврат-

ку у истим кочијама вратио с младом. Уз пут се певају сватовске песме, пуца се и весели, а жене надврискују. На уласку у младино двориште, сватови застају, јер им је улаз забрањен све док се не нађе најбољи стрелац да скине тиквицу која је високо подигнута и учвршћена на дугачкој мотки. После дужег габања из ловачких пушака у тиквицу, неко од добрих стрелца је погодн, али има случајева да због јаког ветра и љуљања мотке, нико не може да је погоди. У том случају неко од младожењиних људи однекуд донесе секиру, погне се на дрво за које је везана мотка и ту је пресече. Тек кад тиквица буде скинута онда сватови имају приступ у кућу невесте. На самој капији или вратници, где морају да прођу сватови постављено је дугачко корито или кофа с водом у коју свако баца нешто новца да би ушао у двориште или кућу младину.

Кад сватови заседну за постављене столове, прву здравицу започиње младин отац, а њему се придружују и сви остали. После здравце, брат девојчин или ближи рођак (обавезно нежењен) изводи младу и „продаје“ је младожењи. Често се за такве прилике припреми лажна млада, (обуче се мушкарац) како би се изазвао смех и створила пријатна атмосфера. После „куповине“ младе присутни сватови настављају са ручком у младиним собама или дворишту, ако је топло време. За све време „музика“ не престаје са свирком и песмама.

После ручка младенци у кочијама одлазе на венчање у цркву. Ако сватови у путу до цркве пређу преко воде (реке), млада која не жели одмах да рађа треба да прсте своје десне руке завуче под појас, односно онолико прстију колико година хоће да буде без деце. То треба да учини кад буде напред воде коју буде прелазила. Приликом венчања у цркви млада држи под језиком дукат да би јој деца била богата и кућа пуна. За све то време младенци се труде да један другог нагазе, јер ће тај који је нагазио бити цело-

га живота газда у кући. Кум и стари сват доносе у цркву по две окићене беле свеће са којима их поп благосиља, да им све у животу буде на виделу, односно да светли (данас се венчање обавезно обавља у Месној канцеларији, а понеко, ко то жели, упоредо и у цркви). За све време од цркве до куће, млада се не окреће, да јој се не би срећа окренула. Будућа ташта дарује зета живим окићеним петлом да га носи све до уласка у своју кућу, да би се рано будио и био веран својој жени као петао кокошкама. Обичај је и данас да се сватови не враћају истим путем, (оним којим су дошли у цркву) него се младожењиној кући иде другим, заобилазним путићима, јер се верује да ће се тако избећи постављене „чини“ оних који их мрзе. То су обично девојке или њихове мајке које су планирале да им тај буде муж или зет.

На прагу младожењине куће младој дају сито пуно јабука, цвећа и жита, да га три пута претури преко главе. Сито се често задржи на кући или стаји и нико га не скида док само не падне. Ако ко од младежи успе да ухвати бачену јабуку, тај ће се наредне године оженити или удати. Ту, на прагу, младенци испијају из буклије по три гутљаја ракије, а онда млада узима „наконче“, подиже га увис и пољуби. На самом улазу у кућу постављено је корито са водом које млада треба прво да прескочи, а затим и сви остали сватови. Чим уђе у кућу, млада одлази до огњишта, узима машице и њима подстиче ватру, како би се касније показала као добра домаћица. Сватови поседају и уз мезе отпочну са здравицама, а први од њих наздравља младожењин отац, односно будући свекар. Здравнице су увек угућене младенцима, за срећан и дуг заједнички живот, као на пример: „Да су нам живи младенци, да остаре, да обеле, да се из бољег у боље селе, да се слажу као со и хлеба. Где сејали ту им се рабало, што хранили то им се плодило. Синови и кћери нека им радост чине, а ми на прво крштење већ догодине, дабогда!“.

После здравица почиње ручак, а после ручка наставља се са игранком до касно у ноћ или до саме зоре наредног дана. Ако је летње време игранке се одржавају у самом центру села, на „игришту“, а ако је зимско, онда су игранке у некадашњем задружном дому, сада Дому културе. Смењују се коловође, пева се и весели. Тада свирачи приме веома добар бакшиш, али зато морају да иду уз коловођу, ако он то захтева.

Другог дана свадбе, обичај је да сви сватови оду на оближњу реку. Будуће пријатеље, кума, старог свата и још понеког из обе фамилије, на реци набеле брашном, а затим окупају у најдубљој води. Има случајева да се понеко опире и не дозвољава да га набеле брашном или окупају, па крене да бежи уз оближње брдо. Али увек се нађе неко бржи који га претигне, заобиђе и примора да се врати. У тој неописивој гужви дешава се да и оне који нису у сватовима набеле брашном по лицу, а у последње време црвеним кармином који се тешко скида. На крају, после таквог мазања и купања, где понекад дође и до препирке, млада залива свим набелим сватовима, да се умију. Са оближњег извора захвата две кофе воде и носи до младожењине, односно сад и своје куће. После завршеног обичаја на реци, свако одлази својој кући да се пресвуче а затим дође у младожењину кућу на ручак. Кум и стари сват се позивају уз свираче.

Кад сви сватови заузму своја места, као и претходног дана, отпочне се с ручком. У исто време младеници иду између столова, поздрављају сватове и примају поклоне уз благосиљање за будући живот. У поклон се даје разноразно кућно посуђе, сарвиси, кућни апарати, штоф, а у последње време и новац, у зависности од тога колико ко може. Кум и стари сват дају највише. Након тога невеста доноси своје дарове које је спремала током девојачких дана и лично предаје сваком свату. За време даривања, неко из послуге донесе накићену погачу, да сви сватови на њу

бацају новац, који касније кум изброји. За све време свирачи не престају са свирком. После ручка, опет као и претходног дана, наставља се са игранком до после поноћи. Искупе се ту, осим сватова, многобројни радозналци из села и околине, да после препричавају каква је била свадба, како се веселио кум, како стари сват, пријатељи, да ли се неко наљутио и слично. Вечера се обично организује пред зору, а после ње свако оде својој кући на спавање. Кум и стари сват се испраћају, као што се и доводе, уз музику.

Код имућнијих домаћина и оних који су жељни још веселја, игре и песме, свадба се наставља и наредног дана. Тај дан је нарочито посвећен многобројној послузи и онима који су се старали да се свадба припреми и спроведе у најбољем реду. Тог дана се они веселе, јер су свих протеклих дана били заузети великим послом послуживања и дочека.

Прве ноћи, по доласку код младожење, младенци напуштају сватове и одлазе у своју собу. У ранија времена, прву ноћ са младом је спавао девер, да би је „сачувао“ од младожење. Пред легање се младенци истовремено свуку, да би подједнако живели. У току ноћи, понеко прислушкује поред врата где су младенци, да им деца не буду глува. У многим случајевима, ако млада не буде невинна, свадба се растура и млада бива враћена својим родитељима.

Пред зору младенци се буде и одлазе са осталим сватовима, који нису ни спавали, на оближње брдо, где подложе велику ватру и уз њу играју, веселе се и благосиљају склопљени брак.

После завршетка свадбе, младенци са ближњом родбином још једном одлазе у посету младином оцу. Та посета се назива „поврата“ или „повратак“, а организује се у први четвртак или недељу после свадбе. Том посетом завршава се целокупни свадбени церемонијал и млада прелази заувек у кућу свога младожење.

Записао
Златимир Пангић

НАРОДНА ВЈЕРОВАЊА БАРАЊСКИХ СРБА

Трудне жене

Трудна жена не смије јести зечје месо — да јој дијете не би било плашљиво.

Трудна жена не смије ићи на „чување” мртваца и сахрану — да јој дијете не би умрло.

Трудној жени се мора дати да једе све што пожели. Ко јој не дâ — изаћи ће му јечменак на оку.

Новорођенчад и дјеца

Кад дијете маше испред себе рукама — то види златну јабуку и хоће да је дохвати.

Да би сачували дијете од урока, умивали су га водом у којој је угашен угарак, а под јастук гдје спава стављали су бијели лук.

Ако старија жена увече дође у кућу гдје је мало дијете, не прилази му док не „огрије” руке на жижи. А кад одлази, откине конач из свога рува и остави дјетету.

Опрано дјечје руво и повоји не смију ноћити напољу, него се прије мрака морају унијети у кућу.

Дијете се увече не смије приносити огледалу. Кад мајка није са дјететом а цури јој млијeko — то дијете негдје гладно плаче.

Кад дођу с дјететом у нечију кућу, при одласку му дарују јаје — да не добије тјемењачу.

Кад дијете гледа своје руке — то се огледа.

Прве зубе (мљечњаке) који дјетету испадну, мати баци под шпорет.

Ако жени умиру дјеца мора новорођенче дати Циганки да га задоји.

Да би дјеца боље јела давали су им да једу из циганске торбе (кад нека Циганка дође просити у кућу).

Ако се дјетету кад прохода не прави „поступача“ неће се оженити, односно удати.

Дјеца се не смију тући на Туциндап — да им не би искакали чиревн.

Старији не смију прескакати дјецу, јер ће престати да расту.

Дјевојке

Да не би урекле младу — жене гледају у своје нокте.

Ако дјевојка струге посуће — покиснуће јој сватови.

Ако дјевојка прекине с јелом и устане — разбјежаће јој се сватови.

Ако дјевојка за вријеме јела пјева — биће јој луд муж.

О времену

Јануарске кише — гробова све више.

Свети Сава Дунав замрзава.

Ружна зора — мокра гора.

Свака кап — дукат (говорило се за бурђевданску кишу).

Рацки Кривога — зеби нога (говорице су барињске Швабе).

Кад иде страшан облак треба пред кућу изнијети корито и сјекиру и лупати по сућу — да не буде леда.

Ако на Сретење јазавац види своју сјенку — још ће дуго бити зима.

Ако је око Мјесеца бијела пјена — биће кише.

Ако облаци иду из „Бабиног буцака“ — биће кише.

Кад жабе почну крекетати — може се сијати кукуруз.

Кад угарак иде у смрзнуту земљу — скоро ће прољеће.

Ако жито добро роди — виноград неће.

О митским бићима

Гвоздензубе су биле бабе са гвозденим зубима које су јеле малу дјецу. Њима су се дјеца плашила да ће их појести, ако не буду добри.

За поједине жене и мушкарце у селу вјеровало се да су *вјештице* и *вјеш'ци*, да могу другима панијети зло тако што оставе оглодане кости или дио старе одјеће на одређено мјесто. Тако су у Поповцу говорили да је била нека баба Јовка вјештица. На примјер, дође прије подне са преслицом у кућу ће се баш купа мало дијете. Она га урекне па се дијете стално дере. Вјештице и вјеш'ци се ноћу скупљају на Аршању (брдо у Мађарској) и играју око ватре.

На Аршању се ноћу скупљају и виле. Оне играју на некој ливадици крај воде. Ако се неко у поноћ затекне ван куће, виле га омађијају па му се одузму руке, ноге или говор, а може га спопасти и нека друга болест. Виле су вребале око мостова и гробова.

Љети су се на изворима купали змајеви, па су се крај извора могле наћи њихове крљушти. Личили су на змије које лете. Једном годишње су се претварали у мушкарце па су ноћили са усамљеним женама. Дијете које се роди из тог односа може погледом нанијети несрећу другим људима, животињама или биљу.

Разно

После јела од рибе треба попити чашу вина — да риба не би плакала.

Да пас не побјесни истуцају се осушени свици и ставе му се у јело.

Ако за неког кажу да је умро а није — тај ће још дуго живјети.

Ако се врата на кући сама отворе — доћи ће гости.

Да би се отјерали пацови треба купити нову канџију па с њом пуцати на раскршћу.

Прут којим би неко раздвојио змију и жабу (али да обоје остану живи) чувао се у кући. Њиме се бајало болесницима.

Ако у близини куће хуче сова — неко ће ту умријети.

Записао
Милан Дворнић

СЕОСКИ НАДИМЦИ У ПЧЕЛИБУ — ЗАПАДНА СЛАВОНИЈА

Надимци су готово једнако чести и у селу и у граду, али се они у селу и данас чине изворнијим, ближим језику националног имена, па су, према томе, и занимљивији.

Ово се лако може показати на примеру само једног села у околини Вировитице. Управо житељи тога града носе скупни надимак *Микеш*, још увек неистраженог порекла. До пре двадесетак година тај скупни надимак Вировитичана (староседелаца хрватске националности) сматран је погрдним и подсмешљивим, неретко изазивајући и љутњу. Од средине седамдесетих година многи Вировитичани мењају однос према надимку *Микеш*, прихватајући га као својеврсну потврдну староседелаштва у односу на нове или доскорашње становнике града („добоше”, „куфераше” — како их обичавају називати). Често употреба надимка *Микеш* има хумористичко обележје доказа о месној, локалној „аристократичности” појединца или породице којој се овај надимак, обично само пригодно, „пришива”.

Скупне надимке у вировитичкој општини имају само села са српским староседелачким становништвом. Тако житељи Цабуне имају скупни надимак *Сарма с дротом* (дрот — метална жица), мештане Гаћишта зову *Бирке*, Сухопољске Борове — *Пјетлићи*, Буданице — *Магле*, Наудовца — *Срндаћи* и Пчелића — *Резанци*. О пореклу ових скупних надимака не зна се ништа поуздано ни у једном од поменутих села, осим што се прича да су Наудовчани *Срндаћи* по то-

ме што је један од њих, вероватно давно, убио у лову ждребе мислећи да погађа срндаћа.

У том северозападном делу Славоније, на обронцима Папука, има још неколико староседелачких српских села са скупним надимцима. У суседној даруварској општини стари је погрдни надимак за мештане Горње Вријеске *Мачки*, а за њихове суседе у Батињанима — *Ждријенци*.

Остала српска села у вировитичком Подрављу настала су између 1920. и 1930. године колонизацијом солунских добровољаца и досељеника из Босне, Херцеговине, Црне Горе, Лике, Баније и Далмације, али ни једно од тих двадесетак села није временом стекло скупни надимак.

Распрострањеност појединачних надимака, међутим, можда је најособенија за село Пчелић, смештено у југоисточном делу вировитичке општине, на крајњим источним обронцима Билогоре. Од око 150 домаћинстава више од стотину је српских. Пчелићани су чувени као врсни виноградар и страствени ловци.

У Пчелићу само једна група породица истог презимена, често и неповезаних родбински, има заједнички надимак. Врачарићи су, наиме, *Киселице*, од давнина.

По један или, у неколико случајева, по два надимка имају ови мештани Пчелића:

Миленко Врачарић — *Зуба*;

Милан Врачарић — *Циго*;

Саво Врачарић — *Зека*;

Душан Врачарић — *Сивковић*;

Мишо Човић — *Шварбан*;

Војо Вукомановић — *Игуман*;

Милан Вукомановић — *Дудаш*;

Милутин Вукомановић — *Мерле* (његовог унука зову *Мали Мерле*);

Стево Вукомановић — *Шу-би-ци* (почетни слогови имена његових говеда: Шудар, Бимба, Цифра);

Мирко Солар — *Фазан* и *Југ*;

Милан Солар — *Зрињи*;

Теодор Солар — *Бруси*;

Љубишко Солар — *Максо*;
 Марко Солар — *Доктор Аврам*;
 Сретен Солар — *Зеџ*;
 Миленко Момчиловић — *Маленка* (често име
 за краву);
 Драган Момчиловић — *Зобула*;
 Перо Момчиловић — *Гроф*;
 Бранко Момчиловић — *Мане* и *Сурдо*;
 Милан Угриновић — *Бурка* (назив за крва-
 вицу, маџарски хурка);
 Мито Псповић — *Биро*;
 Милан Поповић — *Пујо*;
 Станко Поповић — *Дринац* и *Курта*;
 Буро Петрић — *Коро*;
 Јован Панић — *Торбак*;
 Мито Панић — *Федердама*;
 Војо Релић — *Бања*;
 Теодор Релић — *Јака*;
 Младен Релић — *Кочица*;
 Слободан Релић — *Хоца* и *Мума*;
 Бранко Плачковић — *Цамбалија*;
 Никола Плачковић — *Сремац*;
 Борџе Плачковић — *Мица*;
 Никола Плачковић — *Сол*;
 Милан Плачковић (пок.) — *Пуџан*;
 Миле Плачковић — *Шајго* (исти надимак
 имао је његов покојни отац);
 Мито Шкорић — *Дивка* и *Бузи*;
 Мито Плавшић — *Киф* и *Црнац*;
 Саво Плавшић — *Бајџа* и *Маца*;
 Ранко Плавшић — *Глишица*;
 Стево Шајатовић (пок.) — *Срндаћ* (зато што
 му је мајка била из Наудовца);
 Миладин Шајатовић — *Шарлаган*;
 Раде Пајдак — *Кожунац* и *Бонар*;
 Миленко Пајдак — *Тарана*;
 Бранко Радошевић — *Мали зецови*;
 Марко Покрајац — *Баџачлија* и *Свети Лука*.

Већина ових надимака „пришивена” је Пче-
 лићанима у детињству или момаштву, а порекла
 су им (разне згоде и сл) махом заборављена.

Жене у Пчелићу, осим у два случаја, немају надимке овакве врсте. Ипак, готово свака Пчелићанка познатија је у селу по хипокористику или деминутиву личног имена, уобичајене творбе (Јљубица — Јљуба; Милица — Мица и сл).

Обичај надимковања у пчелићких Срба преузели су и мештани хрватске и мађарске националности, али у мањој мери. Већином су им надимке наденули комшије Срби.

„Употреба“ пчелићких надимака посве је локална, јер ретко који надимак прекорачује атарску међу Пчелића. Тек су неки мештани, запослени у Сухопољу или Вировитици, или на пословима који подразумевају већу покретљивост, познати и по својим сеоским надимцима. То је случај са Миланом Угриновићем, донедавно запосленим у вировитичкој водопривреди, којег многи на подручју општине знају искључиво по надимку *Бурка*.

Иначе, у пчелићкој свакодневници познавање надимка скоро је обавезно за поштара, трговца, учитеља.

Казивао
Миша Човић
у Пчелићу, 1990. године
Записао
Лука Штековић

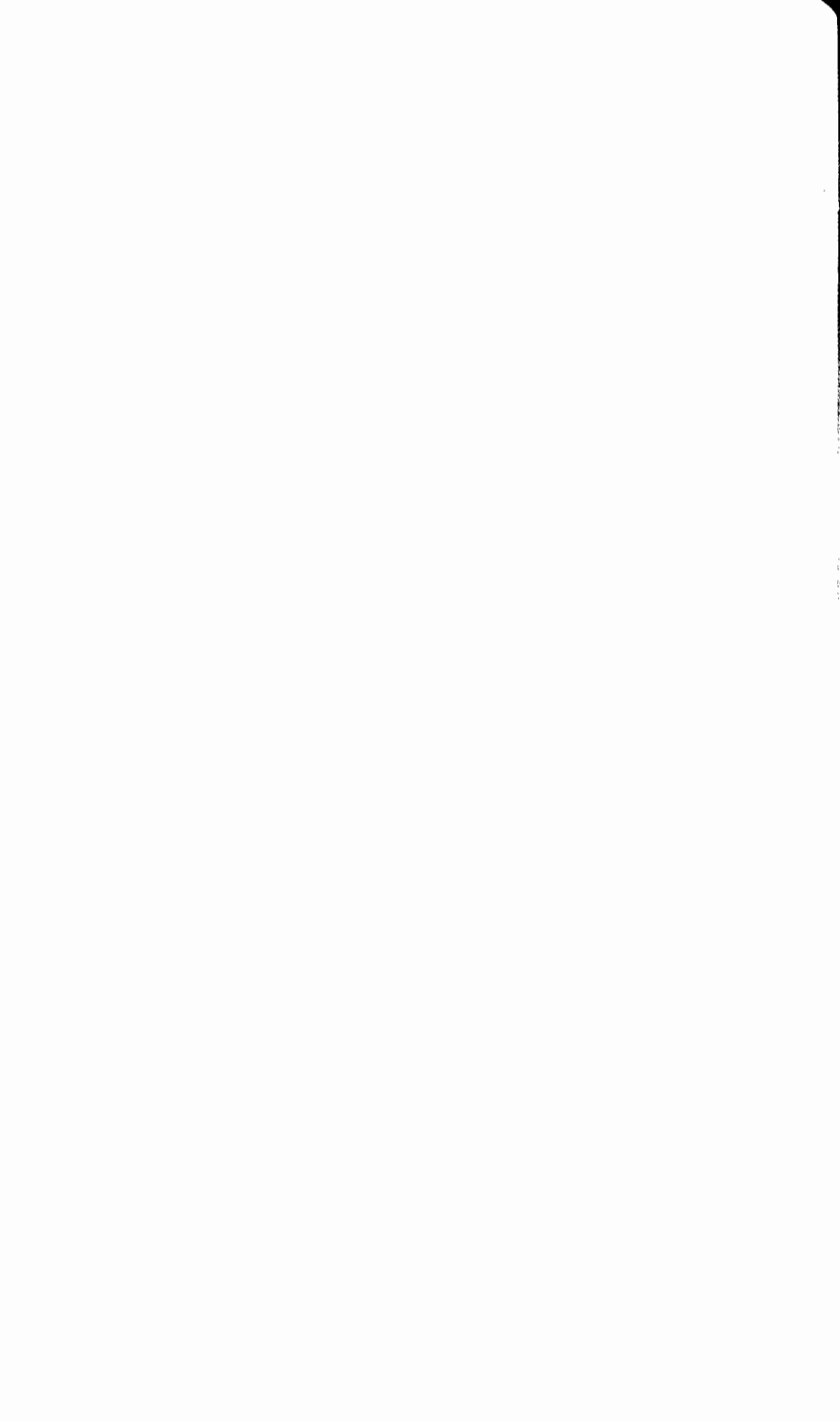
МЈЕРЕЊЕ АРШИНА

Раније се у народу није знало за метар, па се употребљавао аршин као мјера за дужину. Но, ни дужина аршина се често није могла тачно одредити, па се узимало дрво и мјерило шакама уз изговор:

1. шака — О аршине!
2. шака — Ој!
3. шака — Гдје си растао?
4. шака — У потоку.
5. шака — Ко те сјече?
6. шака — Терзија.
7. шака — За шта?
8. шака — За аршин.

Овако добијена дужина приближно је одговарала дужини аршина.

Казивао
Радуле Чоловић
Записао
Бранислав М. Вуковић

Расц̄рабе

Дагмар Буркхарт

ВЕРОВАЊА У ВАМПИРЕ У ЈУГОИСТОЧНОЈ ЕВРОПИ

„Драги вампире, наша учитељица се зове...”, писала су деца, пуна наде, по кућним зидовима, када је пре неколико година у једном пољском велеграду харао неки женоубица, коме је становништво убрзо дало надимак „вамфир” (према саопштењу проф. Дороте Симонидес, фолклористкиње из Братиславе).

Веровање у вампире обухвата значајан део народног веровања уопште, које Рихард Вајс (Richard Weiß) дефинише као „веровање одређено заједницом и традицијом”.¹ Изразе таквог народног веровања, које одговара традицијској слици света, прелогичком мишљењу и асоцијативном принципу каузалности, срећемо

¹ R. Weiß, *Volkskunde der Schweiz*, Erlenbach-Zürich, 1946, 299. Прва верзија ове парадигме објављена је у: *Beiträge zur Südosteuropa-Forschung*, München, 1966, 211—252.

у облику демонолошких предања (веровања)*, предања-бајки, песама, мемората и других форми свакодневног причања.

Свако ко се бави проучавањем веровања у вампире суочава се са мешавином различитих представа и правом појмовном збрком која ту влада. Распон овог *синкретизма* креће се од преанимистичких и анимистичких верских представа, до једног јако израженог веровања у душе и духове, које најчешће носи хришћански печат. Уз то, постоји и права пометња око појмова и назива којима се означавају бића као што су вампир, вукодлак, вештица, вештац, људождер, ноћна мора, повратник са оног света** и демон.

Придружујем се мишљењу Јелинека (Jellinek),² Клапера (Klapper),³ Вуткеа (Wutke)⁴ и Гајгера (Geiger)⁵ који, ослањајући се на дефиницију Јакова Грима⁶ — вампира одређују као

* На немачком „Glaubensfabulaten“; у својој подели предања Вук је демонолошка предања назвао „вјеровањем у ствари којијех нема“ — прим. прев.

** У недостатку одговарајућег термина у нашем језику, немачки термин „Wiedergänger“, тј. „онај који се враћа“, преводимо овде описно као „повратник са оног света“, односно, у даљем тексту, само као „повратник“ — прим. прев.

² A. Jellinek, *Zur Vampyr Sage*, у: *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde*, 14 (1904), 322—328.

³ J. Klapper, *Die schlesischen Geschichten von den schädigenden Toten*, у: *Mitteilungen der schlesischen Gesellschaft für Volkskunde* II (1909). 58—93 (даље се наводи као Клапер).

⁴ A. Wutke, *Der deutsche Volksaberglaube der Gegenwart*, Leipzig, 1925 (даље као Вутке).

⁵ P. Geiger, под насловом „Nachzehrer“ у: *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens* (изд. Bächtold-Stäubli), Berlin, 1927—42, књ. 10 (даље као НДА).

⁶ J. Grimm, *Deutsche Mythologie*, Tübingen, 1953, фототипско издање рађено према четвртном издању, књ. III, 279, под насловом „Vampyr“ (даље као Грим). — Исувине је широка и због тога, чини ми се, недовољно

покојника који се враћа из гроба и живима сиса крв: вампир је, дакле, лутајући мртац, а не демонско биће.

Вампир представља посебан случај у оквиру велике групе повратника, заправо, то је покојник који се враћа да људима сиса крв и да им тако одузима животну снагу. Будући да је веровање о покојнику који се враћа распрострањено по читавом свету, може се рећи да оно представља израз елементарног људског мишљења.

Тип „покојника који се враћа” сусрећемо у свим могућим видовима: у обличју умрле мајке којој сузе њене деце не дају да се смири или детета које оптужује мајку због претераног туговања, у обличју умрле породиље која и даље брине о свом детету, у обличју младожење који жели да своју невесту одвуче у гроб, одбесно умрлог брата који долази кући по сестру, у облику умрлог супружника који са својим живим партнером наставља да живи као и пре смрти, у виду прерано умрлих чији животни век још није истекао, преварених који током живота нису имали могућности за одмазду, злочинаца који по казни морају да лутају наоколо, па све до најопаснијих покојника, оних који човека узјашу и муче га, који мљацкају и извлаче животну снагу путем чаролија на даљину, и најзад, оних који сисају крв, вампира.

„Попут повратника са оног света, мора да су првобитно задавали страх сви покојници који нису били сахрањени по уобичајеним обредима. Уколико им нису ваљано дате даће и принете жртве, ако није испуњена крвна освета, и уопште, ако је нешто занемарено приликом погребља, оплакивања, култних радњи или ожаљивања, или уколико нису могли да прона-

специфична, дефиниција вампира „as a being which derives sustenance from a victim, who is weakened by this experience” („као бића које цпе храну од жртве, услед чега она кошти”), J. Perkowski, *Vampires of the Slavs*, Cambridge/Mass, 1976, 136.

Ђу тело умрлог и сахране га, покојник се јављао да опомене и казни."⁷ Из овога се јасно виде спољашњи узроци страха од повратника, али његови прави мотиви сигурно су психолошке природе и темеље се на аутономним комплексима⁸ људске психе, пре свега на праисконском страху живих од страних и застрашујућих покојника; за њих се претпоставља да завиде људима који су их надживели и да су према њима непријатељски расположени. Из далеке прошлости потиче сигурно и мишљење да законске и емотивне везе настављају да важе и после смрти. Одатле произилази представа да већ мајчина клетва због неиспуњеног обећања, као и чезња, претерано жаљење и сузе, и најзад, магијски поступци живих, покојнику блиских особа могу да учине да он постане повратник.⁹ Раз-

⁷ HDA под „Wiedergänger“, обрадио П. Гајгер, О целом овом тематском комплексу види и монографију В. Baranowski, *W kregu upiorów i wilkołaków*, Łódź, 1981.

⁸ Н. v. Veit, *Symbolik des Märchens*, књ. 1, Bern, 1960, 79 (даље као Бајт): „да су духови покојника психолошки неодвојиви од аутономних комплекса, који понекад могу да овладају човеком, види се и из митолошке чињенице да, према веровању многих народа, покојници доживљавају неку врсту уздицања моћи. Они се постепено претапају у општа митолошка бића, постају — нпр. код Грка — хероји, демони или, попут тригопатра, духови ветра, тј. они прерастају у психичке праслике или архетипове. Код Ацтека се земља мртвих чак и дословно зове 'место где се постаје Бог'“.

⁹ О мајчиној клетви упор. балканске, а пре свега грчке верзије приче о Ленори; веровање да прекомерна жалост и чезња узнемиравају покојнике и нагоне их да се враћају среће се већ код старих Индуса, у антици, у Еди итд, а код нас (тј. код Немаца — прим. прев.), на пример, у причама о Ленори, причама типа „мртвачка кошуља“ итд. У магијску праксу, чији је циљ да изазове покојников повратак, спада, на пример, прављење лутке (упор. приче о Протесилају; види и Грим III, 316), као поступак замене и чаролије на даљину, а крвање делова мртвачева тела (познато у готово свим западнословенским и украјинским, али само у неким јужнословенским причама и песмама типа Леноре) као аналогна магија.

личити обреди у вези са покојником који се врше пре, током и након погребна треба да делимично измире са њим, а делимично да одбране од њега. Код нарочито предодређених покојника такве мере понекад нису делотворне, тј. ови прави покојници, (који се враћају и телом и душом), током дужег времена изгледају као обични покојници, али најчешће имају опаке тежње или располажу магичном снагом. Да би постали нешкодљиви морају се против њих употребити посебна средства (колац, сакаћење, спаљивање итд).

Физичка представа о покојнику који се у телу враћа са оног света, о „живом мртвацу”,¹⁰ сигурно је изворна и проистиче из преанимистичког мишљења, у коме се тело и душа још увек поистовећују. Сходно томе, претпоставља се да је царство мртвих, „онострано”, иманентно свету. Појкерт (Peuckert)¹¹ убраја „живог мртваца” међу најстарија митска бића и сматра да „онај ко пише историју културе древнога доба мора да разматра (ову представу)”. Поред ње постоји — према Појкерту — и она друга, о човековом двоструком телу. Схватање да човек има два тела може се с правом сматрати идејном тековином старих ловачких култура, тј. може се померити „у најстарија времена културне историје”, чиме нам се отварају нови, „још неопробани приступи духовној и религијској суштини наше древне прошлости”. Са појавом

¹⁰ Овај термин сковао је Х. Нојман (H. Naumann) у својој књизи *Primitiven Gemeinschaftskultur* (1921); упор. у *Wörterbuch der deutschen Volkskunde* (изд. R. Beitel), Stuttgart 1955 (даље као WDV) под одредницама „lebender Leichnam”, „Animismus”, „Präanimismus”, „Seele”, „Werwolf”; види и одреднице „Animismus”, „Präanimismus”, „Vitalseele”, „Ego-Seele” и „Freiseele” у W. Hirschberg, *Wörterbuch der Völkerkunde*, Stuttgart, 1965, (даље као Хиршберг).

¹¹ W. E. Peuckert, *Laufner, Volkskunde*, Bern, 1951, (даље као Појкерт); упор. Хиршберг под „Außenseele” и „Alter ego”.

анимистичких представа, тј. веровања у дуализам тело/душа, покојник који се враћа почиње да се замишља у облику даха, магле, или сенке, односно, тзв. „сеновитих животиња” (мува, лептир, миш, птица итд), у чије се тело у виду „лутајуће душе” усељава животна енергија која напушта покојника (или чак само спавача). Рекла бих да овакво схватање представља најважније исходниште многобројних веровања о преображавању у животиње, као и веровања у двојнике и чаробна бића уопште, тј. у нашем случају: у вампире, вукодлаке, море и вештице.

Тек у хришћанско доба могла су у извесној мери (пошто су преанимистичке и анимистичке представе и даље имале утицаја) продрети веровања у повратнике и грешне душе, при чему представа о телесном животу након смрти сада отпада и бива замењена веровањем у чисто утварне појаве. Овде је тежиште на хришћанској етичкој идеји казне и жељеног искупљења. Ипак, без обзира на ову представу о душама које изгарају у чистицишту или у чежњи за искупљивањем блуде наоколо као духови, у народним веровањима душа се схвата као покретачка сила и животни принцип,¹² нпр. у представи о чудесним костима које имају моћ (пре свега, костима лобање), крви која оптужује, као и у представи о свим врстама телесних излучевина (нпр. пљувачке, поред осталог) или отпадака (нпр. ноктију, косе и др) обдареним „нарочито снажним моћима” (Пфистер); ово веровање може ићи тако далеко да се чак и човековој слици, тежини, сенци или самом имену приписује одређена животна снага, одн. животна материјалност; то је, дакле, мисао која у веровањима у повратнике (вампире) и чаробна бића (веровања у вукодлаке и вештице) игра значајну улогу.

¹² Упор. WDV под „Seele”, „Orende”, в. и Хиршберга.

Пошто веровање у вампире може да се одреди као посебна типолошка форма општег веровања у левратнике, потребно је, пре него што се приступи утврђивању специфичних обележја вампира, учинити и неколике примедбе у вези са етимологијом ове речи. Упркос најразличитијим покушајима тумачења није се могло доћи до недвосмисленог решења с којим би се сви сагласни. Већ прасловенски наставак за реч вампир причивава тешкоће¹³: *opyr'* или *opir'*. Из тога је постало буг. *vampir, vapir, vepir, vŕpir*,¹⁴ срп. *вампир*, пољ. *upiór, lupiór, wupiór, wupyr, wopyr, uporycia, wopyrcia, upierz, upierzysca, wampir*, при чему *u-* у *upiór* упућује на позајмицу из јужнословенског,¹⁵ украјин. *vampyr, v(c)pyr, vopyr, opyr, upyr, opir*, белорус. *upir, (v)upor*, рус. *upyr', старорус. Upir'* као лично име, чех. словак, *upir, uperice*.¹⁶ Облик на *-ам-* је новија позајмљеница из француског или немачког.¹⁷ На основу двеју поменутих могућности прасловенског наставка Брикнер (*Brückner*) и други упоређују слог *-pyr'* са рус. *netopyr'*, чех. *netopyr* и пољ. *netoperz* „слепи миш“, док Соболевски (*Sobolevskij*), Вајан (*Vaillant*) и др, због староруског облика на *-pir*, претпостављају другу могућност и повезују ову реч са рус. *parit', pero*, што значи „лебдети, летети; перо“.¹⁸ Можда би се из свега тога смело закључ-

¹³ M. Vasmer, *Russisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1953 (даље као Фазмер).

¹⁴ F. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen sprachen*, Wien, 1886 (даље као Миклошић).

¹⁵ Фазмер; за украјинске и белоруске облике упор. и D. Zelenin, *Russische (ostslavische) Volkskunde*, Berlin, 1927, (даље као Зеленин) и приче о вампирима и вукодлацима које је прибележио V. Hnatjuk /y: *Etnografičnyj Zbirnyk XXXIV*, Lemberg, 1912, 64—92 (даље као Хнатјук); упор. и Волман /Wollmann/ XV, види напомену 22.

¹⁶ Фазмер, нав. место.

¹⁷ Фазмер, нав. место.

¹⁸ Фазмер; E. Schneeweis, *Serbokroatische Volkskunde*, Berlin, 1961, (даље као Шневајс).

чити да су вампира првобитно замисљали као ноћну авет обраслу перјем, или као неку врсту слепог миша који сиса крв, уопште, као некакво биће с крилима. Томе у прилог говори и чињеница да је „сеновита животиња” која напушта вампирово тело често нека од крилатих животиња: мува, лептир, ноћни лептир, слепи миш или птица, најчешће кокошка. Клапер (Klappert) даје пример из шлезијскопољског народног веровања, по коме се мора (демон или покојник) замишља као „летећи ђаво” или „летећа авет”.¹⁹ Код Арумуна такође постоји реч *vombir* као ознака за слепог миша.²⁰ Извођење ове речи од казанскотатарског *ubur*, одн. севернотурског *iber* „вештица”, за које су се залагали Миклошић, Поливка и др, данас је одбачено као „сумњиво у гласовном погледу” — Фазмер (Vasmer). Мошински (Moszyński)²¹ сматра да су Македонија и западна Бугарска центар из кога је потекао термин *вумпир*, *вампир*, коме одговара укр. крајин. *upir* и пољ. *wapierz*, а највероватније је и Србима и Хрватима овај назив (вампир) дошао из Македоније. Осим наведених термина, за вампира постоји и безброј других назива, од којих нас овде нарочито занимају балкански: буг. *vampirin*, *vapir*, *lepir*, *plütenik* (од праслов. **plъtb* „плот, тело”; *plütenik*, дакле, значи „оваплоћени”), као и називи проистекли из именског синкретизма: *drakos*, *karakondžo*, *karakondžul*, *talašim*, или преузети на основу значењског стапања *vŭrkolak* и *vŭlkolak*; одговарајући изрази на српскохрватском су: *вампирин*, *вампер*, *вопер*, *вопир*, *липир*, *лампир*, *лампијер*, *лапир*, *упир*, *упирина*, *гробник*, *громник*, *косац*, *прикосац* (можда од *коса*; представа косидбе!), *таласам*, *таласум*, и даље, имена настала значењ-

¹⁹ Клапер, 63.

²⁰ G. Weigand, *Die Aromunen*, књ. II, 1894, (даље као Вајганд).

²¹ K. Moszyński, *Kultura ludowa Słowian*. II, 1, Krakow, 1934, 666 (даље као Мошински).

ским синкретизмом појмова вампир-вукодлак и вампир-вештац (северна Далмација, Истра, Словенија; уп. и сличну ситуацију у западнословенском и, донекле, јужнословенском): *вук, вукодлак, волкодлак, укудлак, кодлак, кудлак, кудља́к, вукозлак, вукозлацина*; (*в*)*једогоња, видогоња, ведомец, ведарец* (од корена *véd-* „знати“), *стригун, штригун, штриго(н)* (лат. *strix*, итал. *strega*, „вештица“), *тенац, тењац, медовина* итд;²² у новогрч. *вампирџ*, бар делимично, одговара *Βουρκόλασχος* и др., па Криту и Родосу *Χαταχοντας*, а на Криту *όαρχωμενος*,²³ затим *ΧαραΧανισαρος* и др, што код Албанаца одговара изразима *karkanhol, lugat* или *lvgat* и *kukudhi*,²⁴ на делимично подударане наилазимо и у влашком *mironiu* и *priccoliciu*.²⁵

Надаље се поставља питање: „*Ко постаје вампир?*“ Будући да вампир представља специјалан случај повратника, за њега делимично ва-

²² Уп. Д. Маринов, Народна вяра и религиозни народни обичаи, у: Сборник за народни умотворения, књ. 28, Софиа, 1914 (даље као Маринов), 216; F. S. Krauss, *Slavische Volksforschungen*, Leipzig, 1908, 124 (даље као Краус); М. Вошковић-Stulli, *Istarske narodne priče*, Zagreb, 1959, 215 илд. (даље као Бошк.); Т. Борбевић, *Вампир и друга бића у нашем нар. веров. и пред.*, у: Српски етнографски зборник, књ. LXVI (1953), 4 (даље као Борб.); Шневајс, 11; F. Woltman, *Vampyrické pověsti středoevropské*, у: *Národopisný věstník československý*, XV (1921), 1, 47 (даље као Волман).

²³ С. Meyer, *Der Aberglaube des Mittelalters und der nächstfolgenden Jahrhunderte*, Basel, 1884 (даље као Мејер), 345, J. v. Hahn, *Albanesische Studien*, I, Wien, 1853, 163 (даље као Хан, А. ст.); М. Lambertz, *Alban, Märchen*; у: *Schriften der Balkankommission XII*, Wien, 1922, 23 (даље као Ламб.); О. Новорка, А. Kronfeld, *Vergleichende Volksmedizin*, Stuttgart, 1908, 429 (даље као Ховорка); J. Lawson, *Modern Greek Folklore and Ancient Greek Religion. A Study in Survivals*, Cambridge 1910, 381, илд. (даље као Лавсон).

²⁴ Е. Cabej, *Sitten und Gebräuche der Albaner*, у: *Revue Intern. des Etudes Balkaniques*, I, 2 (1935), 225 илд. (даље као Кабеј), Ламб, 21—26; Хан, А. ст, 163.

²⁵ Херц, 129 илд, А. Schott, *Walachische Märchen*, 298.

же исти, а делимично додатни, посебни услови настанка. Често се потоњи вампир већ за живота испољава као „заstraшујућа и рђава особа“; то су грешници свих врста („чије душе не иду директно на други свет, већ остају у гробовима у телима, која тако остају жива и способна да иду по свету и да чине зла“),²⁶ ипр. отпадници од Бога (ту спадају и иноверци), злочинци, самоубице, затим вешци, вештице и вуколаци; код Бугара²⁷ овај низ допуњују разбојници, хајдучи, паликуће, блуднице, варалице и издајничке крчмарице и други такви непоштени људи.

Бар исто толико су чести и случајеви када људи без сопствене кривице постају вампирни. Они за то могу бити предодревени већ самим рођењем: ако се, наиме, човек роди у „свето време“ (ипр. на Велики Петак, Ускрс, у периоду између Божића и Богојављења или за време поста), или ако га незаконито роде двоје незаконито рођених,²⁸ или ако му је већ отац био вампир.²⁹ У вампире се, даље, претварају деца која су дошла на свет у црвеној капици срће, са зубима, длакава, са црвеном мрљом на телу или са реполиким кичменим продужетком,³⁰ којима белу шигерицу или два срца (од којих једно наставља да живи) сматра се исто тако за будућег вампира.³¹ Онај кога за живота мучи вампир;³² ко је јео месо од овце коју је заклао

²⁶ Борћ, 18.

²⁷ Маринов, 216.

²⁸ Лавсон, 375; Борћ, 22; Херц, 123.

²⁹ S. Hock, *Die Vampirsagen und Ihre Verwertung in der deutschen Litteratur*, Berlin, 1900, 21 (даље као Хок).

³⁰ Бошк, 216 илд.; V. Jagić, *Vukodlak-Kodlak vor Gericht*, у: *Archiv f. slav. Phil.* VI, 618—20; Ховорка 428; Шневајс, 8; Хок, 22; Борћ, 22; ови белези од рођења важе и за вештице и вешце, који након смрти постају вампирни. Они су се, у ствари, одатле и пренели на вампира.

³¹ Херц, 123; из веровања у вештице и вешце.

³² Хок, 21; Лавсон, 373.

вук³³ и кога су проклели или омађијали постаје вампир после смрти. Иста судбина предстоји и људима који су умрли некрштени, насилном смрћу, неосвећени или у крајње дубокој старости,³⁴ одн. покојницима за које нису прописно обављени погребни обичаји или преко којих је прешла каква нечиста животиња, нпр. сврака, кокош, кучка, мачка, човек или чак само сенка;³⁵ у последњем случају се верује да нечиста сеновита животиња (анимистичка представа), одн. животна енергија неког човека или чак само његове сенке (орендистичка представа) може да испуни леш застрашујућим „животом“.

Са истом таквом мешавином паганских и хришћанских елемената сусрећемо се, наравно, и у следећем излагању, у коме треба испитати *природу и особености* вампира.

Будући да вампир *per definitionem* није дух,³⁶ већ покојник који се враћа у тело саобразном првобитној представи,³⁷ претпоставља се да вампиров леш мора бити нераспаднут. Покојник за кога се сматра да је вампир може се, дакле, препознати по томе што му удови остају покретљиви, тело читаво и надуто, пуно свеже крви, очи отворене итд.³⁸ Тек када се леш распадне не-

³³ Лавсон, 376: овде је то, наравно, помешано са веровањем у вукодлаке.

³⁴ Маринов, 216; Хок, 23; Борџ, 26; Лавсон, 375 ид; HDA под „Nachzehrer“.

³⁵ Vuk Karadžić, *Lexicon Serbico-Germanico-Latinum*, 1898, под „вукодлак“ (даље као Вук, Рјечник); Чајкановић, В. под „вампир“ у: *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, (изд. С. Станојевић), 1929 (даље као НЕ); Маринов, 216.

³⁶ С. Томпсон, дакле, није у праву када вампира означава као биће „по суштини слично духу“, уп. *The Folktale*, 1951, 256.

³⁷ *Български тълковен речник* (изд. Л. Андрејчин и др), Софија, 1955, под „вампир“; НЕ под „вампир“; Лавсон, 376.

³⁸ HDA; Лавсон, 364; Ховорка, 427; Шневајс, 8; Вук, Рјечник, Маринов, 217. Уп. и Oinas, 112: „If the grave is opened, the presence of the vampire can be

ма више опасности од вампиризма, пошто тада душа може да се одвоји од тела и оде у царство мртвих.³⁹ Мада овде наилазимо на представе које су сигурно још преанимистичке (још увек нема дуализма тело-душа), ипак се ту првенствено срећу анимистичке представе, наиме, веровање у егзистенцију душе везане за нераспаднуто тело (Чајкановић говори о „вегетативној души“ која се везује за крв, срце, мишиће и др). Из оваквих погледа потиче и најтежа клетва на Балкану: када се, наиме, некоме пожели да му се тело не распадне.⁴⁰ Ова клетва је, на необичан начин, посведочена као формула за екскомуникацију у грчкој цркви,⁴¹ у чије обичаје, поред осталог, спада и пракса да се леш откапа три године после погребља, како би се контролисао процес распадања.⁴²

Из анимистичких представа потиче исто тако и веровање да вампирово тело, које лежи у гробу, душа напушта у облику двојника или какве сеновите животиње, да она може да поприми било који облик, нпр. лептира, жабе, кокоши, пса, вука, коња, магарца, мачке, козе, сове, миша или чак некакве крвљу испуњене мешине или уљем напуњене козје коже, пласта сена итд; осим тога, он може страховито да нарасте или да се толико смањи да је кадар да продре и кроз најмању пукотину; он, најзад, може да се учини и потпуно невидљивим.

Видимо, дакле, да се представе о преображавању, које проистичу из ризнице анимистичког

recognized if the body is swollen... The surest sign of a vampire is the undecayed body." („Ако је гроб отворен, присуство вампира се може препознати по томе што је тело надуто... Сигуран знак да је неко вампир јесте нераспаднуто тело.”)

³⁹ В. Чајкановић, Убијање вампира, у: Српски књижевни гласник, 1923, стр. 278 (даље као Чајк.); Е. Лилек, *Ethnographische Mitteilungen aus Bosnien und Herzegovina*, 9, 407 (даље као Лилек).

⁴⁰ Чајк, 278; Лавсон, 387—89, 393.

⁴¹ Лавсон, 370.

⁴² Лавсон, 372; Лилек, 407.

духовног блага, у народним веровањима крећу најразличитијим правцима, при чему у вези са последњим примером свакако треба рећи да је представа о невидљивом вампиру добијала храну из веровања у духове уопште, као и из античке и хришћанске идеје о души ослобођеној од тела, а не из света чаролија и бајки, где велику улогу има капа невидимка и сл. Полуанимистичко је и мишљење да вампир може да чини своја злодела и у виду огњене сенке или душе-сенке.⁴³ За представу о злом духу (Баволу) који се докопа леша и оживи га рекла бих да је секундарна творевина, настала под утицајем хришћанских веровања. Овакав поступак оживљавања на бугарском се означава изразом „вампијас(в)ам се“, на македонском „вампироса, вампири се“, а на српско-хрватском „повампирити се“. Секундарна је сигурно и представа која преовлађује у бугарским, а у сличном облику и у албанским народним веровањима — да вампир, како време протиче, постаје све опаснији; док првих четрдесет дана⁴⁴ (одн. шест месеци⁴⁵) препада људе само у виду огњене душе-сенке или напуњене козје мешине, након истека овога рока он успева — уколико га претходно нису учинили нешкодљивим — да се инкарнира: „плътеник се укуства, увампира, увљчва, усилва“, каже се тада у Бугарској, а у Албанији од „lugát“ постаје страшни „kukudhi“ у људском обличју. Достигне ли вампир — према бугарском народном веровању — ово стање, тада он више не напушта гроб само ноћу, док први петли не запоју, већ и преко дана, живи са својом женом као и пре или чак одлази у стране земље где се, непознат, приказује као трговац или занатлија. Оба последња примера срећу се и у српским и хрватским народним веровањима.⁴⁶

⁴³ Маринов, 217; Хок, 24.

⁴⁴ Маринов, 217; Хок, 24; Ламб, 23,21.

⁴⁵ Маринов, 217.

⁴⁶ Уп. Вук, *Рјечник*; *Zbornik za narodni život i običaje*, III; F. S. Krauss, *1000 Sagen und Märchen der Südslaven*, 1884, 1914, нпр. прича „Баволска тканина распући се“; Борб, 15, 31.

У Грчкој⁴⁷ се верује да *vrykólakas* првих четрдесет дана само гњави и притиска спавача, а не посредно после тога показује све крвожеднији карактер.

Ако се вампир јави у човечјем обличју, он тада на раменима носи мртвачки покров, има буљаве, крвљу подливане очи, крваво црвене образе, из уста му капље крв, има расцепљену горњу усну, гвоздене зубе, дуге нокте на прстима руку (или их уопште нема), само једну носну шутиљину, меко, надувено тело без костију и често се замишља са кокошијим ногама. Ако не лежи у гробу, он се најрадије задржава у кући своје жртве, на раскршћима, у воденицама и на гробљима. Храни се крвљу коју сиса људима (секундарно и животињама). Опште распрострањено веровање на Балкану да вампир у одређене дане (о празницима, одн. недељом⁴⁸) не може да напусти свој гроб, одн. да нарочито у одређене дане (између Божића и Богојављења или Божића и Спасовдана⁴⁹) чини своја злодела, није, наравно, изворно. Али се зато сме претпоставити велика старост представе о вампиру који — попут духова — лута ноћу наоколо, а у зору мора да се врати у гроб. Неки вампири чине своја злодела само кратко време, други, напротив, годинама или чак столећима. Веровање да се под одређеним околностима вампир може искупити секундарно је преузето из хришћанског веровања о души.

На основу сведочанстава из народних веровања која се тичу природе и особености вампира покушала сам да разлучим изворне (преанимистичке и анимистичке) од могућих секундарних елемената, чиме је можда створена и претпоставка за успостављање извесне хронологије.

Неопходна средства за *предохрану* и *одбрану* од човека за кога се претпоставља да је вампир иста су као и она која се користе против других повратника, у најбољем случају нешто су ошт-

⁴⁷ Лавсон, 373.

⁴⁸ Пре свега Борџ, 15.

⁴⁹ Вук, *Рјечник*.

рија. Приликом уобичајених погребних и жалид-бених обичаја ништа се не сме изоставити. Мора се строго пазити да каква нечиста животиња не прескочи леш или се не провуче испод њега, а ако се, упркос свему, то догоди, животиња се мора истим путем вратити натраг.⁵⁰ Људска сенка је, као што је већ поменуто, исто тако опасна и стога ни у ком случају не сме да падне на покојника. Опште је распрострањено веровање да од-већ жестоке сузе и јадиковке могу присилити покојника да се врати. Пошто се људи плаше покојниковог телесног повратка, они на самом његовом телу изводе различите радње: покојнику се заклапају очи, јер би иначе могао да повуче за собом живе; мртавац може да постане вампир ако му уста остану отворена; да би се то спречило подвезује му се, што је био случај још у античкој Грчкој,⁵¹ доња вилица марамом или му се уста запуже блатом, односно земљом;⁵² покојнику се у уста или испод браде ставља земља, белутак, харгија или, као апотропајско средство, бели лук оди. црни три, секундарно и Библија или крст; широко распрострањени обичај да се мртавацу ставља у уста, на очи или у руку новчић, симболизује одвајање од имања која оставља;⁵³ ту спада и босански обичај да се умрломе даје новац да га понесе на пут, да не би повукао за собом и стоку;⁵⁴ према народном тумачењу новац се у смислу античке возарине, схвата као платежно средство приликом путовања на други свет или приликом куповине места у њему;⁵⁵ покојнику се спречава повратак и тако што му се новчић ос-

⁵⁰ Шневајс, 9.

⁵¹ E. Rohde, *Psyche, Tübingen*, 1925, књ. II, 337—363; *Zbornik za narodni život i običaje*, XXIII, 187.

⁵² Упор. *Funk i Wagnall's Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend* (изд. M. Leach), New York, 1950, II, 1154 под „вампир” (даље као Фанк).

⁵³ Шневајс, 91, помиње Родеа, Замтера и Сарторија као заговорнице овога става.

⁵⁴ Српски етнографски зборник, XXXII, 365; упор. Шневајс, 91.

⁵⁵ Шневајс, 91.

тави да га загризе или посматра;⁵⁶ истој сврси, напиме, да се покојник нечим упусти тамо у гробу, тежи се и на тај начин што му се у ковчег ставља сваковрсно зрневлe (које мора да броји) или мрежаста тканина (коју мора да распара) — обичај посведочен код Македонаца и Кашуба; мртвацу се везују руке и ноге; злочинцу се секу тетиве на петама, коленима, табанима,⁵⁷ забија му се ексер, игла или глогов трн (трн као најстарије средство за одбрану од демона, познато још у антици⁵⁸) у врат или стомак, што је секундарно повезано са веровањем да би кроз такву рану требало да изађе ваздух — ако баво жели да надувавањем од леша направи вампира; код Бугара забадају покојнику у пределу пупка дугачак ексер „палмарец” и овај поступак називају „спони”, „турјат му спони”;⁵⁹ пошто вампир — осим од белог лука, трна и метала — зазире и од ватре, у Бугарској се покојнику задевају за појас лако запаљиве материје као што су барут, палидрвца, кучина и сл, а уши му се зачепљују ватом;⁶⁰ да се не би вратио, покојник се из куће

⁵⁶ НДА.

⁵⁷ Маринов, 217; Шневајс, 88.

⁵⁸ Ховорка, 428.

⁵⁹ Маринов, 217.

⁶⁰ Маринов, 217. Или се вампиров леш најпре прекрива кушшовим жбуном, па онда засипа земљом, упор. *Прикази за зли духове и др, у области Демир-Хисарско забележ. С. Божев*, Сборник за народни умотворения, IV, 110; Ј. Јаворски /J. Jaworski/ у: *Südrussische Vampyre*, Zeitschrift f. Volkskunde VIII (1898), 331—36, извештава да у Галицији вампира везују за гроб тако што му одсеку главу и ставе му је између ногу, а леш прикују за дно ковчега дугачком јасиковом иглом; или вампирово тело исеку на комаде, завежу их у мараму и спале на трновом жбуну. Иначе, једино сам у украјинским и белоруским причама пронашла доказе о томе да — најчешће под принудом — вампир сам открије како се његове жртве могу повратити у живот; вампир и вукодлак нарочито воле да се мешају у свадбена весела — упор. нпр. Б. Хриченко, *Етнографические материалы*, I, Чернигов, 1895, бр. 85 и 86, и М. Federowski, *Lud Białoruski*, II, 1, Krakow, 1902, бр. 16 и 177.

износи са ногама напред окренутим или се провлачи кроз отвор у крову или у зиду, свеже начињен у ту сврху, или испод издигнутог прага,⁶¹ зато што тада више неће моћи да нађе пут на-раг у кућу; пошто вампир зазире и од воде, за ковчегом се просипа вода или се изнад ватришта окачи котао са водом;⁶² у Грчкој се верује да повратник не може да пређе преко слане воде и зато се тамо често сахрањују на ненастањеним морским острвима;⁶³ покојника стављају у ковчег лицем надоле, па затварају ковчег шипом и гвозденим стегамa или га притискају камењем;⁶⁴ ако је леш из куће, пред врата стављају секиру и драч, одн. трнов жбун, на улазној капији смолом насликају крст;⁶⁵ или сламу, на којој је покојник лежао, баце у поље да би брзо иструлила те да би се то исто — по аналогiji — што пре догодило и са лешом.⁶⁶ Зашивање трња у одећу, ношење трновог штапа и амајлија, као и борављење у винограду и маслињаку (вино и уље као хришћански симбол!) штите од вампировог прогањања. Онај кога мучи вампир мора да једе земљу са његовог гроба или да пије од његове крви, иначе ће и сам након смрти постати вампир.⁶⁷ Молитве и богослужења представљају новија, допунска средства која употпуњују старију магијску праксу.

Ако ни све мере предострожности не уроде плодом, вампира коначно морају *учинити нешкодљивим*. Ако чак није утврђен ни идентитет вампира кога сматрају одговорним за масовно умирање, постоје различите могућности да се он пронађе: у Херцеговини се осумњичени гроб после пепелом и ујутру се тражи према отисцима

⁶¹ F. Liebrecht, *Zur Volkskunde*. Heilbronn, 1879, 373, 415; Thompson, *The Folktale*, 257; Хок, 27; HDA.

⁶² Шневајс, 9 ид.

⁶³ Лавсон, 368; Ховорка, 426.

⁶⁴ HDA.

⁶⁵ Шневајс, 9 ид.

⁶⁶ Ховорка, 426: сведочи за Чешку.

⁶⁷ Херц, 126.

стопала или комадима одеће;⁶⁸ паралелу за ово налазимо у Украјини, где се по земљи проспе со, па се онда — ако постоје Трагови стопала — по гробљу трага за свеже пасутом хумком;⁶⁹ ако хумка има руну, то је доказ да вампир туда излази и улази у облику миша;⁷⁰ када се гроб улегне или се крст накриви — то је такође доказ о постојању вампира. У домен *мантике* спадају они поступци проналажења вампира који се обављају уз помоћ сеновитих животиња, Пусте се, на пример, црни петео (црно као боја хтоничних моћи!) на гробље, и за оног на чијем гробу преноћи сматра се да је разоткривен као вампир; чешћи је случај да се црно мушко ждребе без белега (код Албанаца бели ждребац⁷¹) преводи преко гроба, па ако одбија да пређе преко одређене хумке, онда доле сигурно лежи тражени вампир (коњ је још у најстаријим временима посведочен као сеновита животиња). Из ове представе произилази и веровање да би се тако пронађени нераспаднути леш могао учинити пешкодљивим ако се коњ — означен као сеновит — присили да прескочи дотични гроб и тиме привуче к себи вампира који дрема у покојниковим костима;⁷² могуће да је из такве праксе настало и веровање у вампиризам код животиња, посведочен код јужних Словена,⁷³ а можда чак и представа да „нечисте“ животиње прескакањем покојника стварају од њега вампира — једно закономерно кружење!

Ако је вампир већ познат, тј. ако се својим рођацима јавно или само у сну приказао, онда је, наравно, процес тражења излишан и може

⁶⁸ Краус, 130.

⁶⁹ Херц, 124.

⁷⁰ Шневајс, 10.

⁷¹ Ламб, 22.

⁷² Лилек, 407; J. v. Negelein, *Das pferd im Seelenglauben und Totenkult*, у: *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde*, XII (1902), 15.

⁷³ A. Strauß, *Die Bulgaren*, Leipzig, 1898, 189 (даље као Штраус).

се одмах кренути на „убијање”, које се одиграва следећим редоследом: сељаци се скупе (често уз учешће свештеника) око вампировог гроба, отворе га, и ако пронађу нераспаднут леш са отвореним очима и пун крви, прободу вампира глоговим коцем,⁷⁴ при чему се воловском кожом штите од крви која прска околo. Употреба коца у све сврхе посведочена је на читавом словенском простору. На источнословенском, пре свега украјинском подручју употребљава се уместо гловог јасенов колац, пошто је према народном веровању јасен био оно проклетo дрво о које се Јуда обесио. Постоје и други начини да се вампир учини нешкодљивим: да се лешу извади срце, скува у вино или сирћету и онда опет врати натраг;⁷⁵ да му се глава одсече и стави између ногу;⁷⁶ да се тело мртваца исецка и премести у други гроб.⁷⁷ Уколико све ове мере не помогну, леш, напoкoн, може и да се спали, да би се душа која је везана за вампирово тело коначно ослободила.⁷⁸

Из материјала којим располажем види се да у Грчкој, Албанији, Мађарској и Румунији комадање и, након тога, спаљивање, или само спаљивање тела представља правило, док се код јужних Словена оно најпре пробада коцем, односно прикива, а тек додатно спаљује.

превела с немачког

Анђелка-Елијана Грујић

(Из књиге Dagmar Burkhart, *Kulturraum Balkan, Paradigma 4: Vampirglaube in Südosteuropa*, Berlin—Hamburg, 1989, 65—108).

⁷⁴ Вук, *Рјечник*; Шневајс, 10.

⁷⁵ Шневајс, 10; Лавсон, 371; G. Gesemann, *Studien zur südslavischen Volksepik*, у: *Veröffentlichungen der Slavist. Arbeitsgem. an der deutschen Universität in Prag*, Reichenberg, 1926, св. 3, 30.

⁷⁶ НДА.

⁷⁷ Лавсон, 369, за Грчку; Ховорка, 430, за Мађарску и Румунију.

⁷⁸ Ламб, 22; Лавсон, 365, 368, 371.

Љубинко Раденковић

БРОЈЕВИ У НАРОДНОЈ МАГИЈИ

Једно од обележја, пре свега арханчних култура, јесте симболичко значење појединих бројних комплекса. У индоевропској култури преовладавају тријаде и бројеви дељиви са три. О томе сведоче и ране Упанишаде¹, као и други облици културе (нпр. сликовно представљање Митре између две бакље или Исуса између два стражара).²

И у нашим фолклорним текстовима уочљиви су устаљени бројни комплекси. То је потврдио и Т. Маретић на материјалу Вукових епских песама, извршивши класификацију оних места у песмама где се јављају, како их он назива, „стајаћи бројеви”.³

Број у симболичком мишљењу културе остварује класификаторску функцију, делећи обележени део стварности од необележене, затворено од отвореног, коначно од бесконачног, прекидно од непрекидног, културу од природе. Ова подела, међутим, може бити исказана и унутар самог система бројања. Тако се сви парни броје-

¹ А. Я. Сыркин, *Числовые комплексы в ранних Упанишадах*, — Труды по знаковым системам, Тарту, 1969, IV, 76—85.

² А. Я. Сыркин, В. Н. Топоров, *О триаде и тетраде*, — III летняя школа по вторичным моделирующим системам, Тезисы, Тарту, 1968, 118.

³ Т. Maretić, *Stajaći brojevi u narodnoj našoj epici*, ZNŽ, 1902, VII, св. 1, 1—56.

ви јављају као затворени („срећни“, = *свој*), а непарни као отворени („несрећни“, = *туђ*). „Несретни бројеви су сви *лихи* бројеви, а посебно — 1, 3, 5, 7, 9, 11, 13“.⁴

У народним бајањима бројем је утврђено колико пута треба понављати басму или цео поступак бајања, колико предмета треба употребити у бајању или делова једног предмета и сл. У бајаличким текстовима бројеви имају атрибутивну улогу и они одређују припадност актера радње „позитивној“ (људској) или „негативној“ (нељудској) сфери.

По правилу се бајања увек понављају *три* пута у једном временском интервалу, некад и у *три* временска интервала у недељи (нпр. *субота-уторак-субота*). Често је истакнут захтев да басму треба изговарати *три-девет* пута (тј. 27 пута).

Број *три* присутан је у предметима за бајање. Тако, бајалица одведе болесника крај бунара и баје му са *три* струка траве које је убрала са земљаног зида.⁵ Или, да *ноћнице* не би нашкодиле деци, на *преврнутој* *троножној* столици туцали су *три* чешња белог лука, живи угљен и маст и тиме мазали детету табане, колена, трбух, прса и чело.⁶ У једном заклинању, бајалица именује болест — „*треће*“: „Заклињем те *треће*, (чим се ватра *преће*), да не растеш веће...“⁷ У једном типу басама појављују се *три* чувара болести — слеп, нем и глув (три девојке, сестрице, тројица браће и сл), који не успевају да је сачувају од животиња-грабљиваца.

⁴ Ljudevit A. Ivandić, *Pučko praznovjerje*, Madrid, 1965, 63.

⁵ Јован Туцаков и Сребрница Кнежевић, *Жене народни лекари и апотекари у Војводини*, — Зборник Матиче српске за друштвене науке, Нови Сад, 1960, 27, 84.

⁶ Станоје М. Мијатовић, *Народна медицина Срба сељака у Левчу и Темнићу*, СЕЗб, 1909, XIII, 283.

⁷ Josip Lovretić, *Otok. Narodni život i običaji*, ZNŽ, 1902, VII, 156.

Са бројем *три* треба повезати и *троугаоне* форме које се често јављају у магијској пракси: пресавијање записа у облику *троугла*, *троугаоне* *амајлије*, тисовина у облику *три* *троугла* итд.

По свој прилици број *седам*, као бројни комплекс са одређеним симболичким значењем, потиче из блискоисточних култура, пре свега из јеврејске. Њиме се означава нешто *крајње* и *гранично*, што је вероватно у вези са седмичним системом дана, као облика мерења времена. Једна Јеврејка из Босне, почетком овог века казивала је заклинање усмерено на опчињавање момка, у коме се често понавља број *седам*: „Ја легах на *седам* душека, на *седам* чаршава, на *седам* јастука, а мој драги Н. на *седам* ножева, на *седам* сабаља и на *седам* пушака...”⁸

Такође у Босни, веровало се да ће престати да сузи око, ако се на њему буду држала, један за другим, *седам* ситних каменчића („диљчића”), дотле док се не угреју, а затим их треба бацити.⁹ У истим крајевима, као заштитно средство од урока (сихира), било је ношење косе од девојчице, која има *седам* година и *зелене* очи.¹⁰ Жена, којој се не држе деца, сакупљала је од *седам* удовица по једну закрпу са њихових хаљина, од којих је једна од њих („чиста”) на каменој ћуприји сашивала за дете које треба да се роди, кошуљицу — ћутећи.¹¹

У бајањима се јављају и бројеви који представљају неке комбинације са бројем *седам*, као што су 70 и 77. Нпр. у једној басми *седамдесет* мајстора са *седамдесет* секира истерује болест „мурдарлук” (кад крави отекне виме)¹²; у Хрват-

⁸ Tomo Dragičević, *Gatke bosanske mladjarije*, GZM, 1907, XIX 42.

⁹ I. Zovko, *Narodno liječništvo. Bolesti i lijekovi po Bosni i Hercegovini*, ZNZ, 1896, I, 280.

¹⁰ Tomo Dragičević, *Narodni lijekovi*, GZM, 1909, XXI, 462.

¹¹ Radmila Filipović-Fabijanić, *Narodna medicina i narodna verovanja*, GZM, n.s. Etnologija, 1964, XIX, 216.

¹² Љубиша Поповић, *Бајања из Бишевца*, „Расковник”, 1983, X, бр. 35, 17.

ској лечили су грозницу, тако што су пили воду у којој је било потопљено лишће са 77 *врба*,¹³ итд.

Ниједан бројни комплекс није тако раширен у народним бајањима као што је то *девет*. И по подацима Маретића, то је један од најчешћих бројева у епском песништву. У његовој грађи видљива су нека симболичка обележја овог броја. Када се њиме означава временски период по правилу се ради о прошлом времену и о годинама: „Ево има *девет* годинница, (како сам ти млада доведена“; „А кад прошло *девет* годинница, Богдан мајци потијо беседи“; „Разбоље се војвода Дојчине, (у Солуну граду бијеломе,) боловао до *девет* година“ итд.¹⁴ Може се уочити да „девет година“ у епској поезији, као и у другим фолклорним жанровима, нема значење тачно одређеног периода времена, већ се тиме означава неко време „промене“, у смислу — „кад је дошло крајње време“. После тога јунак се ослобађа тамнице, излази на мегдан, или нешто друго предузима. Овакво значење може се препознати и на неким местима у Хомеровој Илијади, где се такође ради о означавању неког временског периода. Нпр: „Широке Ликије владар љубазно дочека њега.) *Девет* га гостио дана и *девет* му говеда закл'о./А кад десета веће ружопрста освану зора,) тада он упита госта и затражи знаке да види...“¹⁵

Симболично значење броја *девет* може се тражити по две основе: а) према положају који овај број има у систему бројних јединица од 1 до 10, б) према броју месечевих дана.

Опште је прихваћено да је примитивно бројање било према прстима, тј. да су називи бројева, у ствари, именована гестовних знакова (тј.

¹³ Stjepan Korenić, *Život, jezik i običaji Stupničana kraj Zagreba*, ZNŽ, 1896, I, 149.

¹⁴ T. Maretić, *Navedeno delo*.

¹⁵ Хомер, *Илијада*. Превоо Милош Н. Бурџић, „Матица српска“, Нови Сад, 1972, 170.

знакова-показатеља) помоћу којих се стварала аналогична између делова тела и јединица скупа предмета који се пребројавао. Таква слика је уочљива у већем броју језика света. Тако у папуанском кева језику *pameda* „један” буквално означава „мали прст”, *lapo* „два” — „домали прст”. Број четири се означава са *ki* што значи и „рука”, јер је за тај језик везан „четворни” систем бројања. Палац се бројио одвојено: нпр. „десет” се означава као *ki lapone kode lapo* „руке две палца два”.¹⁶

Трагове бројања помоћу прстију налазимо и у индоевропским језицима. Тако облик **dekm(t)* „десет” долази од **de-* „два” и **komt-* „рука” („две руке”). Или наше *пет* долази од облика **penkwe*, који води порекло од *peste* „песница” итд. Може се претпоставити да је код Праиндоевропљана бројање извођено уз помоћ једне руке (од 1 до 5), обема рукама заједно (од 5 до 8), о чему сведочи двојински облик за *осам* **oktoi* (ие. **ok-* „оштар”) — „два пута по четири оштрице”, односно прста. За *девет* су се ослобађали сви прсти једне руке и додавала друга рука са савијеним палцем. *Десетка* се означавала показивањем шаке са отвореним прстима прво једне, па онда друге руке. Тиме је *девет* у перцептивном погледу *крајњи* број, јер се *десет* заснива на памћењу два скупа јединица, односно две *петице*, које следе једна за другом. Према томе, бројем *девет* завршава се *континуирано* приказивање и почиње *дисконтинуирано*, које се може исказати и ознакама — *отворено/затворено*.

Веза *деветке* са бројем дана у месецу, долази од могућности да када се број месечевих дана подели са *три* даје *девет*. Тиме *три-девет* означава време до мене месеца. Према томе, и овде су присутне идеје и „границе” и „промене” које

¹⁶ А. А. Леонтъев, *Папуаские языки*, Москва, 1974, 68; А. А. Леонтъев, *Психолингвистический аспект языкового значения*, — *Принципы и методы семантических исследований*, Москва, 1976, 56—57.

су могле бити везиване за број *девет*. Иза ознаке *бабине деветине* (или *бабини деветини*) којим је у Малешеву означаavano и *бајање*,¹⁷ лежи дрвна представа о *деветки* као броју „промене“, „преокрета“, односно извођење одређених поступака да би се такво стање изазвало.

Важност броја *девет* за формирање скупа предмета за бајање или за извођење неких поступака може се илустровати и овим примерима: као средство за бајање узимано је перо од кокошке. Особито се у томе ценило *девето* перо из десног крила *деветог* квочкиног пилета које се излегло у *девети* уторак по Божићу.¹⁸ Да би се деца „држала“ (код родитеља којима су умирала деца) повијана су врпцом која је оплетена од *девет* праменова вуне, узетих од *девет* жена по имену Стоја.¹⁹ Да би се човек излечио од уједа зелембаћа, мора намустити и попити млеко од *девет* кобила-сестара.²⁰ Жена која није имала довољно млека да доји дете, требало је да се окупа испод *девет* воденица, и испод сваке да попије по мало воде.²¹ Болесну жену од *бабица* купали су водом са *девет* извора у којој је било потопљено *девет* струкова траве „мишјакиње“ са ливаде која је први пут те године покошена.²² Број *девет* присутан је у „опхођењу“ са демонском силом и ван бајања. Код Паштровића у Црној Гори, ако се посумња да је неко постао *тенац* (вампир), отворе његов гроб и пробадају

¹⁷ Јеремија М. Павловић, *Малешево и Малешевци. Етнолошка испитивања*, Београд, 1928, 284.

¹⁸ Станоје М. Мијатовић, *Наведено дело*, 298—299.

¹⁹ Никола Беговић, *Живот Срба граничара*, „Просвета“, Београд, 1986, 264—265.

²⁰ Миленко С. Филиповић, *Живот и обичаји народни у Височкој нахији*, СЕЗБ, 1949, LXI, 195.

²¹ Свет. Раичевић, *Воденице и облици воденичне својине у горњем Полимљу*, „Етнологија“, Скопје, 1940, I, св. 3, 158.

²² Сава Милосављевић, *Обичаји српског народа из среза Хомољског*, СЕЗБ, 1913, XIX, 99.

га с *девет* трнових колаца.²³ У Славонији се, пак, веровало, да *вукодлака* (вампира) треба *девет* пута ударити и сваки пут рећи „један”, па ће се он претворити у *пса* и *црћи*.²⁴ Већ овде се појављује „бројање до девет”, које се налази у основи многобројних бајаличких текстова код индо-европских народа. У Бугарској, да би се добила „обајана вода” три пута су бројали од *девет* до *један* и при сваком броју изговарали „баја”.²⁵ Највећи број басама изграђене су по овом моделу: коначни и „гранични” скуп од *девет* јединица, разграђује се до уништења, по опадајућем низу бројева. Од великог броја примера који су формирани по овом принципу, као илустрација, могу се навести ови:

1) *Срби* — „У добраца девет браће,/ сви девет стишли на војску./ Од девет оста осам,/ од осам — седам,/ ... од један — ниједан”²⁶; „Средомаси — маси,/ од девет миле браће,/ од девет остало осам, ...”²⁷; „На брзи брод се навезоше,/ девет горских и девет бродских,/ па се по једна давише,/ па од девет осташе осам,/ од осам — седам,/ ... од једне — ниједна”²⁸ итд.

2) *Македонци* — „Ако е далакот овчки, го-едски, свински, кучешки или мурдарлукот, со оган ќе го горам, со нож ќе го сечам. Едно, две, три, четири, пет, шес, седум, осум, девет. Девет, осум, седум, ... едно, ништо”; „Девет, од девет — осум, од осум — седум, ... од едно — ниедно, ни врв, ни корен”.²⁹

²³ Јован Вукмановић, *Паптровићи*, Цетиње, 1960, 366.

²⁴ Josip Lovretić, *Otok*, 131.

²⁵ А. Попов, *Баяния... От Хаджиеллеската околия*, СБНУ, 1889, I, 82.

²⁶ Б. У. М, *Српске народне басме. У Срему их скупио и описао...* „Матица”, Нови Сад, 1870, V, бр. 14, 333—334.

²⁷ Јеремија М. Павловић, *Живот и обичаји народни у Крагујевачкој Јасеници у Шумадији*, СЕЗБ, 1921, XXII, 146.

²⁸ Станоје М. Мијатовић, *Наведено дело*, 300—301.

²⁹ Ангелина Крстева, *Народната медицина во Железник*, „Македонски фолклор”, Скопје, 1987, XX, бр. 39—40, 115, 121.

3) *Словенци* — „Urokov je devet, jih ni devet, je le osem, jih ni osem, je le sedem, ... je samo eden, ni nobeden“;³⁰ „Šenov je devet, jih ni devet, jih je le osam, ... nista dva, je le eden ni nobenego“.³¹

4) *Бугари* — „Една добра, две добри ... девет добри. От девет добри останале осам, од осам — седем“.³² ... „Зъжени съ сирмъ/зъ девет мъжъ,/уд девет осям,/уд осям седам,/ ... уд идин бърин идин“.³³

5) *Руси* — „Ожаниуся чарвяк з дзявяцюю жонками. Из дзявяци стало восим, из восьми — сем, ... из одного — ни водного“.³⁴

6) *Украјинци* — „Була соби сова-Врова, а в тиен совы було девъять сынив, а з девъяти стало висим, ... з одного ни одного“.³⁵

7) *Поляци* — „Był tu pan zastrzał z panią zastrzałową, mieli dziewięcioro narodu. Od dziewięciorga, ośmiorgo, ... od jednego do jednego, bo déj nie było jednego“.³⁶

Тип овакве басме среће се и код многих других народа. На овај начин највише се бајало од *црва у рани*, који се још називају и *власци*.³⁷

³⁰ Vinko Möderndorfer, *Ljudska medicina pri Sloven-cih*, SAZU, Ljubljana, 1964, 42.

³¹ Vinko Möderndorfer, *Navedeno delo*, 42.

³² Ц. Сталийски, *Баяния... От Ломско*, СБНУ, 1895, XII, 144.

³³ Н. Станчев, *Баяния... От Котленско*, СБНУ, 1897, 103.

³⁴ П. В. Шейн, *Материалы для изучения быта и языка русского населения северозападного края*, СПб. 1893, т. II, 554.

³⁵ В. Н. Ястребов, *Материалы по этнографии новороссийского края*, Одесса, 1894, 14.

³⁶ W. Siarkowski, *Materyjały do etnografii ludzi polskiego z okolic Kielc*, — *Zbior wiadomości do antropologii krajowej*, Kraków, 1879, III, 52.

³⁷ В. Н. Топоров, *К реконструкции индоевропейского ритуала и ритуально-поэтических формул*, — *Труды по знаковым системам*, Тарту, 1969, IV, 25—32.

Набрајање има и додатно митолошко значење блиско *откривању имена*, чиме се, по магијским представама, на предметни свет може утицати. Иначе, у старословенском, истом ознаком **čisti* — означавао је и „бројање“ и „читање“, што би се могло подвести под општији појам „представљање стварности помоћу знакова“, или „успостављање аналогије између дела стварности и скупа знакова“.

Да се *бројањем* може нашкодити човеку или стоци, говоре и ова два веровања. У Левчу и Темнићу „не ваља се нико никога да броји (пребраја), јер се држи, да ће бројани умрети“.³⁸ У Метохији „чобанин, домаћин или било ко од породице неће да каже тачан број оваца, пчела, говеда и друге стоке, јер зла душа помоћу тачног броја постиже урок...“³⁹

³⁸ Станоје М. Мијатовић, *Народна медицина Срба сељака у Левчу и Темнићу*, СЕЗб, 1909, XIII, 419.

³⁹ Милорад Радуновић, *Остала је реч. Српске народне умотворите из Метохије*, СКЗ, Београд, 1988, 297.

Биљана Сикимић

ЗАГОНЕТКЕ И МАГИЈА

Првобитна веза магије и загонетака опште је место у паремиолошкој литератури.¹ О специфичном статусу загонетања у односу на остале фолклорне врсте у нашем народу све до почетка овог века, сведочи Мијатовић 1913:1: „Најчешће се загонетка о Месојећима (зими), кад се народ забавља о вечерима и с осталим играма. Не загонетка се кад овце почињу да се јагне и у Велики пост.” У ритуалу загонетања није била важна сама одгонетка и њена логичност, него знање правилног одговора у датој ситуацији.²

Међутим, и лингвистичка анализа расположиве грађе српскохрватских загонетака, записаних махом крајем 19. века, сугерише сличне закључке. Осим чисто језичких особина које упадљиво везују басму са загонетком,³ једно од структурних обележја магијског текста — дијалoшка форма — јавља се у неким српскохрватским загонеткама и може да укаже на евентуално магијско порекло одређене загонетке. С друге стране, и сам ритуал загонетања подразумева

¹ Уп. нпр. Митрофанова 1978:160—177 и Стојкова 1970:74—78.

² Уп. Бајбурин 1988.

³ О само једној оваквој заједничкој особини на лексичком плану в. Сикимић 1991.

два учесника дијалога: оног који поставља загонетку и оног који је одгонета. У том погледу загонетке се приближавају драмским формама.⁴ Па ипак, постављање директног питања саговорнику на материјалу српскохрватских загонетака ретко се среће.⁵

Други помоћни критеријуми који могу да укажу на нетипичне загонетке су: комплексан денотат (логична последица дијаложке форме), варијанте са различитим денотатима и изостајање модела одређене загонетке у инвентару других словенских и балканских језика.

Основне путоказе ка могућој реконструкцији словенских архаичних ритуала — дијалога даје Толстој 1984. уочавајући у једној руској загонетци дијалог између вука и човека који се може поредити са ритуалним дијалозима заштите домаћих животиња (Толстој 1984:63).⁶

1. Дијалог

1.1. О могућем магијском пореклу познате загонетке о *титирин гускама* већ је писано.⁷ Дијалог између денотата 'варнице' и 'черена' састоји се од питања: — *Куда летите?* и најчешћих одговора, са негацијом: — *Куда летимо да летимо, тебе не питамо*, односно, са лоцирањем: *Идемо Богу на вечеру*. Врло сличне дијалогe садрже бугарске (Стојкова 1970:487), руске (в. нпр. Митрофанова 1968:107, 115) и румунске загонетке (Настев 1980:60 и Никулеску 1991:63).

⁴ То је и разлог што Пермјаков 1970:58 издваја загонетке од осталих језичких клишеа.

⁵ Овако и у бугарским загонеткама, в. Молошна 1988:135.

⁶ Волоцка 1991:200—202 анализира и друге словенске моделе загонетака са дијалозима између денотата — животиња.

⁷ В. Лома 1988.

Слично се у басми 'од пришта' добија исти одговор као у једној варијанти:
у басми:

— Где ћеш, црни човече,
са светом секиром?

— *Да идем у свету гору* Раденковић 1982:137

у загонеци:

Хоћемо да идемо у Свету Гору Новаковић 1877:14

1.2. Још једна загонетка садржи оба сегмента дијалога у форми питања и одговора: — *Где си био?* и — *Био сам тамо и тамо*, мада је у овом случају веза са магијским текстом врло слаба. Овај модел загонетке има најчешће денотате 'бубрег' и 'лој' (в. и Новаковић 1877:117):

„Ош био, ће си био?”

— У крви сам био.

„Што крвав нијеси?”

— У сриједи сам био. Новаковић 1877:10

Питање и одговор у басми 'од отока':

— Бе си био свети Томе?

— Био код (Стеваније), рабе божије

Раденковић 1982:216

2. Директно обраћање једног од денотата другоме

2.1. Формула заустављања: *стани*

Различити комплексни денотати, чије су замене *мрка* и *вук*

напендук/вук *напајдук* односно неки други зоним (*хрт*, *зец*):

Адресант (*вук/хрт/зец*) обраћа се адресату (*мрка*) са клетвом:

— *Стани, мрка, зла ти трка:*

'за бухом лете два покта да је убију'

Лети мрка преко врта,
за њом трче до два хрта.
Стани мрка, зла ти трка!
Бе је стигоше, ту је растргоше. Мићевић 1952:352

'кокош и јастреб'

Трчи мрка преко поља,
за њим вуц напендук:
стани, мрка, зла ти трка,
сад ће теби стати кврка Новаковић 1877:93

'зора, јутро, ноћ'

Трчи мрка око врта,
за њом леги вуц напајдук:
стани мрка златна трка,
одгризем ти реп. Беговић 1887:34

'зора трчи за ноћу'

Лети Мрка око куће,
за њом трчи млади зец.
Стани Мрка, жалосна ти трка,
отрпћ ћу ти реп. Вуковић 1890:48

'кад пијевац трчи за кокоши'

Коза намрка прескочила два врта.
Стани, мрка, зла ти трка,
исто ми утећ нећеш. Мићевић 1952:352

'кокош и пивац'

Трче мрка прико вртла,
за њом зец заковрчија реп,
стапи мрка, зла ти трка. Иванишевић 1905:220

Формула заустављања у басми 'од материне':

нде материна улицом,
а за њом Кристос круницом.
— Стан' материна мајко, и по богу мајко
Раденковић 1982:248

Слична формула у басмама против града етимолошки понавља и замену денотата из загонетке — *мрка*:

Усту, *Мркоња!*

Заведи кола око нашега поља

Раденковић 1982:363

Врати (Симо), бјелило на планину,

а пошаљи нам *мрчило!*

Раденковић 1982:366

Еј, најпоследњи потопниче, (Симо),

вук иде брдима,

носи *мрко* ја'ње у зубима

Раденковић 1982:363

2.2. Формула истеривања: *бјежи*

Следећа загонетка не садржи директно обраћање, али због идентичне клетве (*бјежи Муса, зла ти труса*) изгледа као скраћена варијанта претходног модела. Иначе се и структурно и паронимски може поредити са басмом:

'зец'

Бјежи Муса, зла ти труса,

бјежи Муса из купуса.

Вуковић 1890:21

басма за 'истеривање гусеница':

Бјежи гуса из купуса, терала те гологуза

Раденковић 1990:388

2.3. Формула повратка: *врати се/стани*

Ову формулу садржи загонетка са различитим денотатима, од којих је 'кукуруз' очигледно секундаран. Лексички инвентар свих варијаната чине лексеме са римом: *леса, Веса, Реса, небеса, месо*. Адресант је у неким варијантама анониман, у неким се слаже са адресатом (*Весић, други Веса: Веса, леса, реса*), али може бити и незави-

сан као: *бухац, репата*, који опет показују звуковно слагање са неким другим сегментима текста.

'пчеле при ројењу'

Лети леса преко небеса,
врни се леса и овамо има меса

Мијатовић 1922:40

Оде Веса на небеса,
врни се Весо и амо је месо.

Жуњић 1897:2

'жишка'

Иде Веса под небеса
виче Весић:
„овам Весо, овам Весо”.

Срећковић 1894:5

'кукуруз'

Расла реса под небеса,
за њом бухац диг'о трупац:
стани, ресо, моје је месо.

Новаковић 1877:107

'кад се месо мери на кантару па буре поће на-
више'

Оде Веса под небеса,
врат се натраг Весо
овам' има доста меса.

Срећковић 1894:8

'тикве'

Иде Веса у небеса
и за њиме други Веса.
Стани, Весо, и ово је твоје месо.

Шкарић 1939:216

'крава (кад се кува)'

Иде реса у небеса,
за њом иде репата
у опанци клепета;
стан' почекај ресо!
Да ти дадем месо.

Обрадовић 1896:22

Формулу повратка садрже нпр. басме 'од пришта', 'од далка' и 'од намета':

— Куд ћеш ти, црна квочко
са твојим црвеним пилићима?
— Оћу д'идем да помогнем (Марку (...))
— Врат' се натраг, црна квочко
Раденковић 1982:142

— Врни се, (Мицо), натраг
код (Мару) бајарицу Раденковић 1982:145

— Куде ћете, девет отока,
преко девет потока?
Врнете се девет отока Раденковић 1982:159

— Куда идеш, наметни човече?
— Идем да задам (Станоју) чиреве (...)
— Врни се натраг, наметни човече
Раденковић 1982:259

За сличан лексички инвентар као наведене варијанте загонетке постоје и неке друге фолклорне потврде — дечја ругалица из Кладња и једна Вукова приповетка:

Тужибаба *реса* за комадић *меса*. (или: за по киле)

Реметић, С, грађа за РСАНУ
с. в. *тужибаба*

Седи, бако, у *котареса*, да те вучем на *небеса*.
РСАНУ с. в. *котареса*

За сада се само паронимски могу упоређивати бугарска и руска загонетка са денотатом 'мртвац', односно 'гроб':

Таралеса-леса,
турнали го сабайле на леса. Стојкова 1970:335

Идут девки лесом,
појут куrolесом,
несут пирог с мясом. Митрофанова 1978:75

2.4. Формула заштите: *не бој се*

У моделу загонетке са денотатима 'разбој' и 'грмљавина' адресат је уплашен, а адресант га уверава да нема чега да се плаши. У загонци су ове лексеме моћноно везане — *цар:царица*.

'грмљавина'

Чакну чакара,
чу се до цара;
цар се препаде,
у гору западе,
за њим царица
дрвендарица:
„Не бој се, царс,
земља се тресе,
војска се бије,
добро ће бити.”

Новаковић 1877:35

Слично разуберавање (*не бој се*) садрже бројне басме у оквиру дужег дијалога, тако нпр. у басмама 'од ветра', 'од ала', 'од бабица':

— Што ти је?
— Тој и тој ме заболс,
па ништа не могу.
— Не бој ми се, (Свето),
тој ће виле, сестре миле
да олече.

Раденковић 1982:90

— Не бој се, (Раде), не бој се!
Ја ћу да намолим светог Јована

Раденковић 1982:96

У варијантама загонетке адресант је *царица дрвендарица, царица господарица* (Сокић 1966) или само *царица* (Новаковић 1877:189—190), а у басмама *божја мајка — богородица*.

2.5. Формула тражења: *дај ми*

Загонетка са денотатом 'јагње' садржи директно обраћање, али је њена веза са магијским

Литература

Байбурин 1988: Байбурин, А. К. *Загадка и ритуал, Этнолингвистика текста, семантика малых форм фольклора I*, Москва, 133—136.

Беговић 1887: Беговић, Н. *Живот и обичаји Срба граничара*, Загреб.

Дебельковић 1897: Дебельковић, М. *Загонетке*, Архив САНУ, Београд, Езб. 10/6.

Ivanišević 1905: Ivanišević, F. *Poljica: zagonetke*, Zbornik za narodni život i običaje X/2, Zagreb, 219—221.

Лома 1988: Лома, А. *Прајезичка метонимија у српским басмама и загометкама*, Зборник Матице Српске за филологију и лингвистику XXXI/1, Нови Сад, 37—46.

Мићевић 1952: Мићевић, Љ. *Живот и обичаји Поповаца*, Српски етнографски зборник 65, Београд, 1—441.

Мијатовић 1913: Мијатовић, С. *Српске народне загометке и питалице*, Архив САНУ, Београд, Езб. 216.

Мијатовић 1922: Мијатовић, С. *Грађа за народне обичаје*, Архив САНУ, Београд, Езб. 263.

Митрофанова 1968: Митрофанова, В. В. *Загадки*, Ленинград.

Митрофанова 1978: Митрофанова, В. В. *Русские народные загадки*, Ленинград.

Молошна 1988: Молошная, Т. Н. *О синтаксисе простого предложения в болгарских загадках*, Этнолингвистика текста, семантика малых форм фольклора I, Москва, 135—138.

Настев 1980: Настев, Б. *Аромунске загометке*, Београд.

- Nikulesku 1991: Niculescu, R, *Ghicatori*, București.
- Nižloveanu 1989: Nižloveanu, I, *Poezii populare românești II*, București.
- Новаковић 1877: Новаковић, С, *Српске народне загонетке*, Београд и Панчево.
- Обрадовић 1896: Обрадовић, М, *Српске народне загонетке и загонетке питалице*, Архив САНУ, Београд, Езб. 25/4.
- Пермјаков 1970: Пермјакон, Г. Л, *От поговорки до сказки*, Москва.
- Раденковић 1982: Раденковић, ЈБ, *Народне басме и бајања*, Ниш — Приштина — Крагујевац.
- Раденковић 1990: Раденковић, ЈБ, *Народна бајања код јужних Словена*, Београд (докторска дисертација, рукопис).
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Анедотруо, 1959—89, Београд.
- Сикимић 1991: Сикимић, Б, *Шакљеу-макљеу и шиле-биле у загонеткама*, Расковник XVII/63—66, Београд, 95—102.
- Сокић 1966: Сокић, С, *Народне умотворине из пожаревачког краја: загонетке*, Архив САНУ, Београд, Езб. 429.
- Срећковић 1894: Срећковић Ј. Л, *Српске народне загонетке*, Архив САНУ, Београд, Езб. 1/4.
- Стојкова 1970: Стојкова, С, *Български народни игранки*, Софија.
- Шкарић 1939: Шкарић, М. Б, *Живот и обичаји „планинаца“ под Фрушком гором*, Српски етнографски зборник LIV, Београд, 3—274.
- Толстој 1984: Толстой, Н. И, *Фрагмент славјанског јазычества: архаический ритуал-диалог, Славјанский и балканский фольклор*, Москва, 5—72.

Волоцка 1991: Волоцкая, З. М, *Прием словотворчества в загадках славянского региона (составительский аспект)*, *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej* 28, Warszawa, 189—203.

Вуковић 1890: Вуковић, М, *Сбирка заговетака*, Загреб.

Жуњић 1897: Жуњић, В, *Народне заговетке*, Архив САНУ, Београд, Езб. 17/3.

АНТИЧКЕ БАСМЕ И БАЈАЊА

Егзорцизми

1

ПРОТИВ ЗУБОБОЉЕ И ГЛAVОБОЉЕ

Окренеш се према Месецу и изговориш: „Нов Месец, нови зүби — напоље, гњили црви! Као што тебе (Месече) ни вуц ни пас не могу догаћи, тако ни мене ни моју главу нека не дотакне никакав бол!“. Онда напишеш име на листу папира и привежеш га за главу.

2

КАДА РИБЉА КОСТ ЗАСТАНЕ У ГРУ

Када рибља кост или нешто друго застане у гру, дотакнеш левом руком теме а десном кичму, па изговориш девет пута: „Рибару Лафана, излази напоље и чини што ти је Јупитер заповедио!“.

3

ПРОТИВ АНГИНЕ

Гладан, (‘наште срца’) обајеш гладног болесника држећи га за оболело место са три приста: палцем, средњим и домалим, а преостала два дигнеш увис. Изговориш:

„Излази, ако си данас рођена, ако си раније рођена,
ако си данас створена, ако си раније створена;
ову кугу, ову пошаст,
овај бол, овај оток, ово црвенило,
ове крајнике, ове крајнициће,
ову гүку, ове гүчице,
ову скрофүлү, ову скрофүлицү

INCANTAMENTA MAGICA LATINA ET GRAECA

Evocationes morborum

1

AD DENTIUM ET CAPITIS DOLOREM

Contra lunam dicis haec: 'Luna nova, dentes novi, vermes putridi foras exite! Quomodo ad te nec lupo nec canis attingere potest, sic nec ad me, ne caput meum, dolor aliquis attingere possit!' Hinc nomen in charta inscribis et caput ligas.

Phys. Plin. Sang. 6p. 8.

2

AD TRANSVORATUM

Si in gula ossum de pisce haeserit sive alia res, de sinistra manu tangens cerebrum et de altera spinam novies dices: 'Lafana piscator, exi et fac quae te iussit Iuppiter!'

Phys. Plin. Sang. 6p. 11.

3

AD SYNANCHEM

Praecantabis ieiunus ieiunum tenens locum, qui erit in causa, digitis tribus, id est pollice, medio et medicinali, residuis duobus elevatis. Dices:

'Exi, si hodie nata, si ante nata,
si hodie creata, si ante creata;
hanc pestem, hanc pestilentiam,
hunc dolorem, hunc tumorem, hunc ruborem,
has toles, has tosillas,
hunc panum, has panuclas,
hanc strumam, hanc strumellam

ОВОМ БАСМОМ
ИЗАЗИВАМ, ИЗВЛАЧИМ, ИЗБАЈАВАМ
ИЗ ОВИХ УДОВА, ИЗ ОВЕ СРЖИ”.

4

ПРОТИВ ШУЉЕВА

Деветог часа тринаестог дана од младог Месеца, пре него што изибу или избију листови дуда, узмеш три окца домалим прстом и палцем леве руке и изговориш сваком окцу засебно: *ABSI ABSA FĒREOS*; онда их умочиш у галаћански скерлет и увекеш их у платнену мараму пурпурне боје, па изговориш: „Целог те уклањам одавде, шуљу, *absis pajar*”. Затим голом болеснику обесиш ову амајлију спреда око појаса.

Љубавне враџбине

Грчке љубавне враџбине*

5

Заклињем те, покојна душо, (речи басме)... учини нека Сарапион гине и копни од љубави према Диоскоруси, кћери Тикоиној. Сагори му срце, исцеди га и крв му исисај љубављу, чежњом и болом мене ради — све док Сарапион, син Пасаметрин, не дође Диоскоруси, кћери Тикоиној, и не испуни ми све жеље, и остане заљубљен у мене док год не доспе у Хад.

[Наредних девет заклињања готово идентичног садржаја образују наставак овог одељка. Његов завршетак гласи:]

Исцеди га и крв му исисај љубављу, чежњом и болом мене ради, покојна душо; зато ми испуни и изврши све што је исписано на овом листу.

6

Анибусе, боже земаљски и подземни и небески, псу, псу, псу, прикупи сву своју моћ и сву снагу против Титерусе, кћери Софијине: заустави јој гордост и разум и стид. Доведи ми је под ноге, ископнелу од љубавне чежње у свим часовима дневним и ноћним; нека

* Посебно бројна љубавна заклињања срећу се на позногрчким папирусима мађијског садржаја које је издао и превео Карл Прајзенданц (*Parugi Graecae Magicae* — PGM). Следе три примера из те књиге.

hac religione
evoco, educo, excanto
de istis membrīs medullis.'

Marcellus 15, 11.

4

AD HAEMORHOIDAS

Luna XIII hora VIII, antequam exeant vel erumpant mori arboris folia, oculos tres tollis digitis medicinali et pollice manus sinistrae et in oculis singulis dices: ABSI ABSA PHEREOS mittesque in coccum Galaticum et in phynicio lino conchyliatae purpurae conligabis et dices: 'Tollo te hinc totam, haemorhoida, absis paphar', et nudum eum, cui remedio opus est, praeligamine illo cinges.

Marcellus 31, 33

5

Ὁρκίζω σε, νεκύδαιμον, ... ποιήσον φθείνειν καὶ κατατήμεσθαι Σαραλίωνα ἐπὶ τῷ ἔρωτι Διοσκοροῦτος, ἦν ἔτεκε Τικαί, καῦσον τὴν καρδίαν αὐτοῦ, ἐκτηξον, καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐκθήλασον μου φιλία, ἔρωτι, ὀδύνη, ἕως ἔλθῃ Σαραλίων, ὃν ἔτεκε Πασάμητρα, πρὸς Διοσκοροῦν, ἦν ἔτεκε Τικαί, καὶ ποιήσῃ τὰ καταθύμιά μου πάντα καὶ διαμείνη ἐμὲ φιλῶν, ἕως ὅτου εἰς Ἄϊδην ἀφίκηται.

[...]

ἐκτηξον καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐκθήλασον μου φιλία, ἔρωτι, ὀδύνη, νεκύδαιμον· διὸ ποιήσον καὶ ἐκτέλεσον μοι πάντα τὰ ἐν τῷ πιττακίῳ τούτῳ γεγραμμένα.

PGM II 16, стр. 135 и дд.; 1. в. н. е., порекло непознато, приложена коса.

6

Ἄνουρ*, θεὲ ἐπίγειε καὶ ὑπόγειε καὶ οὐράνιε, κύον, κύον, κύον, ἀνάλαβε σεαυτοῦ τὴν πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ πᾶσαν δύναμιν κατὰ τῆς Τιγηροῦ, ἦν ἔτεκεν Σοφία· ἀνάπαυσον αὐτὴν τῆς ὑπερηφανείας καὶ τοῦ λογισμοῦ καὶ τῆς αἰσχύνης. ἄξον δέ μοι αὐτὴν ὑπὸ τοῦς ἔμοις πόδας ἔρωτικῇ ἐπιθυμίᾳ τηκομένην ἐν πάσαις ὥραις ἡμεριναῖς καὶ νυκτεριναῖς, αἰεί μου μιμηνησκομένην τρώγουσαν, πίνουσαν, ἐργαζομένην, ὀμιλοῦσαν, κοιμωμένην, ἐνυπναζομένην, ὀνειρώπτουσαν, ἕως ἂν ὑπὸ σου

сам јој стално на памети — док једе, пије, ради, говори, лежи, спава и сања — све док ишибана твојим бичем не дође жудећи за мнош, пуних руку, великодушна срца, дарујући ми себе и своје, испуњавајући све оно што жене ваља да испуне људима, и угађајући и мојој и својој жудњи без оклевања и без стида, приљубивши бедро уз бедро, и трбух уз трбух, и своје црно уз моје црно — које доноси највећу сласт. Да, господе, доведи ми Титерусу (*sic!*), кћер Софијину, мени Хермији, сину Хермионином, сад, сад, брзо, брзо, нагоњену твојим бичем.

7

Љубавна враџбина са призивањем у помоћ покојника страдалих у масовним борбама („хероја“), гладнаторâ или иначе насилно уморених.

Оставиш мало од хлеба који једеш, разломиш га и начиниш седам кришки, па одеш на место где су убијени хероји, гладнатори и они насилно уморени, помолити се за кришке и бацити их, а онда дигнеш нечист са места где изводиш ту радњу и бацити је за оном за којом жудиш; онда одеш на спавање.

Молитва за кришке гласи: „Богињама Судбине, Нужде и Злих Чини, Куги, Зависти и онима што умреше пре времена, насилно умореним — шаљем храну.

Троглава ноћна Девице што нечист ждереш, кључарко Персефасо, тартарска дево горгонска ока, страшна кћери опасана огњем и змијама: тај и тај измеша остатке своје хране са сузама и горким уздасима еда бисте му — њему, обрваном мучама — били од користи ви, хероји зле коби, чврсто спутани на овом месту, злосрећници који напустисте светлост дана. Будите му од користи, њему чије срце пати ње ради, грешнице и безбожнице. Доведите је, дакле, измучену, што брже можете (речи басме)... и ти, господарице што нечист ждереш (речи басме).

Морка Ересхигал (реч басме)... пошаљи Еринију, (реч басме)... што огњем буди душе невољника — вас, злосрећне хероје и кљавне хероине који сте на овом месту, који сте у овај дан, који сте у овај час, који сте на ковчезима што пахну измирном: услишите ме и пробудите је ове ноћи, и уграбите јој слатки санак са капака, и подајте јој мрску бригу, страшну жалост и следовање за мојим траговима, и жељу мојих жеља — све док не буде вршила заповести које јој будем издавао. Господарице Хекато, (речи басме)... богињо путева, кујо црна”.

μαστιγώμενη ἔλθη ποθοῦσά με. τὰς χεῖρας ἔχουσα
πλήρεις, μετὰ μεγαλοδώραυ ψυχῆς καὶ χαριζομένη μοι
ἐαυτὴν καὶ τὰ ἐαυτῆς καὶ ἐκτελοῦσα, ἃ καθήκει γυναίξιν
πρὸς ἄνδρας, καὶ τῇ ἐμῇ καὶ ἐαυτῆς ἐπιθυμία ὑπηρετου-
μένη ἄδίκως καὶ ἀδυσωπῆτως μηρὸν μηρῷ καὶ κοιλίαν
κοιλίᾳ κολλῶσα καὶ τὸ μέλαν αὐτῆς τῷ ἐμῷ μέλανι ἡδυ-
τάτω. καί, κύριε, ἄξον μοι τὴν Τιτηροῦν, ἣν ἔτεκεν
Σοφία, ἐμοὶ τῷ Ἑρμείᾳ, ὃν ἔτεκεν Ἑρμῶν, ἥδη ἥδη,
ταχὺ ταχὺ, τῇ σῇ μαστίγι ἐλαυνομένην.

PGM II 17a, стр. 138 и д.; 4. в. н. е., порекло непо-
знато. На почетку шест карактера, затим речи басме;
десно две басме у јајоликој форми.

7

Ἄγωγῆ ἐπὶ ἡρώων ἢ μονομάχων ἢ βιαίων.

Καταλιπόν ἀπὸ τοῦ ἄρτου, οὐ ἐσθίεις, ὀλίγον καὶ κλά-
σας ποιήσον εἰς ἐπτὰ ψωμούς καὶ ἐλάων, ὅπου ἦρωες
ἐσφάγησαν καὶ μονομάχοι καὶ βίαιοι, λίγε τὸν λόγον εἰς
τοὺς ψωμούς καὶ ῥίπτε, καὶ ἄρισ κόπρια ἀπὸ τοῦ τόπου,
ὅπου πρόσσεις, βάλε ἔσω παρ' αὐτήν, ἥς ποθείς, καὶ
πορευθεῖς κοιμῷ.

ἔστιν ὁ λόγος ὁ λεγόμενος εἰς τοὺς ψωμούς· «Μοίραις,
Ἀνάγκαις, Βασκοῦναις, Λοιμῷ, Φθόνῳ καὶ φθιμένους
ἀύροισι, βιοφόροις πέμπτῳ τροφῆς·

τρικάρανε, νυχία, βορβοροφόρβα, Παρθένε, κλειδοῦχε
Περσέφασσα, Ταρτάρου κόρη, γοργῶπι, δεινή, πυριδρα-
κοντόζωνε καί·

ὁ δεῖνα ἐκ τῆς τροφῆς, ἐαυτοῦ καταλείψανα δάκρυσιν
ἔμιξεν καὶ στενάγμασιν πικροῖς, ὅπως αὐτὸν καρπίσηθε
βασάνοις ἐχόμενον, ἦρωες ἀτυχεῖς, οἱ ἐν τῷ δεῖνα τόπῳ
συνέχεσθε, λειψίφωτες ἀλλοιόμοροι·

τὸν δεῖνα καρπίσασθε τὸν πονοῦντα καρδίαν, ἔνεκεν τῆς
δεῖνα, τῆς ἀσεβοῦς καὶ ἀνοσίας. ἄξατε οὖν αὐτήν βα-
σανιζομένην, διὰ τάχους . . . καὶ σὺ, κυρία βορβοροφόρ-
βα

Μορκα· Ἐρεσιγάλ . . . , πέμπτον δὲ Ἐρινύν, . . . , ψυχὰς
καμόντων ἐξεγείρουσαν πυρί, ἦρωες ἀτυχεῖς ἠρωίδες τε
δυστυχεῖς, οἱ ἐν τούτῳ τῷ τόπῳ, οἱ ἐν ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ, οἱ
ἐν ταύτῃ τῇ ὥρᾳ, οἱ ἐπὶ ταῖς μυρίναις σφοδαῖς·

ἐπακούσατέ μου καὶ ἐξεγείρατε τὴν δεῖνα ἐν τῇ νυκτὶ
ταύτῃ καὶ ἀφέλεσθε αὐτῆς τὸν ἡδὺν ὕπνον ἀπὸ τῶν
βλεφάρων καὶ δότε αὐτῇ στυγεράν μέριμναν, φοβεράν
λύπην καὶ μεταζήτησιν τῶν ἐμῶν τύπων καὶ θέλησιν τῶν
ἐμῶν θελημάτων, ἄχρις ἂν ποιήσῃ τὰ ἐπιτασσόμενα αὐτῇ
ὑπ' ἐμοῦ. κυρία Ἐκάτη, εἰνοδία, κύων μέλαινα.»

PGM I 4, стр. 118 и дд.

Римске љубавне враџбине

8

Нека гори Сукцеса, нек сагори од љубави и чежње за Сукцесом.

9

Заклињем... великог бога, и Антероте, и онога који носи сокола на глави, и седам звезда — нека од часа кад ово напишем Секстилије, син Дионисијин, нема сна, нек изгара од (љубавног) лудила, нека не спава, не седи и не говори, него нек само мене, Септиму, кћер Аменину, има на памети; нека изгара луд од љубави и чежње за мном, нек изгарају душа и срце Секстилију, сину Дионисијином, од љубави и чежње за мном, Септимом, кћери Аменином.

Ти, пак, Абар Барбарије Елое Саваоте Пахнуфи Питипеми, учини да Секстилије, син Дионисијин, не види сна, него да изгара од љубави и чежње за мном да сагоре дух и срце, сви удови целога тела Секстилија, сина Дионисијиног.

А ако не, сићи ћу у Озирисову светињу (*adytus*) и поломићу његов ковчег у парампарчад и бацићу га у реку да га носи; јер ја сам велики декан бога, великог бога Ахрамахалале.

10

А

Алимбеу, Колумбеу, Петалимбеу, учините да се Викторија, кћер Суавулвина, заљуби, да помахнита од љубави према мени, и нека не види сна све дотле док ми не дође, најдража од свих девојака.

Б

Покоси Балинка, кочијаша Лолијеваца, нек се сруши с кочија да не би могао стићи (на циљ) пре мене, а ти, демоне, ко год да си, молим те да је (Викторију) примораш нека ми дође из љубави и из жудње за мном.

11

... да ме не би могла презрети Ветија, кћи Опатина, него да чини све што пожелим и да јој, уз вашу помоћ, нема сна од љубави према мени, да не

Uratur Successa, aduratur amore et desiderio Successi.

CIL VIII 12507, *Audollent* бр. 227; из Картагине, старост непозната. Заклетву уоквирују речи басме исписане грчким писменима.

Adiuro ... per magnum deum et per Anterotas et per eum qui habet accipitrem supra caput et per septem stellas, ut, ex qua hora hoc composuero, non dormiat Sextilius, Dionysiae filius, uratur furens, non dormiat neque sedeat neque loquatur, sed in mentem habeat me Septimam, Amoenae filiam; uratur furens amore et desiderio meo, anima et cor uratur Sextili, Dionysiae filius, amore et desiderio meo Septimes, Amoenae filiae.

Tu autem, Abar Barbarie Eloie Sabaoth Pachnouphy Pythipemi, fac Sextilium, Dionysiae filium, ne somnum contingat, sed amore et desiderio meo uratur, huius spiritus et cor comburatur, omnia membra totius corporis Sextili, Dionysiae filius.

Si minus, descendo in adytus Osyris et dissolvam *ten taphen* et mittam ut a flumine feratur; ego enim sum magnus decanus dei, magni dei Achrammachalala.

Audollent бр. 270; из Хадрумета у Северној Африци, 2. в. н. е. Заклетва је била исписана грчким писменима у мађијске сврхе; овде у Одолановој транскрипцији.

Alimbeu, Columbeu, Petalimbeu, faciatis Victoriam, quam peperit Suavulva, amantem, furentem prae amore meo, neque somnum videat, donec ad me veniat, puellarum deliciae.

Deseces Ballincum Lolliorum de curru actum, ne possit ante me venire, et tu, quicumque es, daemon, te oro, ut illam cogas amoris et desiderii mei causa venire ad me.

Audollent бр. 265; из Хадрумета у Северној Африци, 3. в. н. е.

... ut non (possit) me contemnere sed faciat quodcumque desidero Vettia, quam peperit Optata, vobis enim adiuvantibus ut amoris mei causa non dormiat, non cibum,

може окусити ни хране ни јела. (Речи басме и медијски знаци) Нека Ветија, кћи Опатина, изгуби разум, памет и разборитост и вољу, и нека од овога дана, од овога часа заволи мене, Феликса, сина Фруктиног, нек заборави на оца и на матер и на својту и на све пријатеље и друге мушкарце — од љубави према мени, Феликсу, сину Фруктином; нека Ветија, кћи Опатина, само мене има на памети...

Заклињања

12

Као што мртавац који је овде сахрањен није кадар ни да говори ни да разговара, тако и Родина нека је мртва за Марка Лицинија Фауста, и нек не буде кадра ни да говори ни да разговара (с њим). Онако као што мртавац није добродошао ни код богова ни код људи, тако и Родина да није добродошла код Марка Лицинија, и да вреди колико и онај мртавац што је овде сахрањен. Оче Дите, предајем ти Родину, нека заувек буде мрска Марку Лицинију Фаусту. Тако исто (предајем ти) и Марка Хедија Амфиона, тако исто Гаја Попилија Аполонија, тако исто Венонију Хермиону, тако исто Сергију Глицину.

13

Тебе молим, који господариш подземним странама, теби поверавам Јулију Фаустилу, кћи Маријеву, да је одведеш што брже и да је онамо убројиш међу своје.

14

Богињо Атецино туробришка Прозерпино, молим те, кумим и преклињем тако ти твога величанства — освети ме за оно што ме покрадоше. (Казни онога) ко год да је, што ми диже, покупи и однесе ствари које овде набрајам: шест туника, две платнене пенуле, горњу тунику...

15

Заповедам доле наведенима, Лентину и Тазгилу, нек ступе пред Плутона, а отуда нек иду Прозерпини. Као што ово псетанце никоме не учини ништа нажао,

non escam accipere possit. (Perdat Vettia), quam peperit Optata, sensum, sapientiam et intellectum et voluntatem, ut amet me, Felicem, quem peperit Fructa, ex hac die, ex hac hora, ut obliviscatur patris et matris et propinquorum suorum et amicorum omnium et aliorum virorum amoris mei autem Felicis, quem peperit Fructa; Vettia, quam peperit Optata, solum me in mente habeat...

Audollent бр. 266; из Хадрумета у Северној Африци, 3. в. н. е. Почетак оштећен.

12

Quomodo mortuos, qui istic sepultus est nec loqui nec sermonare potest, seic Rhodine apud M. Licinium Faustum mortua sit nec loqui nec sermonare possit. Ita uti mortuos nec ad deos nec ad homines acceptus est, seic Rhodine apud M. Licinium accepta sit et tantum valeat, quantum ille mortuos, quei istic sepultus est. Dite pater, Rhodine tibi commendo, uti semper odio sit M. Licinio Fausto. Item M. Hedium Amphionem, item C. Popillium Apollonium, item Vennoniam Hermiona, item Sergia Glycinna.

CIL I 1012; VI 140; *Audollent* бр. 139; из једне гробнице у близини Рима на Латинском друму (*Via Latina*), 1. в. п. н. е.

13

Te rogo, qui infernales partes tenes, commendo tibi Iuliam Faustillam, Marii filiam, ut eam celerius abducas et ibi in numero tu(o) habeas.

CIL VIII 12505; *Audollent* бр. 228; из Картагине, 2. в. н. е.

14

Dea Ataecina Turibrigensis Proserpina, per tuam maiestatem te rogo, oro, obsecro, uti vindices quod mihi furti factum est. Quisquis mihi immutavit, involavit minusve fecit eas res, quae infra scriptae sunt; tunicas VI, paenulas linteas II, indusium...

CIL II 462; *Audollent* бр. 122; из Емерите у Шпанији, 2. в. н. е. Крај оштећен.

15

Denuntio personis infra scribtis Lentino et Tasgillo, uti adsint ad Plutonem (et) ad Proserpinam hinc (a)beant. Quomodo hic catellus nemin(i) nocuit, sic ... nec illi hanc

тако... они нека буду кадри да добију ову парницу; као што ни мати овога псетанцета не могаде да одбрани њега, тако и њихови адвокати нека не буду кадри да одбране њих... Као што ово псетанце лежи ничице и не може се дићи, тако ни они... као што у овој гробници занемеше они који једном беху живи, и не могу се дићи, тако ни они...

16

(Тифоне) од овога часа, од овога дана, од ове ноћи... сатри, смрви, сможди... и предај смрти сина Азелиног, Презеција, млинара који живи у деветом кварту, где као што видимо, обавља свој посао; предај га Плутону, старешини мртвих — а ако ти се којим случајем наруга, нека га снабу грознице, језе, завијања у трбуху, бледила, знојеви, дрхтавице, јутарње, дневне, вечерње и ноћне, од овога часа, од овога дана, од ове ноћи, и поремети га свег да не оздрави; а ако будеш имао прилике за то — удави га, њега, Презеција, сина Азелиног, у топлом купатилу, у хладном купатилу, где било; разбиј му ону алаву њушку, њему, Презецију, сину Азелином, а ако би те случајно замајао којекаквим ујаурмама, ако би те намагарчио па би ликовао — свладај га, смрси му конце, тој вуцибатини млинару Презецију, сину Азелином, који живи у деветом кварту, сад, сад, брзо, брзо.

17

А

Малцију, сину Никонином, прикивам за ове плочице: очи, шаке, прсте, руке, нокте, косу, главу, стопала, бутине, трбух, задњицу, пупак, груди, брадавице, врат, уста, образе, зубе, усне, браду, очи, чело, обрве, плећа, раме, мишиће, кости, мождину, трбух, стид, ногу, добит, богатство и здравље.

Б

Пулики, кћери Руфиној, прикивам за ове плочице: шаке, зубе, очи, руке, трбух, брадавице, груди, кости, мождину, трбух... ногу, уста, стопала, чело, нокте, прсте, трбух, пупак, стид, материцу, утробу.

litem vincere possint; quomodo nec mater huius catelli defendere potuit, sic nec advocati eorum e(os) (d)efendere non possint ... Quomodo hic catellus aversus est nec surgere potest, sic nec illi ...; quomodo in hoc m(o)ni-ment(o) animalia obmutuerunt nec surgere possunt, nec illi...

CIL XII 11069/70; *Audollent* бр. 111/112; из једне гробнице у Аквитанији, данашњи *Département de la Charente — Inférieure*, после 172. год. н. е. Крај оштећен.

16

...ab hac hora, ab hoc die, ab hac nocte... tere, contere, confringe... et trade morti filium Aselles Praesetium pistrinarium, qui manet in regione nona, ubi videtur artem suam facere, et trade Plutoni, praeposito mortuorum, et si forte te contempserit, patiatur febris, frigus, tortionis, palloris, sudores, horripilationis meridianas, interdianas, serotinas, nocturnas, ab hac hora, ab hac die, ab hac nocte, et perturba eum, ne reprehensionem habeat et si forte occasionem invenerit, praefocato eum, Praesetium, filium Aselles, in thermas, in balneas, in quocumque loco; cup-pedem frange Praesetio Aselles, et si forte te seducat per aliqua artificia et rideat de te et exsultetur tibi, vince, peroccide filium maris Praesetium pistrinarium, filium Aselles, qui manet in regione nona, ede, ede, tacy, tacy.

CIL VI 33899; *Audollent* бр. 140; *Wiünsch* I стр. 6 и д., 102; из Рима, 2—3. в. н. е. Почетак оштећен. Поред заклињања слика Тифона Сета, мађијски знаци, ефеска писмена (*Ephesia grammata*), као и имена Презецијевор оца (*Victor*) и мајке.

17

A

Malcio Nicones oculos manus digitos brachia ungues capillos caput pedes femur ventrem nates umbilicum pectus mamillas collum os buccas dentes labias mentum oculos frontem supercilia scapulas umerum nervos ossum medullas ventrem mentulam crus questum lucrum valetudines defigo in has tabellas.

B

Rufae Pulicae manus dentes oculos brachia ventrem mamillas pectus ossum medullas ventrem ... crus os pedes frontem ungues digitos ventrem umbilicum cunnum vulvam ilia Rufae Pulicae defigo in has tabellas.

Audollent бр. 135; из Номентa у Лацију, 3. в. н. е.

А

Бахахих... ти, који си велики демон у Египту, вежи, чврсто спутај Мауруса, борца с дивљим зверима, сина Фелицитатиног; Јерки, уграби му сан, нека не заспи Маурус, син Фелицитатин; Парпаксине, свемоћни боже, одведи у подземно царство Мауруса, сина Фелицитатиног; Ноктуките, ти што држиш области Италије и Кампаније, ти кога вукоше по Ахерузијском језеру... одведи у тартарске дворе Мауруса, сина Фелицитатиног, у року од седам дана! Битибахк, демоне, ти који држиш Италију и Африку, који сам јездиш преко мора — продри кроз душу и дух Мауруса, сина Фелицитатиног; продри у сваку лекарију, у сваку амајлију, у свако заштитно средство и у свако уље којима се маже против урока; и водите га са собом, вежите га, чврсто га спутајте... прогутајте, прождрите, уништите срце, удаве, утробу, дроб Маурусу... сину Фелицитатином.

Б

Зграбите Мауруса, сина Фелицитатиног, учините да пребледи, да је невесео, суморан... да занеми, да није кадар да влада собом; у свакој борби, у сваком окршају нека занемоћа, нека се стропошта... Маурус, син Фелицитатин; нека под венцем амфитеатра Маурус, син Фелицитатин, искуси додијалост у публици... Нека се поквари, нека се скроз-наскроз иштети Маурус, син Фелицитатин, нека не буде кадар да намиче мреже на медведе, да их спута... нека не буде кадар да чврсто шчепа противника, нека му се сврзу руке и... ноге, нека не буде кадар да потрчи, нека занемоћа... Нека га у свакој борби напусте душа и дух, нека га у сваком окршају рашчерече, премлате, израђаве... нека буде најурен, нека га одвукү, нека одлази отүда (из арене) Маурус, син Фелицитатин; нека се срүши ничице под венцем амфитеатра. Брзо притисните, прикүјте, прострелите, уништите Мауруса, сина Фелицитатиног...

А

(У вашем...?) (призивам) Дијану и Марса — вас, божанства везивања — да ме избавите од лонца; Еүзебија удрите на мүке, свежите га чврсто, а мене избавите!

A

Bachachych ... qui es in Aegypto magnus daemon obliges perobliges Maurussum venatorem, quem peperit Felicitas; lerki, auferas somnum, non dormiat Maurussum, quem peperit Felicitas; Parpaxin, deus omnipotens, adducas ad domus infernas Maurussum, quem peperit Felicitas; Noktukit, qui possides tractus Italiae et Campaniae, qui tractus es per Acherusium lacum ... perducas ad domus tartareas Maurussum, quem peperit Felicitas, intra dies septem; Bytybachk daemon, qui possides Hispaniam et Africam, qui solus per mare transis, pertranseas animam et spiritum Maurussum, quem peperit Felicitas; pertranseas omne remedium et omne phylacterium et omne tutamentum et omne oleum libutorium; et perducatis obligetis perobligetis ... absumatis desumatis consumatis cor membra viscera interanea Maurussum, ... quem peperit (Felicitas).

B

Deprendatis et faciatis pallidum maestum tristem ... mutum non se regentem Maurussum, quem peperit Felicitas; in omne proelium, in omni certamine evanescat ruat ... Maurussum, quem peperit Felicitas; desub amphitheatri corona taediantem auram patiatur Maurussum, quem peperit Felicitas ... Perversus sit, perperversus sit Maurussum, quem peperit Felicitas ... Perversus sit, perperversus sit Maurussum, quem peperit Felicitas, nec laquos possit super ursum mittere, non alligare ...; conlegam tenere omnino non possit, manus illi et ... pedes illi obligentur, non possit currere, lassetur ... Animam et spiritum deponat in omne proelium, in omnibus congressionibus depannetur vapulet vulneretur ..., inde e(x)igatur trahatur exeat Maurussum, quem peperit Felicitas; desub amphitheatri corona facie ad terram (corruat). Cito depremite defigite perfigite consumite Maurussum, quem peperit Felicitas ...

Audiollent бр. 250; из Амфитеатра у Картагини, 3. в. н. е.; палицје (B) које почиње ефеским писменима, тешко је општећено.

A

INABIHTIARO vestro (Di)anam et Martem vinculares, ut me vindicetis de ququama; Eusebium in unguilas, obligetis et me vindicetis.

Б

Положио сам (овде) име Еузебије.

Магијско лечење

20

ПРОТИВ ГЛАВОБОЉЕ

Напишеш на листу папируса имена дивљих животиња и привежеш га за главу: лавица, лав, бик, тигар, медвед, пантер, леопард. Кад га привежеш у тишини, (гласно) изговориш ова имена.

21

ПРОТИВ КРМЕЉИВОСТИ

Ко често пати од крмељивости, нек ишчупа кајдучку траву из корена и нека начини од ње круг, а онда нека погледа кроза њ и нека трипут изговори: *EKSKI-KUM AKRIOSOS*; нека исто толико пута примакне онај круг устима и пљуне кроз њега, а онда нека траву натраг засади.

22

ПРОТИВ ЛУПАЊА СРЦА ИЛИ СРЦОБОЉЕ

Напишеш на оловној плочици: *KARYANK* ω *KARY-ANK* ω *N KARYANK* ω *Y*, онда окадиш амајлију стораксом и обесиш је кончићем о врат; тако ће ти добро чинити — зачудићеш се.

23

БАСМА ПРОТИВ КРЧАЊА У ЦРЕВИМА

Напишеш на оловној плочици и обесиш о врат:
Певај најпре ти, крчање,
и не мокри на онога ко те опева
као (што обично мокриш на) оне, и оне, и оне;
припремићу ти вино,
утишај пожду,
окани се Ноните,

B

Depostum
Eusebium.

CIL XIII 11340, III; на почетку ефеска писмена и чаробни знаци.

20

AD CAPITIS DOLOREM

Adscribes in papyro ferarum nomina et ad caput ligabis: Lea, leo, taurus, tigris, ursus, panthera, pardus. Dum ligaveris in silentio, dicis ipsa nomina.

Phys. Plin. Sang. бр. 1. — Уп. бр. 1.

21

AD LIPPITUDINEM

Qui crebro lippitudinis vitio laborabit, millefolium herbam radicitus vellat et ex ea circulum faciat, ut per illum aspiciat, et dicat ter: EXCICUM ACRIOSOS et totiens ad os sibi circulum illum admoveat et per medium exspuat et herbam rursus plantet.

Marcellus 8, 64. — Против ангине, уп. бр. 3.

22

AD CORDIS PULSUM VEL DOLOREM

In lamella stagnea scribes: KARYANK ω KARYANK ω N KARYANK ω Y et fylacterium de storace subfumigabis et in collo ex licio suspendes; ita proderit, ut stupeas.

Marcellus 21, 8.

23

AD CORCUM CARMEN

In lamella stagnea scribes et ad collum suspendes haec:

Ante cane, corcu,
nec megito cantorem
ut os, ut os, ut os;
praeparabo tibi vinum,
leva libidinem,
discede a Nonnita,

у име бога Јакова,
у име бога Саваота.

24

ПРОТИВ СВИХ БОЛЕСТИ ЈЕТРЕ

Ухватиш зелембаћа, извадиш му цигерицу оштрим крајем трске, онда је увежеш у пурпурну мараму или у крпу природно црне боје и обесиш је болеснику здесна о слабину или о руку кад му се јаве болови. Зелембаћа, опет, пусти док је још жив и реци му: „Ево, пуштам те живог; пази да нико не оболи од јетре кога год одсад дотакнем (твојом цигерицом)“.

25

ПРОТИВ ТРБОБОЉЕ

Сам, чист и удешен, начиниш конач од вуне или длаке коју си узео са зечјег трбуха. Ако га, онда, привежеш болеснику за трбух, њему ће веома добро чинити ако зеца пустиш живог чим уклониш вуну, и ако му при том кажеш: „Бежи, бежи, зеко, и носи трбобољу са собом“.

26

ЈОШ ЈЕДНО СРЕДСТВО ПРОТИВ ТРБОБОЉЕ

Узмеш пола осушеног вучјег срца, истуцаш га или начиниш пепео од њега, онда узмеш од тога с два прста и, кад дође недеља сипаш у чисто вино; претходно, кад си већ сасуо прах, начиниш над пехаром знак крста и изговориш: „Пати се (тј. болесник); Христе боже, тако га ти избавио“. Ово изговориш три пута.

27

ПРОТИВ БОЛОВА У БЕШИЦИ

Узмеш свињску бешику — за мушкарца бешику вепра, за жену крмаче — и напишеш на њој: *ABARA BARBARICA BORBON CABRADU BRABARASABA*, као и име онога кога видаш, а онда му је обесиш на пупак.

in nomine dei Iacob,
in nomine dei Sabaoth.

Marcellus 21, 2.

24

AD HEPARIS SIVE IECORIS VITIA OMNIA

Lacertam viridem prede et de acuta parte cannae iecur ei tolle et in phoenicio vel panno naturaliter nigro alliga atque ad dextram partem lateris aut brachii laboranti hepatico suspende, sed vivam lacertam dimitte et dicito ei: 'Ecce dimitto te vivam; vide, ut ego quemcumque hinc tetigero, hepar non doleat.'

Marcellus 22, 41.

25

AD COLUM

Filum, quod ex lana vel pilis, quos de ventre leporis tuleris, solus purus et nitidus facies. Quod si ita ventri laborantis subligaveris, plurimum proderit, si sublata lana leporem vivum dimittas et dicas ei, dum dimittis eum: 'Fuge, fuge, lepuscule, et tecum aufer coli dolorem!'

Marcellus 29, 35.

26

ITEM AD COLI DOLOREM

Medium lupi cor siccum tritum sive cinus factum ex eo duobus digitis tollis et in mero die lovis dabis; pirus super calicem, cum iam pulverem miseris, facies signum Christi et sic dicis: 'Torquetur; sic, deus Christus, libera eum!' Hoc ter dicis.

Phys. Plin. Sang. бр. 22. — Против шұльева ұп. бр. 4.

27

AD VESICAE DOLOREM

Scribes in vesica porcina, masculo de masculo, feminae de femina, et ad umbilicum suspendes — et eius nomen scribes, cui facies—:

ABARA BARBARICA BORBON CABRADU BRABARASABA.

Phys. Plin. Sang. бр. 27.

ЈЕДНОСТАВНА БАСМА КОЈА, КАЖУ, УБЛАЖАВА КОСТОБОЉУ

Пљунеш у шаке пре него што ујутру дотакнеш земљу с кревета, онда превучеш рукама од глежњева и табана до врхова прстију и изговориш: „Бежи, бежи, костобољо, и сви болови у жилама — бежите од мојих ногу и од свих мојих удова“, или, ако бајеш коме другом, казаћеш: „(од ногу и удова) тога и тога, сина те и те. Отров се отровом побеђује, али посну пљувачку ништа не победи“. То изговориш трипут, онда пљунеш на оба табана, себи или већ ономе кога видиш.

28

CARMEN IDIOTICUM, QUOD LENIRE PODAGRAM DICITUR

In manus tuas expues, antequam a lecto terram mane contingas, et a summis talis et plantis usque ad summos digitos manus duces et dices: 'Fuge, fuge, podagra et omnis nervorum dolor de pedes meos et omnia membra mea', aut, si alii praecantas, dices 'illius, quem peperit illa. Venenum veneno vincitur, saliva ieiuna vinci non potest.' Ter dices haec et ad singulas plantas tuas vel illius, cui medebere, spues.

Marcellus 36, 70.

Скраћенице

Audollent	A. Audollent, <i>Defixionum tabellae</i> , Париз, 1904.
CIL	Corpus Inscriptionum Latinarum, Берлин, 1863 и дд.
Marcellus	Marcellus, <i>De medicamentis</i> , изд. М. Niedermann и Е. Liechtenhan, Берлин, 1968.
PGM	<i>Papyri Graecae magicae</i> , изд. и прев. К. Preisendanz, Лајпциг/Берлин, 1928 и дд.
Phys. Plin. Sang.	<i>Physica Plinii Sangallensis</i> (према: А. Önnorfors, <i>Iatromagische Beschwörungen in der „Physica Plinii Sangallensis“</i> , <i>Eranos</i> 83 [1985], стр. 285 и дд.)
Wünsch	R. Wünsch (изд.), <i>Sethianische Verfluchungstafeln aus Rom</i> , Лајпциг, 1898.

Напомене

Уз бр. 2 *Transvoratus (Trav-)*, дословно: „гутање”, вулгарнолатинска глаголска именица. — *ossim, -i*, уместо *os, ossis*, представља познолатинску творевину. — *spina* („трн, кичма”) може значити и „рибља кост”. Овде је без сумње реч о једној врсти аналогне магије.

Уз бр. 4 Прва формула састављена је од ефеских писмена (*Ephesia grammata*); у другој *absis* представља правилни *iussivus* са значењем „далеко те било”. — *tollere* уместо *sumere, capere* припада познолатинској колоквијалној употреби (уп. Вулгата, *Постање* 6, 21; Августин, *Conf*, VIII 12, 29: *tolle, lege; tolle, lege* „узми, читај”), често је и у језику рецепата. — *nudum*: голотиња има култно и магијско значење. — Хромоаналогију треба довести у везу са симиле-магијом.

Уз бр. 9 Чаробник говори у Септимино име. У завршној претњи представља нам се као *decanus* „великог бога Ахрамахалале” (о тзв. деканима у египатским астролошким представама уп. RE, Suppl. 1, стубац 338 и д). „Велики бог” на почетку заклетве по свој прилици је Озирис. *Anteros* (овде у асс. pl.) био је један Купидон који се посебно старао о несрећним љубавницима. Бог са соколом на глави јесте Хорус. Седам звезда (које се често јављају у халдејској магији) представљају седам планета (Сатурн, Јупитер, Марс, Венера, Меркур) заједно са Сунцем и Месецом. — *in mentem habere*: вулгарнолатински, уместо *in mente habere*. — *adyton* (гр), дословно: „место где се не сме ступити” (унутарњи, скривени део храма); овде је преиначено у именицу мушког рода 4. деклинације. Ταφη у класичном грчком значи „погреб” или „гроб”, касније и „саркофаг”.

Уз бр. 10 Оловна плочица исписана на обе стране (А и В), са двоструком наменом: стећи Викторијину љубав, и (помоћу клетве) уклонити такмаца Балинка. — *Alimbeu...* имена демонâ који се не спомињу нигде другде. — *deliciae (-ias* у оригиналу): овај *plurale tantum* представља апозицију уз субјекат (*Victoria*) који треба допунити уз *veniat* (уп. Плаут, *Persa* 204: *Paegnum, deliciae pueri, salve*; Циц. *Att.* I, 8, 3: *Tulliola, deliciolae nostrae*).

Уз бр. 11 На почетку се може разазнати и обраћање неком демону, као и речи *dae(mon)* и *infernales*.

Уз бр. 12 Облици *seic, quei* и *tibei* говоре у прилог давању у 1. веку п. н. е, или бар у Августово доба; *-os (mortuos)* чува се све до класичног периода иза и. — *istic* уместо уобичајеног *hic* уз *sepultus (-a) est* при-

пада вулгарном говору. — Вокатив *Dite* (као нпр. *Harpage* од *Harpa*, Плаут, *Pseud.* 665) представља аналогну творевину (према завршетку *-e* из 2. дефлекције). — *Rhodine (tibi commendo)* уместо *Rhodinem* (завршно *m* недостаје и у четири последња женска имена).

Уз бр. 13 На наличју плочице клетва се понавља готово од речи до речи. Бог коме се њен аутор обраћа јесте Плутон.

Уз бр. 14 *Minus facere*: познатолатински уместо *aufferre, eripere* „дићи, украсти“ (*minus esse*: „недостајати“).

Уз бр. 15 Правничка клетва „везивање“. Оригинал, састављен на веома вулгарном језику (*adsin, possun* уместо *adsint, possunt, at* уместо *ad* и *sl*), пронађен је заједно са једним новчићем из 172. године (са представом Марка Аурелија). — *catellus*: вероватно псе-танце које је заједно с мајком убијено у претходној фази магијске радње, што би требало да симболизује немоћ и смрт противника у парници. — *aversus est*: од пасивно-медијалног *averti*, „окренуло се ничице“ (тј. „лежи мртво“).

Уз бр. 16 *Regio nona*, девети градски округ било је Марсово поље (*Campus Martius*). — *febris, tortionis, palloris, horripilationis*: асс. пл. уместо *febres* итд. — *prae-focato*: императив футура на *-to* у вулгарнатолатинском (уп. *megito* бр. 23 и *dicito* бр. 24). — *in thermas, in balneas*: вулгарнатолатинска конструкција (уп. *in mentem* бр. 9, *in numerum* бр. 12, *in omne proelium* бр. 18 В). — *filius maris* или *terrae*: „син мора“, „земље“ — назив за бездушног, окорелог човека, „уображеног типа, ниткова“ или „скоројевића“.

Уз бр. 17 Тзв. дефиксија удова.

Уз бр. 18 *In omne proelium*: уп. напомена уз бр. 16. — *depannetur: depannare* у значењу *dilacerare*, „растргнути“, јавља се само овде и у једном глосару.

Уз бр. 19 У облику *INABIHTIARO* издавачи *CIL XIII* верују да су препознали име бога Интараба (*Intarabus, Entarabus*), поштованог међу Треверима. То је, ипак, мало вероватно. Дијана и Марс спомињу се на још једној оловној плочици, нађеној у амфитеатру у Триру (*MARTI ET DIANAE, CIL XIII 11340, IV*). Придев *vincularis, -e* није документован нигде другде; требало би га свакако довести у везу са *obligetis*. — *quinta* уместо *sucuma*: „лонац, мањи казан за купање“ (Петроније 135, 4; Марцијал X 79, 4) овде је или погрдни надимак, или (као *pars pro toto*) ознака куварева ради-

онице. — *Eusebium in unguis* (sc. *mittatis, mittite*); као „*Christianos ad leonem*“: „(предајте) хришћане лавовима“ (Тертулијан, *Apol.* 40, 2). — *ungula*: „канџа, копита“, познатолатински и у значењу *unguis* („нокат“); код хришћанских писаца „гвоздена канџа“, а у *plu-galu*, чини се, „мучилиште“. — *PEPOSTVM* (у оригиналу) зацело је погрешно написано *DEPOSTVM*, са вулгарнолатинском синкопом (од *depositum*). Изговарање имена треба да захвати у читаву личност именованог.

Уз бр. 20 Покласично *dum* у функцији темпоралног *sim*.

Уз бр. 21 *Lippitudo* (од придева *lippus*, *-a*, *-um*: „крмелјив, запаљених очију“, нпр. Хорације, *Sat.* I 5, 30) латински је термин за грчко σφραλια или σφραλιωτες („крмелјиве очи“, одн. „крмелјивост“).

Уз бр. 22 *Phylacterium* (φυλακτιριον): „заштитно средство“, јавља се код Марцела четири пута у значењу „амајлија“ (и код Амброзија у једној проповеди [24, 6 = PL 17, 655]). — *de*, инструментал. — *styrax*: жбунаста биљка од које се добија миришљава смола (и сама та смола).

Уз бр. 23. *Corcus* (?), *-i* је именица која је недвосмислено посведочена само код Марцела (четири пута), а етимолози је тумаче као скраћени облик грчког κοροριδη или коркориδμος („крчање у цревима, потмулн звук“). Међутим, из Марцела 21, 3 могло би се закључити да је реч о некој врсти женског одлива (или да је *corcus* узрок тој појави). — *megito*: тзв. императив футура (уп. напомену из бр. 16) од *megire* = *meiere*. — *utos, utos, utos* (у рукописима) Узенер емендира у *ut hos*, али *h* је анахроно у једној вулгарнолатинској формули 4./5. века, када се овај глас већ одавно не изговара.

Уз бр. 24 *De*, инструментал, уп. напомену уз бр. 22. — *ei* и *laboranti hepatico*: тзв. *dativi sympathetici*.

Уз бр. 25 Чистоћа има профилактичко значење код магијских радњи.

Уз бр. 26 *Medius*, *-a*, *-um* већ у класичном латинитету има значење *dimidius* „пола“ (уп. шпан. *medio*, итал. *mezzo*). — *tritum sive cinus factum*: acc. *absolutus*. Номинатив *cinus* развио се у познатолатинском. — *sic* које уводи жељу подједнако је класично и вулгарно.

Уз бр. 27 *Suspendes... scribes, cui facies*: хистерон протерон.

Уз бр. 28 *Idiota* (ἰδιώτης): „незналица, необразован, неискусан човек, лаик, ошљар” јавља се у латинском већ код Луцилија (2. в. п. н. е), код Цицерона и др, а придев *idioticus*, *-a*, *-um* (вулгарнолат. *izoticus*, отуда итал. *zotico* „груб, неотесан”) тек ретко, и то најпре код Тертулијана (у значењу „једноставан, необразован”). — *ille, illa* има неодређено значење („тај и тај”, „*N.N.*”). — *Venenum veneno vincitur*: уп. Плиније, NH 20, 131 *adeo etiam venenorum venena sunt*: „чак и за отрове постоје отрови”).

Превод и напомене
Дарко Годоровић

Песничка обзорја

ЗАТОЧЕНИЦИ СУДБИНЕ

ЕМИНА

Чудно душа ноћас сања:
У руци јој беше грана
Неког дрва зимзелена.

Удари ме нежно њоме,
И обори плахо очи,
Порумене лице њено,
Лице бело, нељубљено.
Замириса коса њена,
Кад поскочи и побеже
Кано срна погођена.

*Владан Радовановић
Лазаревац*

СТАРИНСКА ЖЕНА

Кад она за 'леб натире,
Сва кућа шкрипа.
Климају се цигле у дувару,
Оцак ко сиљив рипа
И мути се вода у бунару.
Угњечила би кола и волове,
Камениго и шумовито,
Пепео, ватру, секиру и цепало,

Море и морско корито,
Сто би ђавола под њеном руком
Крепало.

Кад легне под човека,
Рату није вајда да почиње.
Позивар бадава у добош удара,
Она војника с пушком зачиње,
Плећатијег од кревета
Што шета,
Од дувара до дувара.

Кад се порађа,
Пуца земља ко леденица
И дуд јаловац огрозда од рода,
Шкртуће жито и воденица,
Из бунара кљукне камен и вода.

Буде ли син,
Купиће му чоано одело.
Роди ли ћерку,
Дуга два пута опаше село.

Слободан Ристовић
Севојно

МРАЧНА ТРАВА

Девет мракова има.

Мрви се и жар заговара,
У неначетој води кува,
Три ужарена камена умива:

Црвени да изгориш,
Црни да потонеш,
Бели да одлетиш.

Зоран Јерemiћ
Ужице

КРЧАГ

Заробљен судбином
Свога стомака
Брекће у зноју.

На бунару
Испрати вече
Поздрави зору.

Са сељаком
Јутро коси
Подне умива
Воће на темени коси.

Њива га на грудима мазе
Година му на челу оседи
Зима му се
На трноши тегли.

Љубиша Милетић
Камијево

У ГЛИБУ

У мокрој њиви заглибих кола
Пуна товара неке летине,
Те псујем и Бога и вола,
Псујем и свеца и заветине.

Точак угресо до трупине
И жмрћка во у месту мучине,
Ја смуцам коље по плотовима,
Пун неке дивље горчине.

Упрежем снагу тела у осовине
И газим по меком смету блата,
Па истоварам кола летине
И кунем себе, оца и брата.

Златимир Пантић
Штубик

Поводи

ОТКОСИ НАРОДНИХ УМОТВОРИНА

(погледи, размишљања, записи)

Загонетке — прапочетак надреализма

У целокупном народном стваралаштву по садржини, начину употребе и ширењу, а посебно по улози коју имају у говору — загонетке се од осталих облика знатно разликују и стоје као целовита посебност. Чак би се могло рећи, с обзиром на времена у којима су настале и на време у којима трају, а пре свега и изнад свега на високо присуство маште и смеле метафоричности, да су загонетке чудесан узлет човекове духовности.

Порекло загонетки сеже у прадавна времена сиромашних човекових сазнања о природи и сопственом животу. То време примитивних представа о универзуму карактеристично је по сликовитом сазнавању и представљању појава, слично дечјем односу према животу. Суштина тог односа јесте постављање питања и тражење одговора о догађајима, људима и окружењу. Постављено питање у то време и на том образовном нивоу човека јесте онај прави мисаони а у исто време и метафорични однос према животу.

Загонетка спада међу прве говорне клишеје које је човек створио. Она је прва информација, прва уметничка интерпретација објективне стварности у видокругу човека и његовог тадашњег

познатог историјског искуства. Загонетке су некада биле „култне и религиозне формуле у којима се крио митски и мистериозни смисао космогонијског света”.

Овом облику народне књижевности мало је посвећивано пажње а дато им је неодговарајуће место у историји човекове духовности. Пренаглашена је њихова забавна функција а мање истинита она страна ових кратких и врцавих творевина која развија смисао за сликовито и метафорично поимање света, посебно код деце, што је изузетно важно.

Уметнички домет загонетке сасвим је оригиналан у односу на друге врсте народних умотворина. Наиме, свака загонетка је минијатурна целина са свим карактеристикама уметничке слике, па чак уметничког дела. Као и у уметничком делу, загонетка доноси нову стварност засновану, дакако, на животној збиљи. Уметничка интерпретација животне реалности у загонети је смела, неочекивана, и представља блистави узлет маште. Метафора загонетке је скоро увек надреална. Ту сада долазимо до најзначајније компоненте природе загонетке: остварење надреалистичке слике у оквиру минимума речи.

Загонетке ће одолевати временима прелазећи са генерације на генерацију у неизмењеном облику захваљујући својој краткоћи и лакој запамтљивости. Због тога су у загонеткама сачувани неки елементи мишљења и одсликавања живота, карактеристични за време њеног настанка. Загонета се о предметима из свакодневног живота, о животињама и природи, али ту се сажима и човекова искуствена мудрост. Ништа тако, па чак ни бајка није подстицала машту чинећи праве чаробне лавиринте као што то чини загонетка. У загонеткама је остварен најсмелији продор у свет надреалне метафоричности што га је човек никада учинио, од искона до данас. Лако је закључити да су „кратки облици” — изреке, пословице и загонетке били први књижевни облици створени у колективном памћењу народа.

Као што се види, у загонечи можемо, на најмањој дужини књижевног исказа коју је могуће остварити, препознати структуру књижевног дела, а пре свега: експозицију, кулминацију, расплет. Наводим три загонетке као пример за ову тврдњу: *Триста јаше, триста паше, један пуче, сви стадоше* (разбој). *Ја усекох лесков штап, на га баџих под облак и укинух коло девојака* (јабуче). *Скочи срна иза трна, где је пала, ту нестала* (варница).

Загонетка је увек обликована у ритмичком складу, често римована. Неке дуже могуће је преорганизовати у стихове и тако добити нову, поетску структуру:

И у мене,
И у тебе,
И у пшенице,
И у овце
Бјелице.

(разљубак, на горњој усни)

Поетика загонетки открива узбудљиво сазнање о максимуму значења постигнутом минимумом речи. Свака загонетка је бривка слика надреалистичне метафоричности и игре маште. Смелост метафоре одређује успешност и лепоту загонетке. С обзиром на старост загонетке, можемо рећи да су оне први човеков облик надреалистичког сликања стварности. Тврдим да надреализам као облик мишљења и стварања уметничких лепота у загонеткама има свог прансконоског претходника. Заједничко у надреалистичкој поезији и загонеткама јесте неособуздана машта, непостојање било каквих формалних правила у исказивању поређења предмета и појава са њиховом постском сликом, слобода и непредвидљивост поентирања и налажења преносног значења речи као и метафоричних целина.

Загонетка је специфична и по томе што се може читати али и исказивати у дијалогском облику између најмање два или више саговор-

ника. Суштина загонетања јесте изазивање маште маштом, „закукуљеним замумуљеним” питањем које, у ствари, и није ништа друго него надметање у стварању и тумачењу метафоричког начина мишљења и говорења. Могли бисмо рећи да је загонетка једно од најстаријих уметничких дела које је увек било везано и са „рецепцијом” јер је она целовита и смислена само онда када се у дводелном исказивању оствари и питање и нађе одговор. То је по свему необична „рецепција” уметничког дела јер садржи активан став примаоца који се састоји у „откључавању” метафоричне слике и њеном превођењу на свакодневни одгонетнути појам.

Најлепше приче, песме, изреке, пословице, брзалице, ребалице и загонетке чуо сам од своје мајке Милке и оца Николе. Овде доносим ниску загонетки које је мајка Милка казивала за своје осморо деце, радујући се са њима чаробној игри ума и духа и сваком нађеном и ненађеном одговору.

1. Пуи лончић зелених обојчић'. (кунус)
2. У наше Анице деветоро тканице. (каца и обручеви)
3. Нити вељо, нити реко, само ти се каже. (нити у разбоју)
4. Два лончића, четири заклопчића. (очи)
5. Секутићи секу, вукотићи вуку, сам буљубаша преврће. (руке, зуби и језик)
6. Црвен јарац по кошари скаче. (језик)
7. Два се деда за браду тегле. (гребени)
8. Два дедака, обадва једнака. (гребени)
9. Тига мени, тига теби, ти га не мож' погодити. (разбој)
10. Триста јаше, триста паше, један пуче — сви стадоше. (разбој)
11. Виче Ваја иза гаја, проводи ме крај кокошију, не бојим се паса. (глиста)
12. У гори без мозга лаје. (секира)
13. У дну мора тунтулово јаје. (Месец)
14. Ја усекох лесков штап, па га бацих под облак и укинух коло девојака. (јабуке)

15. Скочи срна иза трна, где је пала —
ту нестала. *(варница)*
16. И у мене, и у тебе, и у пшенице и у овце
белице. *(разљубак на горњој усни)*
17. Једна капља воска, свему свету доста.
(сунце)
18. Зелен Бука по потоку звука, зелена му
капа до ушију клапа, *(лешник и коруга)*
19. Пун брег бубрег'. *(кромтири и
кромтириште)*
20. Два вола сүводола, међу њима змај лежи.
(корице и мач)
21. Отерах краву јалову, дотерах стеону.
*(вучија — посуда за воду, носи се на
извор празна, враћа пуна)*
22. Во уђе у кошару само рози не могаше.
(сврдло)
23. Заклах вола на врх Кика,
Сав се свет свика,
Сваком дадо по ребро,
Мени оста во цно
Ко и био.
(клип кукуруза и перушке)
24. Ашина, дашина, на њему 350 кожүшина.
(петао)
25. Фино, префино,
При трнчићу,
Приенгато,
Пришенгато,
При горици,
Зелен-росној.
(девојка са ћерданом)
26. На сред поља лончић ври. *(мравињак)*
27. Шило-бодило, по пољу ходило, нит јело
нит пило, увек дебело било. *(ћускија)*
28. Пет баба једна другу бада. *(игле за
плетење)*
29. Четири брата низ гору лете, један другог
не могу стићи. *(точкови на колима)*
30. На једна врата убох, на двоја изабох.
(панталоне)
31. Сва гора покисла, само четири прста
не могаше. *(кравље виме)*

32. У горици на једној ножици. (*печурка*)
33. Ја га узех у крчае,
Па га носих у вртаче,
Доста дође, за њ'га дође,
И ја дође, за њ'га дође.
(*рало*)
34. Кроз воду иде, воду не додирује. (*сенка*)

Брзалице

Брзалице ваља посматрати ван књижевних и естетских вредности. Њихов задатак је да низом речи са згуснутим сугласницима и у садејству са другим сличним речима необичног и тешког изговора омогуће, у првом реду деци и млађима, да вежбају и „ломе језик“ да би кроз језичку игру правилно изговарали тешке речи. То је, у целини гледано звучна играрија, вербална авантура кроз лавиринте језичких вратоломија. Само правилно изговорена брзалица, а добра је она која се тешко изговара, има праву улогу. Брзалице су, некад храпав некад милозвучан склоп гласова и речи, које убрзано изговорене стварају ритмичко сазвучје и тешко распознавање смисла у целини реченице. Увек су од само једне реченице, потребно их је што брже изговарати, а да се притом не направи ни једна грешка у изговору. За децу су брзалице прави изазов за такмичење у брзом изговарању. Учестано изговарање брзалица ствара неочекиване језичке каламбуре и изазива, нарочито код деце, буну смеха. Забавна и образовна страна брзалица очигледно се постижу на једноставан начин, самим изговарањем специфичних реченица, са унутарњим, заучастим сплетовима сугласника и грешкама у изговарању.

Следећу ниску брзалица записао сам такође од мајке Милке.

1. На врх брда врба мрда.
2. Чекићем ћу те, чекићем ћеш ме.

3. Ја пробох покрај злокотлокрпове куће,
злокотлокрп котле крпи, а злокотлокрпио-
вица рччак кува, око њих триста и троје
злокотлокрпчади.
4. Прође пољ кроз прокоп и пронесе трно-
коп.
5. Лежи куја жута у крај жути пута.
6. Кнеже, витеже, раскиселише ти се опан-
ци.
7. Петар плете Петру плет са три прута по
три пута.
8. Котлокрп кото крпи, а котлокрповица ко-
то калајнише.
9. Прокапа кап кроз покровац, те у лонац.
10. Прокицошио ли си ми се, сине?
11. Проши конац кроз покровац.
12. Разрасте ли се орашчићу у вршчић?
13. Свака сврака скака на два крака.
14. Црвена крвца из срца врца.
15. Црква и пред црквом предцрквац.
16. Четири чавчића на чунчићу чучећи
чијућу.
17. Шап деветоронаш, како се раздевето-
ронашно!

Палиндроми

На грчком реч палиндром значи: повратак, који се враћа. То је реч или реченица чији је смисао исти без обзира како се чита: с лева у десно или с десна у лево.

Палиндроми немају књижевну вредност али су занимљиви као једна од могућности језичког истраживања. Гледано с тачке теорије вероватноће то значи да је међу десетинама хиљада речи једног језика могуће паћи и такву комбинацију речи сложених у смислену реченицу која има исто значење и исте речи када се чита у оба правца.

Овде бележим низ занимљивих и лепих палиндрома (који се још у теорији књижевности

зову „баволи” или „рачји стих”) из српског језичког обиља.

1. Иду људи.
2. Ово је Јово.
3. Сир има мирис.
4. Е, нема за мене.
5. Удовица баци воду.
6. Ана воли Милована.
7. Исо, па, па, носи.
8. Они воле бело вино.
9. Саво, иди види овас.
10. Ти си Рако, мокар и сит.
11. Милићу, уви Иву у Ђилим.
12. Морам сићи с Маром.
13. Ратар и потоп.

Зравице

То су песме радосних тренутака, распеване, духовите, испеване у славу живота, доброг расположења и вина. У њима је много реторске разбарушености, лепе поентираности, често неочекиваних обрта. Оне се изговарају уз пехар или чашу пића, најчешће вина. Онај ко казује здравицу обраћа се најчешће домаћину куће, и у падахнутим стиховима пожели му срећу, здравље, родну годину, здрав пород. Зравице доносе дрониизијску ноту и пуноћу осећања живота.

Натегачу — па у бачу,
Па повуци,
Па докучи,
Па потуци,
Па повичи:
Аој, мајко, ала иде слатко,
Докле има нека цима,
Кад нестане, нек престане.

У наредној песми налазимо необичну мешавину благосиљања, клетве и здравице. Чуо сам је од моје мајке Милке, 8. IX 1985.

Дош'о кум куму на весеље
И донео велико поштење,
Череке печене, буклије наливене,
Како их налио, Бог му срећу нанио,
Ко му мануо, мануо му
Празним араром
Пред његовим пуним амбаром,
По тору ходио, овце бројио,
Овце му се јагњиле, краве му се телиле,
Волови му бугали а душмани хугали.

Здравица у широком замаху обасипа лепим жељама, доноси за цео живот виђење времена у коме влада срећа и хармонија. То се лепо види у следећој здравици коју сам записао од Радета Бегенишића, 28. XII 1990.

Здраво сте браћо,
Десно и лево,
Сретан био
Овај наш састанак
Ко Христу и Јовану
На води Јордану,
Здрав Јоксима кнеже,
Од Крајине крило,
Што год поч'о
Све ти у добри
Час било,
Широка ти стада
По пољима пасла,
На њивама твојим
Све 'шеница расла,
Вазда био сретан
Здрављем и поштењем
Ко Бурђево јутро
Житнијем рођењем!

Има веома кратких здравица (тростих или четворостих), ушлићу се као венчићи у веселом друштву, између „чаша и снаша”, као мали предак врцавости, да се помене Бог, домаћин, да не буде све само испијање већ и реч, пуна и духовита.

Ова литра мога деда Митра,
Кад он пио, ја гледио,
Кад он умро, ја наследио!

*

Ајд у име Бога
И светог крста
Да попијемо
Све до малог прста!

*

Да Бог поживи мене,
Мужа моје жене,
Девера моје снајке
И сина моје мајке!

*

Домаћине, фала ти на пићу
Што уочи овоме младићу,
Дочек'о ме као мила госта
А у кући свега им'о доста,
Воде, сира, соли, хлеба
И све друго што ти треба!

Лирско стваралаштво

Неизмерно је богатство лирског стварања нашег народа. Оно има што се преношења, запамћивања па и новог стварања тиче велику предност над епском поезијом. Лирски запис има не-

чег од мајсторства резбара или сликара, који у брзом потезу „ухвати” сјај природе, лепоту цвета, дозив даљина.

Гусле моје од јелове гране
А струне су од кобиле врране.

*

Коси косо, вечери је месо,
Кад увече, кад ли мисираче,
Ја завири, кад — кромпири,
Ја истресо, кад ли — месо.

*

Седам сати удара
Тамница се отвара,
У тамници никог нема
Само један попа дрема,
Ајмо попе напоље
Да видимо како је,
Како наша снаша
Љуби кочијаша,
Кочијаш се поноси,
Неће капу да носи,
Ја му купим шубару,
Он је баци у бару,
Ја му купим фес,
Он од земљу — трес,
Ја му купим шајку,
Он ми псује мајку.

Лепе су лирске песме које нешто набрајају. У већ замишљеном реду у песму ће бити ушлетено бројање: месеца у години, звезда, или нечег другог. Све је то лепршава, озвучена и лепо сročена причица у ритмичком одзвањању.

МАЈ, МЕСЕЦ, МАЈ

Да кажемо шта је један,
Једно сунце сија свима,
Мај, месец, мај,
Да кажемо шта је два,
Два ока мома има,
Мај, месец, мај,
Да кажемо шта је три,
Три ножице од столице,
Мај, месец, мај,
Да кажемо шта је чет'ри,
Чет'ри точка под колима,
Мај, месец, мај,
Да кажемо шта је пет,
Пет прстију рука има,
Мај, месец, мај,
Да кажемо шта је шест,
Шест месеци, па година,
Мај, месец, мај,
Да кажемо шта је седам,
Седам дана у недељи,
Мај, месец, мај,
Да кажемо шта је осам,
Осам стуба небо држе,
Мај, месец, мај,
Да кажемо шта је девет,
Девет браће Југовића,
Мај, месец, мај,
Да кажемо шта је десет,
Десет банки — стодинарка,
Мај, месец, мај.

И на крају, нешто уопште о записивању народних умотворина. Као семе ношено ветром кроз векове, од човека до човека, од генерације до генерације, крећу се кроз време и простор прелепе песме, приповетке, пословице, загонетке и обиље других врста неисцрпног народног духовног блага. Записати макар и најмању лирску песмицу, оштроумну изреку, значи за вечна времена сачувати аутентичну мисао и уметничку слику створену колективним памћењем народа.

Зирнуто благо народне креативности стоји као један од стубова наше народне самобитности.

Завршавам исписујући стихове успаванке коју је моја мајка Милка говорила својој деци, призивајући им сан на очи, у дугим планинским ноћима Босне. Она је пуна радости и безазлености, да би се крунисала завршним акцентом досезања сна о срећи.

БОГ МЕНИ СРЕЋУ ДА

Грличица грче,
Петар коња грче,
Дај ми Петре палицу,
Да убијем грлицу,
Грч мени со да,
Ја со волу дам,
Во мени лој да,
Ја лој орлу дам,
Ор'о мени крила да,
Ја крила Богу дам,
Бог мени срећу да,
Ја срећу па у врећу,
Преко прага па у кућу.

Боко Стојичић

О НЕОБЈАВЉЕНИМ КЊИГАМА ВОЈИСЛАВА М. ЈОВАНОВИЋА О НАРОДНОЈ КЊИЖЕВНОСТИ

Интересовање Војислава М. Јовановића — Марамбоа (драмског писца, критичара, професора, историчара књижевности, архивисте и дипломате) за народну књижевност огледа се у проучавању рецепције нашег фолклора у европском романтизму (у дисертацији о Мери-меовој мистификацији илирских балада), у приређивању цењених и веома популарних антологија народних песама и народних приповедака, као и у другим релативно малобројним објављеним студијама и прилозима. Након увида у рукописну заоставштину, која се однедавна налази у *Дому Војислава М. Јовановића*, и поред обиља грађе број његових завршених радова о народној књижевности није велики. Недовршени радови представљају особеност ове оставштине, која одражава намере истраживача да у одмаклим годинама у неколиким књигама заокружи своја сазнања о народној књижевности. На жалост, ни две антологије које је желео да приреди, ни збирка до тада непознатог певача, ни зборник радова о народној књижевности нису у потпуности завршени. Уз помоћ скица, планова, понуда издавачима и папира који сведоче о овим делима могуће је, ипак, реконструисати изглед неких од њих.

Намеру да састави антологију другачију од оне за школску употребу, Јовановић је исказао у првој реченици књиге која је објављена 1922. године. Та се антологија, како пише Јовановић, може сматрати и као претходно издање једне ве-

ће *Антологије Српске Народне Поезије*, намењене општем читаоцу. Касније његово занимање учинило је да његов наредни избор буду само јуначке песме. Војислав Јовановић је тако 23. фебруара 1955. године потписао уговор с „Нолитом“ о објављивању *Антологије српског епоса*. После неколико усмено договорених продужења рока за предају рукописа, Јовановић је, повређен „Нолитовим“ објављивањем четвртог издања антологије народних приповедака Милорада Панића-Сурепа, за коју је имао доказе да је састављена по његовој предатној антологији приповедака, 31. јануара 1957. раскинуо уговор. Неколико година касније, Јовановић је потписао уговор (31. 1. 1964.) с „Просветом“ по коме је био обавезан да књигу преда до краја јануара 1965. године, али она није никада одштампана.

Антологија српског епоса је безмало завршен рукопис са 52 песме из три класичне Вукове књиге и белешком да ће две бугарштице бити накнадно додате. Шира радна верзија садржавала је 85 песама, од којих су две биле из Милутиновићеве *Пјеваније*. Аутор је текст песама исекао из штампаних збирки, залепио на празне листове, исправио штампарске грешке, саставио речник страних и мање познатих речи, приредио податке о певачима. Вуковој белешци о песмама из четврте књиге Јовановић је, користећи се подацима из његове преписке, додао да је песму „Смрт војводе Пријезде“ певала слепица Јеца, а да је песма „Грујица и паша од Загорја“ (Вук III 5) од Марка Немањића или Јована Мићића.

Поредећи избор епских песама из предатне антологије и избор у *Антологији српског епоса* може се уочити да је Јовановић избацио из старијег издања песме о свецима, песме из *Пјеваније* (бр. 123, 129, 141), променио неке песме о Марку Краљевићу. Поред две песме старца Милије („Женидба Максима Црнојевића“, „Бановић Страхиња“), које вероватно због дужине нису ушле у прву збирку, додате су и „Женидба Краља Вукашина“, „Бој на Мишару“, „Бој на Сала-

шу”, а песме о Косову су враћене у изворни облик из Вукових збирки. У *Антологији српског епоса* нема поделе на циклусе која је била заступљена у антологији за школску употребу, као ни дељења песама на смисаоне, условно речено строфичне целине.

Идеја о *Зборнику лажне народне поезије* је проистекла из Јовановићевих вишегодишњих истраживања неаутентичних народних умотвори-на. У тексту „Сто хиљада стихова, — али колико фалсификата” (1958), он је објавио да ради на састављању *Антологије лажне народне поезије*. У каснијем раду Јовановић је одустао од ирони-чне двосмислености овог наслова, заменивши реч „антологија” називом „зборник”. Свестан да ће демистификовање дела народне традиције изазвати отпоре, Марамбо у почетним и јединим реченицама ненаписаног предговора за ову збирку пише: „Врло неблагодаран посао... Врло је вероватно да ће књига коју објављујем бити рђаво примљена, па чак можда осуђена од многих страна”.

Данас није могуће реконструисати изглед збирке лажне народне поезије, јер број „осумњичених” сакупљача и певача прелази стотину, а Јовановић није саставио списак изабраних песама. Из објављених и необјављених радова, грађе, приказа сопствених истраживања у Академијином „Гласнику” (1957), прекуцаних и преписаних стихова могуће је наслутиги да би у овој антологији били заступљени Б. Петрановић, Ј. Илић, Б. Главић, С. Милеуснић, Н. Кашиковић, Н. Шаулић, Ј. Максимовић. По свој прилици састављач није имао намеру да укључи преписе и плагијате, већ само фабрициране песме.

Војислав Јовановић је *Његошев зборник народних песама* замислио као збирку 110 песама Т(е)одора Икова Пипера које су записане Његошевим старањем 1835. и послате Вуку Караџићу. Откриће ове велике збирке, из које је Вук у својим књигама штампао чак 28 песама, иако је само за девет песама четврте књиге открио

име певача, начињено на основу Његошевог писма Вуку од 7. фебруара 1836. године, које је објавио Валтазар Божишић у Србу 1902. године. На основу тог писма Јовановић је у Вуковој заоставштини пронашао и идентификовао оригинални рукопис непознатог сакупљача 8552/257/VI, VII као Његошеву пошиљку са песама Тодора Икова. Како рукопис није обухватио 120 песама које се помињу у писму, ни 110 нумерисаних, Јовановић је предузео трагање за песама које су испуњавале 18 празних бројева, па је неке од њих и пронашао међу штампаним Вуковим песама. Он је употпунио и списак Љубомира Стојановића од 24 објављене и 16 препричаних песама из Црне Горе у државном издању (Вук VI—VIII) и указао да су то песме Тодора Икова.

У понуди „Просвети“ од 19. јуна 1961. године, откуцаној на седам страна са два прилога, приређивач је проценио да би Његошев зборник садржавао 12.500 стихова у издању које би имало бити слично „Просветином“ издању Његошевог *Огледала српског*, са предговором, коментарима, речником и регистрима (укупно 580—600 страна). Као рок до кога би рукопис био потпуно спреман за штампу, уз сарадњу помагача, Јовановић помиње 31. јануар 1962. године. Он у допису пише: „Ја сам завршио преписивање свих песама овог зборника које су се нашле у Вуковој заоставштини, данас на чувању у Српској академији наука“. У заоставштини нису нађени преписи, већ само кошуљице за песме, поређане као у рукопису, са белешкама о варијантама и понегде са библиографским подацима о студијама. Поред самог открића збирке интересантан је и Јовановићев коментар да ниједан од Вукових гуслара није заступљен толиким бројем песама у његовој збирци.

Саопштење о открићу Његошевог зборника је објавио Марко Кажих („Просвјетни рад“, 10. мај 1962.), истичући да је његову тајну решио Војислав Јовановић. У концепту писма Јовановић му пише да је за текст сазнао од Шоћа, бла-

годари му, и пита га да ли је могуће преко листа позвати неког сродника Тодора Икова који би нешто знао о њему. Исказује своје намере да дође у Цетиње, упореди рукописе писара и употпуни архивским истраживањима своја знања о певачу. За разлику од Живомира Младеновића који прећуткује Јовановићев налаз (10. Рад СУФЈ), Илија Николић 1970. године са поштовањем подсећа културну јавност на откриће *Његошевог зборника народних песама*. Љубомир Зубовић у књизи *Вукови певачи из Црне Горе* у првом и веома исцрпном тумачењу тематских и стилских својстава песама Икова оправдано и аргументовано указује на непринципијелност именовања овог зборника Његошевим именом. Његова разумно заснована нада да постоји Јовановићев предговор није се показала основаном.

Сабравши песме Тодора Икова Пипера које су штампане у четири Вукове књиге, укључујући и оне које су изгубљене, али за које је Јовановић доказао да су припадале рукопису (28), песме из три књиге државног издања (24), и песме из необјављених Вукових рукописа које су приредили Владан Недић и Живомир Младеновић (54), није могуће у потпуности заокружити збирку Тодора Икова — чак ни уз две песме за које Зубовић претпоставља да су биле саставни део Његошеве пошиљке (Вук I 203, 289).

Војислав Јовановић је у писму од 19. јануара 1964. понудио „Просвети” да објави књигу његових радова под насловом *Вуков зборник. Истраживања, разматрања, белешке из народне књижевности*. Наишавши на разумевање уредника Живорада Стојковића и Антонија Исаковића, Јовановић је током те године потписао са овим издавачем уговоре за чак три књиге — *Антологију српског епоса, Југословенске архиве у другом светском рату* и споменути *Вуков зборник* под промењеним именом *Зборник радова о народној књижевности*. Од 68 текстова које је требало штампати у две књиге зборника, само једну трећину су чинили објављени радови (1908—1957).

Поред студија и прилога, у књизи је требало да буду представљени: мишљења о сакупљачима Српске академије наука, извештај о раду Радмиле Ненин као текст о алманасима и календарима, понуда „Просвети“ за *Његошев зборник народних песама*, два прилога из „Политикине“ рубрике „Да ли знате“, излагања одржана у Институту за књижевност. Сви текстови су на српском језику осим два прилога на француском језику о баскијској народној песми и о Фортисовом преводу две Качићеве песме. Јовановић пише да зборник представља избор текстова, али је мали број радова о народној књижевности које Јовановић није укључио у овај зборник, као што су нпр. предговори антологијама. Текстови су повезани у три целине: у првој су питања опште природе, у другој се налазе проучавања наше народне књижевности у другим културама, док последњу групу чине радови посвећени лажним народним песмама и причама.

Издавање *Зборника радова о народној књижевности* по мишљењу Јовановића није било могуће, зато што је велики део необјављених текстова представљао тек грађу, исписе који су само аутору могли да буду упутства или асоцијације за стваралачко уобличавање материјала. Приказ сопственог дела на двадесет и једној страни омогућава нам да упознамо основне идеје и оних радова чије су фасцикле празне. Највише интересовања, наравно, изазивају необјављени, а завршени радови, као што су текстови о Шаулићу, излагања о украјинским преводима српских народних песама, и Белоновом спомену тужбалица (заправо прилог о путописима као изворима за познавање нашег фолклора), полузавршени текстови о Јовану Цвијићу и народној књижевности, и др. Део својих открића Јовановић је заштитио објављивањем кратких научних саопштења у „Гласнику САНУ“. Илија Николић, као асистент Јовановића, представио је његов налаз о песмама Лукијана Мушицког. Захваљујући професору Пантићу, неки од необјављених па-

пшра су ушли у научну литературу и пре преузимања Јовановићеве библиотеке и рукописне заоставштине од стране Универзитетске библиотеке. Новак Килибарда се у изради своје тезе користио радом Јовановића о Шаулићевој косовској епизици у оном делу у којем се говори о Петрановићу као фабриканту народне поезије. Љубомир Зуковић је љубазношћу Мирослава Пантића преписао понуду за *Његошев зборник народних песама*.

При крају свог прегледа може се закључити да *Зборник лажне народне поезије* није могуће реконструисати; *Антологију српског епоса* и зборник песама Тодора Икова би могли да буду приређени без Јовановићевих предговора. *Зборник радова о народној поезији* је могуће објавити, с тим што би претежни његов део чинили објављени, а сразмерно мали део необјављени радови.

Дејан Ајдачић

Садржај Зборника радова о народној књижевности (необјављени радови означени су звездицом)

- 1 За општи зборник наших народних песама
- 2 Ишчезнуће Вукових дела
- 3* Вукови рукописи народних песама у Српској академији наука
- 4* Вукови рукописи народних песама у Совјетском Савезу
- 5* Вукови рукописи на другим странама
- 6* Његошеви рукописи у Српској академији наука
- 7* Његошев зборник народних песама
- 8 Једна тобожња Његошева песма
- 9* Сарадња Лукијана Мушицког на Вуковом зборнику народних песама
- 10 О лажном портрету Филипа Вишњића
- 11 Филип Вишњић и Змај од ноћаја
- 12 Вук је сакупио песме шест разних народа

- 13* Питање посвете прве књиге Вукових песама
 14* Непознати помен наших тужбалица из 1547. године
 15* Јован Цвијић о српским народним песмама
 16 Косовска трагедија на енглеској позорници Шекспирова времена (1616.)
 17 Deux traductions inédites d'Albert Fortis
 18 Грофица Розенберг и њени „Морлаци“
 19 „Хасанагиница“ у енглеском преводу Валтера Скота
 20 Вампиризам у романтичној књижевности
 21 Un, deux, trois, etc... Vers a retourner
 22 Клод Форијел и српска народна поезија
 23* Грчке народне песме као извор „илирских балада“ Проспера Меримеа
 24* Вук Караџић у француским службеним новинама
 25 Karl Herloszon, немачки преводилац српских народних песама и писац романа о Шћепану малом (1828), пријатељ Симе Милутиновића
 26* Још један немачки пријатељ Симе Милутиновића
 27* О неким заблудама Леополда Ранкеа
 28 Карл Маркс и српска народна поезија
 29 Наше књижевне везе са Скандинавијом: Рунеберг
 30 Џон Бауринг и српска народна поезија
 31 Пушкинова песма о Караборџу
 32* Гогољ и наша народна песма
 33* Анатолиј К. Виноградов и „илирске баладе“ Проспера Меримеа
 34* Украјински преводи наших народних песама
 35* „Песма о коњу“ Иљфа и Петрова
 36* Један немачки естетичар о српским народним песмама
 37* Један швајцарски преводилац Филипа Вишњића
 38* Вук Караџић у Израелу
 39 Око корпуса народних песама: сто хиљада песама, али — колико фалсификата?

- 40 Романтика гусала у нумизматици и археологији, лажни златници српских царева и краљева и лажна круна цара Душана
- 41* Вуков поштовалац — фалсификатор бретонских народних песама
- 42 Красићеви плагијати
- 43* Питање „Алачевића зборника”
- 44* Фалсификати Луке Илића Ориовчанина, илирског песника, војног духовника и класичног археолога
- 45* Посмртни плагијати Драгутина Раковца
- 46* Греси народољубца: скупљачке и издавачке интервенције дона Миховила Павлиновића
- 47* Прота Никола Беговић, вероучитељ „Србоука”
- 48* Поп Балдо Мелков Главић и његове песмарице
- 49* Родољубиве мистификације Николе Т. Кашиковића, уредника „Босанске виле”
- 50* Родољубиве мистификације д-ра Сафета Башагића, оријенталисте, уредника „Бехара”
- 51* Књижарске шпекулације Абдулаха Хака, Осман-ефендије Сарајлића, Пертев-ефендије и других скупљача и издавача којих нема
- 52* Преварени филолог: несрећни случај д-ра Јована Максимовића, издавача „Златиборске виле”
- 53* Смрт бана Деренчина и њен песник
- 54* Мештровићева „Хасанагиница”
- 55* Муркова „Хасанагиница”
- 56* Народно песништво крушевачке Жупе: фалсификати учитеља Крсте Божовића
- 57* Народно песништво крушевачке Жупе: фалсификати професора Бире Милића
- 58* Антологија српских народних приповедака М. Панића-Сурепа
- 59 Сомборски портрет Краљевића Марка
- 60* Ко је измислио Мусу Арбанасу, савезника кнеза Лазара у Косовском боју
- 61* Фабрицирана косовска епика Новице Шаулића. „Хроника о косовском боју” Десимира Којчића, наставника из Билеће

- 62* Фабрициране тужбалице Новице Шаулића
- 63* Фабрициране народне приче Новице Шаулића
- 64* Лажне српске народне песме у Совјетском Савезу
- 65* Лажне српске народне песме у Великој Британији
- 66* Српска академија наука и њени сакупљачи
- 67* О изради библиографије наше народне песме
- 68* Календари и алманаси као органи наше народне књижевности у XIX и XX веку

Одзиви

УСМЕНО НАРОДНО СТВАРАЛАШТВО У СВЕДОЧЕЊИМА, САГЛЕДАВАЊИМА, ТУМАЧЕЊИМА (X)

(узајамност записаног историјског предања и усмене епске народне песме у студијама Јелке Ребеп и Наде Милошевић-Борђевић)

О узајамним односима усмене народне књижевности и тзв. писане литературе писано је у нас са различним успехом. Посебно су остали недовољно проучени односи између тзв. старе, средњовековне литературе на просторима Балкана и усмене народне књижевности. У контексту последње тврдње звучи свакојако парадоксално да су понајзанимљивије студије из области проучавања усменог народног стваралаштва написане управо у жељи да се свестраније осветли узајамност старе и усмене народне књижевности. Посебно су значајне расправе Драгутина Костића (*Старост народног епског песништва нашег*, Јужнословенски филолог, XII, Београд, 1933; *Песма о верном слузи*, Глас СКА, CLXVIII, Београд, 1935), Светозара Матића (*Откад почиње наше епско певање, Трагови стиха на стећцима у књизи Наш народни еп и наш стих*, Нови Сад, Матица српска, 1964; *Данилово Слово о кнезу Лазару, Бугарштица у Савинском летопису* — у књизи *Нови огледи о нашем народном епу*, Нови Сад, Матица српска, 1972). Инспиративни су били и бројни текстови Борба Сп. Радојичића, мада су превасходно били усмерени проучавању старе литературе. Међу њима се истичу мали прилози проучавању зачињања епске легенде на балканским просторима (*Епска песма југословенска из XI века, Gesta — Дела дукљанског кнеза Владимира, Почетак косовске легенде*, — у књизи *Књижевна збивања и стварања код Срба у средњем веку и у турско доба*, Нови Сад, Матица српска, 1967). На жалост, проучаваоцима усмене народне књижевности готово је остала изван видокруга студија врсног исто-

ричара уметности, Светозара Радојчића (*О неким заједничким мотивима наше народне песме и нашег старог сликарства*, Зборник радова Византолошког института САН, књ. 2, Београд, 1953). Радојчићева студија представљала је усамљен, појединачни напор да се наставе проучавања односа средњовековне књижевности и средњовековног сликарства с једне и усмене народне поезије с друге стране. Овај тип проучавања подстакао је још давне 1919. године Д. Витковић (*Utjecaj hrišćanske ikonografije na neke narodne pjesme*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, књ. XXIV, Zagreb, 1919).

Последњих двадесетак година испитивање узајамности усменог народног стваралаштва (посебно усмене епске песме) и старе књижевности стекло је угледно место у оквирима свеукупног проучавања усмене народне књижевности, превасходно захваљујући радовима Јелке Ребеп и Наде Милошевић-Борђевић. Реч је о два у основи различита приступа. Јелка Ребеп је склона поређењу старих писаних хроника, записаних повести са одговарајућим народним песмама. Први обиман рад такве врсте објавила је још 1976. године (*Приче о боју косовском*, Зрењанин, 1976). Након књиге која је бацила свакојако ново светло на изучавање косовске легенде, следиле су у низу једнако занимљиве монографије: *Легенда о краљу Звонимиру* (Нови Сад, 1987), *Гроф Борђе Бранковић и усмено предање* (Нови Сад, 1991). Недавно, крајем лета 1992. године изашла је из штампе и монографија о Сибињанин Јанку (*Сибињанин Јанко. Легенде о рођењу и о смрти*, Нови Сад, 1992). Нада Милошевић-Борђевић приступа проучавању односа усмене народне поезије и старе српске књижевности првенствено у смислу узајамности стилског исказа (*Историја предања на међи књижевности и историје — мотив убиства у лову*, Зборник у част Војислава Бурића, Београд, Филолошки факултет — Институт за књижевност и уметност, 1992; *Крај српског царства у Милутиновићевој Пјеванији*, зборник радова „Сима Милутиновић Сарајлија. Књијевно дело и културноисторијска улога“, Београд, Вукова задужбина — Институт за књижевност и уметност, 1993).

Монографију о Јанку Сибињанину, Јелка Ребеп рашчлањава систематично на четири поглавља: *мотив рођења, мађарско предање о рођењу Јаноша Хуњадија, мотив рођења у хроникама грофа Борђе Бранковића, смрт Сибињанин Јанка*. Минуциозном анализом утврђује да је легенда о Јанковом рођењу (по предању отац му је или деспот Стефан Лазаревић или мађарски краљ Сигисмунд) стекла знатну популарност и просторну раширеност у нас. Јанкову смрт, пак, народне песме тек узгред припомињу. Анализирајући облике претакања историјског предања у стихове епске народне песме,

Јелка Ребеп се једнако служила различним збиркама. Користила је и оне релативно поуздане (*Ерлангенски рукопис*, Богинићев корпус, збирка Вука Караџића, *Пјеванија Симе Милутиновића*), али и оне друге, чија је аутентичност свакојако подложна сумњи, а које заправо јесу проистекле варирањем (мање-више слободним) песмама из Караџићеве, односно Милутиновићеве збирке. Методолошки посматран научни поступак Јелке Ребеп је узорит. Читалац се једнако и систематски упознава са легендом о рођењу и смрти Сибињанин Јанка у нашим народним песмама, у маџарским хроникама, у нашој старој писаној књижевности. Након детаљне упоредне анализе изводи се закључак о типу и степену, повезаности записаних историјских предања и усмене епске народне песме.

Док приступ Јелке Ребеп првенствено тежи да утврди степен мотивске узајамности историјских предања и одговарајућих усмених епских народних песама, приступ Наде Милошевић-Борђевић тежи утврђивању степена узајамности стилскога исказивања у писаном историјском предању и у усменом историјском народном предању, преточеном у стихове усмене епске народне песме. Поређећи писање Мавра Орбина, патријарха Пајсија, Карловачког летописа или дукљанског летописца са усменом народном традицијом (*Историјска предања на међи историје и књижевности — мотив убиства у лову*) или, пак, писање патријарха Пајсија, Трношког родослова и усмене епске народне песме (*Крај српског царства у Милутиновићевој Пјеваници*) — Нада Милошевић-Борђевић теоријски одређује појмове *историјско предање* и *културно-историјско предање*. Утврђује и вид узајамности писаног историјског предања и усмене епске народне песме на теоријском плану. Једнака је композициона структура писаног историјског предања и усмене епске народне песме. Подударности се не исказују само у исказивању следа збивања, нити су само на сужејном плану. Писано историјско предање и усмена епска народна песма испољавају подударност у стилском поступку, у изразитој формулности „обс категорије текстова“, у „идентичности одређенога броја синтагми“, у самоме начину мишљења. На крају, Нада Милошевић-Борђевић утврђује и неспоран утицај усмене епске народне песме на писано историјско предање, а не само обрнут случај.

Радови Јелке Ребеп и Наде Милошевић-Борђевић представљају драгоцене доприносе проучавању усмене епске народне песме у контексту старе средњовековне књижевности. Посебна је њихова врлина што проблему узајамности записаног историјског предања и усмене епске народне песме приступају са различитих, али свакојако комплементарних позиција. У случају Јелке Ребеп, студије доприносе детаљном спознавању мотивских односа записаног историјског предања и усмене епске

народне песме, а две студије Наде Милошевић-Борчевић (очигледно прве две у дужем, осмишљеном низу) јесу одређена теоријска надградња — прецизно одређивање и омеђивање појмова: *историјско предање* и *културно-историјско предање*.

Ненад Љубинковић

САДРЖАЈ

3 НАРОДНЕ УМОТВОРИНЕ

- 3 Народне умотворине у записима Владимира
Ђоровића (Халил Лубен)
- 17 Народне пословице и изреке барањских
Срба (Милан Дворнић)
- 21 Загонетке из Бачке (Борђе Враћеш)
- 23 Загонетке, клетве и изрази ниподаштавања
из Груже (Милорад Никетић)
- 38 Псовке и изрази ниподаштавања са Баније
(Никола Вујчић)
- 43 Здравница из Санцака (Бранислав
М. Вуковић)

45 НАШ НАРОДНИ ЖИВОТ

- 45 Новогодишњи и богојављењски обичаји у
брсјачком селу Мраморцу — Македонија
(Јован Ф. Трифуноски)
- 50 Свадба у Штубику код Неготина
(Златимир Пантић)
- 57 Народна вјеровања барањских Срба
(Милан Дворнић)
- 61 Сеоски надимци у Пчелићу — западна
Славонија (Лука Штековић)
- 65 Мјерење аршина (Бранислав М. Вуковић)

67 РАСПРАВЕ

- 67 Дагмар Буркхарт: Веровања у вампире у
југоисточној Европи
- 87 Љубинко Раденковић: Бројеви у народној
магији
- 97 Биљана Сикимић: Загонетке и магија

- 110 Античке басме и бајања (Дарко Тодоровић)
- 133 **ПЕСНИЧКА ОБЗОРЈА**
- 133 Заточеници судбине
- 137 **ПОВОДИ**
- 137 Откоси народних умотворина (Боко Стојичић)
- 150 О необјављеним књигама Војислава М. Јовановића о народној књижевности (Дејан Ајдачић)
- 161 **ОДЗИВИ**
- 161 Усмено народно стваралаштво у сведочењима, сагледавањима, тумачењима, X (Ненад Љубинковић)

Штампање ове свеске „Расковника“ помогли су: Министарство за културу Републике Србије, Вукова задужбина и „Кони“, предузеће за консалтинг и инжењеринг.

Графичко предузеће „Нови дани“ прихватљивим ценама и професионалним односом према Часопису са своје стране доприноси његовом излажењу.

Захваљујемо свима на помоћи и разумевању.

Редакција „Расковника“

ARKON

CENTROPROJEKT

CEP

KONI

KONIS

STANDARD

TRUDBENIK

GRUPACIJA PEGAZ

**POSLOVNO UDRUŽENJE PLANERA
I GRADITELJA ZVEZDARE**

ИЗДАВАЧКИ САВЕТ

Др Драгослав Антонијевић

Др Петар Влаховић

(председник)

Гвозден Јованић

Радул Јовановић

Бошко Карановић

Др Велимир Михајловић

Добривоје Младеновић

Др Милош Немањић

Академик Миодраг Павловић

Арх. Божа Петровић

Др Љубинко Раденковић

На насловној страни

„Петао“ Ивана Рабузина

Корице и опрема

Радоје М. Кавецкић

Часопис за културу и књижевност „Расковник“ превасходно објављује, подстиче и вреднује све облике народне културе и изворног стваралаштва, не само у сеоској већ и градској средини, у Србији, затим на целом српскохрватском језичком подручју, а појединим прилозима и ван тих оквира. „Расковник“ настоји да одслика појаве у народном животу, како савремене тако и прошле. Странице часописа су отворене за прилоге из народног живота и културе, за стваралаштво песника села и самоуких сликара, за истраживаче у подручју књижевности, језика, фолклора, митологије, етнологије, историје...

